

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

POLITIKOS IR VADYBOS FAKULTETAS

POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

JUSTINA SEFEROVIČ

VANDENS SAUGUMAS IR
HIDROPOLITINIŲ SANTYKIŲ DINAMIKA CENTRINĖJE AZIJOJE

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas

prof. dr. Egidijus Motieka

VILNIUS

2015

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

POLITIKOS IR VADYBOS FAKULTETAS

POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

VANDENS SAUGUMAS IR
HIDROPOLITINIŲ SANTYKIŲ DINAMIKA CENTRINĖJE AZIJOJE

Tarptautinės politikos ir ekonomikos magistro baigiamasis darbas

Studijų programa 621L20012

Vadovas

_____ prof. dr. Egidijus Motieka

2015 -

Recenzentas

2015

Atliko

_____ stud. J. Seferovič

2015 - -

VILNIUS

2015

TURINYS

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS	5
LENTELIŲ SĄRAŠAS	6
PRIEDŲ SĄRAŠAS	7
ĮVADAS	8
1. TEORINIAI VANDENS SAUGUMO IR HIDROPOLITIKOS ASPEKTAI	13
1.1 Vanduo ir saugumas	13
1.1.1. Vandens saugumas ir politikos mokslai	13
1.1.2. Vandens sugrėsminimas	20
1.1.3. Hidropolitinis saugumo kompleksas	23
1.2. Hidropolitikos samprata	26
1.2. 1. Hidrohegemonija	33
1.2.2. Tarpvalstybinių vandenų sąveikos ryšiai (TWINS)	38
2. CENTRINĖS AZIJOS VANDENS SAUGUMO HIDROPOLITIKOS SPECIFIKA	42
2.1. Aralo jūros baseino geografinė ir klimato specifika	42
2.2. Centrinės Azijos hidropolitika ir vandens saugumas	45
2.3. Teisinis tarpvalstybinių vandenų reguliavimas	47
2.3.1. Aralo jūros baseino teisinė aplinka	51
2.4. Centrinės Azijos hidrohegemonijos faktoriai	54
2.4.1. Geografinė galia	57
2.4.2. Materialinė galia	61
2.4.3. Derybinė galia	64
2.4.4. Švelnioji galia	65
3. HIDROPOLITINIŲ SANTYKIŲ DINAMIKA CENTRINĖJE AZIJOJE	68
3.1. Uzbekistanas-Kirgizija	70
3.2. Uzbekistanas –Tadžikistanas	75
3.3. Uzbekistanas – Turkmėnistanas	79
3.4. Uzbekistanas – Kazachstanas	82
3.5. Kirgizija-Tadžikistanas	84
IŠVADOS	87
REKOMENDACIJOS	90
LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	91
SANTRAUKA	104

SUMMARY 104
PRIEDAI

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

<i>1 pav.</i> Vandens saugumo tinklas	19
<i>2 pav.</i> Hidrohegemonija, 4 ramsčiai	36
<i>3 pav.</i> TWINS matrica	39
<i>4 pav.</i> Vandens saugumas Centrinėje Azijoje	47
<i>5 pav.</i> Geografinių hidrohegemonijos galių palyginimas	61
<i>6 pav.</i> Materialių hidrohegemonijos galių palyginimas	64
<i>7 pav.</i> Derybinių hidrohegemonijos galių palyginimas	65
<i>8 pav.</i> Švelniųjų hidrohegemonijos galių palyginimas	66
<i>9 pav.</i> Galimos Centrinės Azijos hidrohegemonijos konfigūracijos	67
<i>10 pav.</i> TWINS trajektorija Uzbekistano-Kirgizijos santykiuose	74
<i>11 pav.</i> TWINS trajektorija Uzbekistano-Tadžikistano santykiuose	79
<i>12 pav.</i> TWINS trajektorija Uzbekistano-Turkmėnistano santykiuose	82
<i>13 pav.</i> TWINS trajektorija Uzbekistano-Kazachstano santykiuose	84
<i>14 pav.</i> TWINS trajektorija Kirgizijos-Tadžikistano santykiuose	86

LENTELIŲ SĄRAŠAS

<i>1 lentelė.</i> Saugumo kompleksai, jų skirtumai.....	25
<i>2 lentelė.</i> Hidropolitinės teorijos.....	31
<i>3 lentelė.</i> Santykio tarp kooperacijos ir konflikto adaptacija pagal J. G. Craig	38
<i>4 lentelė.</i> Kooperacijos intensyvumo lygmenys	37
<i>5 lentelė.</i> Konfliktų intensyvumo lygmenys	38
<i>6 lentelė.</i> Centrinės Azijos upių hidroenergetikos potencialas	60
<i>7 lentelė.</i> BVP Centrinės Azijos valstybių reitingas	62
<i>8 lentelė.</i> BVP augimas	63
<i>9 lentelė.</i> TWINS įvykių atrankos kriterijai	69

PRIEDŲ SĄRAŠAS

1 priedas. Tarpvalstybinių vandenių baseinai pasaulyje	106
2 priedas. Aralo jūros baseinas	107
3 priedas. Aralo jūros padėtis 1960-2009	108
4 priedas. Daugiausia vandens sunaudojančios pasaulio valstybės	109
5 priedas. Materiali (karinė) galia	110

IVADAS

Darbo aktualumas ir naujumas. Vandens saugumas yra vienas svarbiausių globalios diskusijos klausimų. Jungtinių Tautų Organizacija vandens saugumą įvardijo kaip didžiausią siekiamybę daugelyje pasaulio valstybių, ypač didėjant gyventojų skaičiui, jų augančius energijos, maisto poreikius¹. Vandens saugumas siejamas su kitomis saugumo sferomis, yra jų neatskiriama sudedamoji dalis, kai kuriuose regionuose, pvz. Centrinėje Azijoje, didžiausias dėmesys skiriamas vandens sąsajoms su energetiniu ir maisto saugumu. Kazachstano, Kirgizijos, Tadžikistano, Turkmenistano, Uzbekistano, Afganistano valstybėse gėlo vandens poreikiai ir prieiga yra skirtingi, tačiau siekiama analizuoti vandens-energijos-maisto saugumą bendrai (angl. *Water-Energy-Food Nexus*)². Aralo jūros baseino valstybės yra sujungtos bendrų istorinių ir kultūrinių saitų, tačiau jas kertantys tarpvalstybinių vandenys išryškina skirtingus poreikius ir ateities vizijas, bei norą apsaugoti savo teisėtą (sunkiai įgytą, dėl to nenoriai deleguojamą kitiems) suverenitetą. Todėl vandens saugumo sprendimus bei hidropolitiką nori formuoti savarankiškai.

Globalios problemos, tokios kaip aplinkos ir vandens tarša, klimato kaita, su kuriomis susiduria kiekviena pasaulio valstybė, skatina jungtis prie tarptautinių aplinkos apsaugos susitarimų. Bendro pobūdžio klimato kaitos konvencijose dalyvauja daugiau valstybių³, nei teritorijos suvereniteto ribas keičianti⁴ JT vandens konvencija⁵. Teisė į vandenį pripažįstama pamatine žmogaus teise, užtikrinančia jam gyvybę ir gerbūvį. Tačiau ir pripažinus globalių bei pamatinių vandens klausimų svarbą, atskirą diskusiją kelia specifinė sritis – tarpvalstybinių vandenių, upių ir požeminių vandenių dalijimasis ar konkuravimas dėl jų. Pasaulio ekonomikos forumas 2015 metus paskelbė geostrateginės konkurencijos sugrįžimo metais, prognozuojamas geopolitikos ir *realpolitik* renesansas, todėl savo tikslams pasiekti valstybės dažniau naudos jėgą, o ne tarptautinę teisę ir diplomatiją⁶.

Vandens saugumo teoretikai ir hidropolitikos teoretikai atstovauja besivystančią politikos mokslo sritį. Virtualaus vandens, tarptautinės vandens teisės, hidrohegemonijos idėjos, TWINS matrica – tai naujos kryptys padedančios suprasti esamą situaciją ir ieškoti naujų būdų užtikrinant

¹ *Water Security&the Global Water Agenda*, A UN-Water Analytical Brief, Ontario: United Nations university, 2013, prieiga per internetą http://www.unwater.org/downloads/watersecurity_analyticalbrief.pdf [žiūrėta 2015-03-19]

² *Food-Energy-Water Nexus*, UN Water, prieiga per internetą <http://www.unwater.org/topics/water-food-and-energy-nexus/en/> [žiūrėta 2015-03-19]

³ 1992 m. JT Klimato konvencijoje (UN Framework Convention on Climate Change) dalyvėsi yra 196 valstybės, t.y. visos JT valstybės, taip pat stebėtojai yra Niue, Cook'o salos, Europos Sąjunga, Šventasis Sostas ir Palestina.

⁴ McCaffrey S., *The UN Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses: Prospects and Pitfalls*, UNECE, 1997, prieiga per internetą http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/water/cwc/legal/UNConvention_McCaffrey.pdf [žiūrėta 2015-03-19]

⁵ JT Vandens Konvencija (UN Watercourses convention) inicijuota 1997m., dabar yra prisijungusios 36 valstybės, prieiga per internetą <http://www.internationalwaterlaw.org/blog/category/un-watercourses-convention/> [žiūrėta 2015-03-19]

⁶ Espen B.E., *2015: the year geopolitics bites back?*, Agenda World Economic Forum, 2015, prieiga per internetą <https://agenda.weforum.org/2014/11/2015-year-geostrategic-competition/> [žiūrėta 2015-03-19]

vandens saugumą individualiu, nacionaliniu, regioniniu ir globaliu lygmenimis. Hidropolitiniai valstybių santykiai yra siūlomi analizuoti kaip konfliktų ir kooperacijos koegzistavimas. Kitaip nei XX a. devintajame dešimtmetyje realizmo prognozuojami XXI a. karai ir neoliberalizmo institucinis entuziazmas, krypdavę į kraštutinumus – vandens karus ar vandens taiką, šiame darbe taikoma TWINS matrica leidžia išvelgti vienu metu vykstančių konfliktų ir kooperacijos sambūvį bei intensyvumą.

Nors darbas skirtas dinamiškai Centrinės Azijos tarpvalstybinių vandenu situacijos analizei, Lietuvoje taip pat galima taikyti darbe dėstomas naujas teorines prieigas ir jų taikymo metodiką. Lietuvoje yra Nemuno (priklauso ir Neris), Lielupės (Mūšos-Nemunėlio žemuma tekančios upės), Dauguvos ir Ventos upių baseinai ir visi keturi yra tarpvalstybiniai, todėl tarptautinių vandenu analizė, vandens saugumas, hidropolitikos teorijos ir Lietuvoje yra aktualūs⁷. Lietuvoje yra svarbus ir Baltijos jūrą patenkančios su upių vandenimis taršos klausimas, Baltarusijos hidroelektrinių įtaka vandens lygiui Lietuvos teritorijoje tekančiam Nemunui, Rusijos ir Baltarusijos statomų atominių elektrinių įtaka Lietuvą pasiekiantiems vandenims⁸. Sėkmingą bendradarbiavimą dėl tarpvalstybinių vandenu ES viduje su Lenkija ir Latvija, temdo nuo 2003 m. nesėkmingai bandomas pasirašyti tarpvyriausybiniis susitarimas su Baltarusija ir Rusija dėl bendradarbiavimo Nemuno upės baseine⁹. Šiame baseine Lietuva yra silpnesniosios valstybės pozicijoje, kadangi geografinės, materialinės hidrohegemono galios sutelktos kaimyninėse valstybėse. Nemuno tarša iš Rusijos pusės nekontroliuojama (korupciją tirianti pasaulinė organizacija „Transparency International-Russia“ nustatė, kad tarša yra grėsmingai padidėjusi dėl netinkamų valymo įrenginių kokybės, įrengimo ir naudojimo), Rusija nuo 2010 m. nebeteikia duomenų apie ir upę patenkančią taršą, nevyksta mokslinis bendradarbiavimas, nesilaikoma dvišalių aplinkosauginių susitarimų¹⁰.

Nesutarimai dėl vandens išteklių po Šaltojo karo pabaigos yra būdingi visam buvusiam Sovietų Sąjungos blokui¹¹, tačiau Centrinės Azijos regione situacija yra unikali dėl esminės ekonominės ir energetinės vandens išteklių svarbos. Susikūrus 5 nepriklausomoms suverenioms valstybėms, atsirado iki tol nebūtas poreikis tartis, dalintis, atsisakyti dalies ką tik įgyto suvereniteto valdant savo teritorijoje esančius vandens išteklius. Vandens konfliktai, tarptautiniai susitarimai,

⁷ LR Aplinkos ministerijos informacija, 2013-03-21, prieiga per internetą http://www.am.lt/VI/article.php3?article_id=12859 [žiūrėta 2015-03-19]

⁸ Janeliūnienė D., *Bendras upių baseinų valdymas su kitomis šalimis: efektyvi vandens apsauga ir tvarus vandens išteklių naudojimas*, alfa.lt, 2014-12-16, prieiga per internetą <http://www.alfa.lt/straipsnis/49777620/bendras-upiu-baseinu-valdymas-su-kitomis-salimis-efektyvi-vandens-apsauga-ir-tvarus-vandens-istekliu-naudojimas> [žiūrėta 2015-03-19]

⁹ Janeliūnienė D., *Bendras upių baseinų valdymas su kitomis šalimis: efektyvi vandens apsauga ir tvarus vandens išteklių naudojimas*, alfa.lt, 2014-12-16, prieiga per internetą <http://www.alfa.lt/straipsnis/49777620/bendras-upiu-baseinu-valdymas-su-kitomis-salimis-efektyvi-vandens-apsauga-ir-tvarus-vandens-istekliu-naudojimas> [žiūrėta 2015-03-19]

¹⁰ Levickaitė R., *Kaliningrado dovana Lietuvai: to nelinkėtum net priešui*, delfi.lt, 2015-04-09, prieiga per internetą <<http://grynas.delfi.lt/aplinka/kaliningrado-dovana-lietuvai-to-nelinketum-net-priesui.d?id=67652220>> [žiūrėta 2015-03-19]

¹¹ Ginčai dėl tarpvalstybinių vandenu kilo europinėje Sovietų sąjungos dalyje, Kaukaze, Kaspijos jūros baseine, plačiau apie tai rašo Vinogradov S. savo straipsnyje *Transboundary Water Resources in the Former Soviet Union: Between Conflict and Cooperation*, prieiga per internetą http://lawschool.unm.edu/nri/volumes/36/2/08_vinogradov_soviet.pdf [žiūrėta 2015-03-19]

skatinantys kooperaciją, tarpvalstybinės institucijos bei diegiami Tarptautiniai vandens išteklių valdymo principai (angl. *International Water Resource Management*) neužgožia besikeičiančios situacijos Centrinėje Azijoje dinamikos. Ilgą laiką Uzbekistano hegemoninę viršenybę pripažinusios kaimynės dėl savo hidroenergetinio potencialo vystymo keičia regiono galios pasiskirstymo pozicijas.

Darbo hipotezė – vandens saugumas ir dinamiški hidropolitiniai santykiai Centrinėje Azijoje formuoja valstybių santykius regione.

Darbo tikslas – išnagrinėti Centrinės Azijos valstybių hidropolitinių santykių dinamiką, jos priežastis ir nustatyti, ar yra regione hidrohegemonas, formuojantis vandens saugumą ir hidropolitiką.

Darbo uždaviniai:

1. Pristatyti vandens saugumo ir hidropolitikos sampratą, jų teorinį pagrindą
2. Apibrėžti hidropolitikos teorijas taikomas Centrinės Azijos atveju, pagrįsti jų tinkamumą
3. Patvirtinti hidropolitinio saugumo komplekso buvimą Centrinėje Azijoje
4. Nustatyti Centrinės Azijos hidropolitiką formuojančius veiksniai: atskleisti geografinį, klimato, ekonominį, politinį šiuolaikinės vandens politikos pagrindą
5. Ištirti tarptautinės teisės ir trečiųjų šalių įtaką vandens saugumui regione
6. Nustatyti TWINS metodo tinkamumą Centrinės Azijos hidropolitiniams santykiams analizuoti
7. Nustatyti hidrohegemonijos potencialą
8. Numatyti tolesnę hidropolitikos raidą bei siūlyti problemos sprendimą.

Darbo metodai:

- Mokslinės literatūros analizės metodas;
- Antrinės duomenų analizės metodas, pasitelktas nagrinėjant jau susistemintus valstybinių, regioninių arba tarptautinių institucijų statistikos duomenis;
- Analitinis aprašomasis metodas, skirtas analizuoti valstybių ekonominio, karinio, energetinio sektorių, vandens išteklių naudojimo duomenis;
- Lyginamosios analizės metodas, leidęs palyginti skirtingų valstybių hidropolitiką

Pagrindiniai literatūros šaltiniai. Rašant darbą daugiausia buvo remtasi užsienio autorių šaltiniais. Sugrėsminimo ir saugumo kompleksų teorijoms pristatyti remiamasi Kopenhagos mokyklos atstovų B. Buzano, O. Waeverio prieigomis. Sugrėsminimui nagrinėti remtasi VU TSPMI

mokslininkės D. Jakniūnaitės kritinių saugumo studijų 2013 m. publikuotu straipsniu¹², bei saugumo tyrimų analize aprašyta T. Janeliūno 2007 m. išleistame „Komunikaciniame saugume“. Vandens saugumo sampratą išsiaiškinti padėjo Vandens saugumo tyrimų centro prie Rytų Anglijos universiteto (angl. Water Security Research Centre, East Anglia university), ir Karališkojo Londono koledžo (angl. Kings College London) mokslininkų suburtos Londono vandens tyrimų grupės (angl. London Water Research Group) tyrimai. Svarbiausi šių vandens klausimus tyrinėjančių grupių nariai yra M. Zeitoun, N. Mirumachi, T. Allan, A. Cascao, J. Warner, jų publikacijos atspindi naujausias vandens saugumotyrimų tendencijas. Taip pat darbe naudoti Kanados mokslininkų K. Bakker, C. Cook tyrimų duomenys. Hidropolitikos aiškinimui pasitelkiami Londono vandens tyrimų grupės, taip pat Helsinkio technologijų universiteto mokslininkės S. Sojamo, F. Liebert ir kitų autorių darbai. Hidrohegemonijos ir TWINS teorijas aiškintasi naujausiose M. Zeitoun, N. Mirumachi, T. Allan publikacijose. Analitinėje darbo dalyje naudoti tarptautinių organizacijų internetiniai tinklapiai, universitetų ir mokslo centrų (Oregono valstijos universiteto, Helsinkio technologijų universiteto, Rytų Anglijos universiteto, Hidropolitikos akademijos) tinklapiai, kiti internetiniai šaltiniai.

Darbo struktūra. Pirmasis skyrius skirtas teorinei prieigai išsiaiškinti. Pagrindžiamas vandens saugumo sampratos atsiradimas, bei aiškinamas jos turinys. Aiškinama vandens sugrėsminimo samprata. Pristatoma hidropolitika ir jos tyrimo būdai. Parodomas ryšys tarp politinio stabilumo tarptautiniuose santykiuose ir vandens trūkumo arba, kitais atvejais, etiško išteklių paskirstymo trūkumo. Parodomas vandens saugumo kompleksiskumas. Nustatoma ar Centrinės Azijos regionas atitinka hidropolitinio saugumo komplekso sampratą. Patvirtinus atitikimą, aiškinama hidrohegemono hidropolitiniame saugumo komplekse samprata. Galiausiai pristatytomas TWINS metodas, leisiantis trečiame skyriuje išnagrinėti Centrinės Azijos hidropolitinę situaciją.

Antrasis skyrius skirtas CA regiono vandens politiką veikiančių faktorių pristatymui. Įvardijami faktoriai, lemiantys hidropolitikos kryptis tuo pačiu ir hidrohegemono galias: geografiniai, hidrologiniai, demografiniai, istoriniai, ekonominiai, energetiniai. Analizuojama tarptautinės teisės, nacionalinės teisės ir tarptautinių organizacijų bei trečiųjų šalių įtaka regiono hidropolitikai. Pažintis su šiais faktoriais leis nustatyti vandens saugumo specifiką regione, hidrohegemonijos galių pasiskirstymą, bei paskutiniame darbo skyriuje analizuoti Centrinės Azijos hidropolitinių santykių dinamiką.

Trečiasis skyrius skirtas nustatyti TWINS metodu, kokia yra konfliktų ir kooperacijos dinamika CA valstybėse. Šis metodas leidžia įvertinti aktualią situaciją bei numatyti galimus hidropolitikos scenarijus, taip pat išsiaiškinti vandens sugrėsminimo ar politizavimo būseną. Remiantis sudarytomis TWINS matricomis ir antrame skyriuje pateiktais faktoriais, apibrėžiamos Centrinės

¹² Jakniūnaitė D., Kritinės saugumo studijos XXI amžiuje: kur kreipti Lietuvos saugumo politiką, Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2013-2014, t. 12, 2014, p., 31-50, prieiga internete < <http://www.lka.lt/lt/moksline-veikla/leidiniai/lietuvos-metine-strategine-apzvalga.html> > [žiūrėta 2015-03-19]

Azijos hidrohegemono savybės. Nagrinėjama vandens konfliktų ir kooperacijos atveju, vykusių nuo 1991 m. iki 2015 m., įtaka vandens politikai, saugumui ir tarptautiniams santykiams regione. Įvertinus esamą situaciją ir hidropolitikos dinamiką, bus pateiktos rekomendacijos ir ateities veiksmų pasiūlymai regionui.

1. TEORINIAI VANDENS SAUGUMO IR HIDROPOLITIKOS ASPEKTAI

1.1. Vanduo ir saugumas

Vanduo yra susijęs su saugumu visais lygmenimis - individualiu, nacionaliniu, globaliu. JT Generalinis Sekretorius Ban Ki Moon'as nuolat atkreipia dėmesį į ryšį tarp vandens, taikos ir saugumo, tęsdamas savo pirmtako XX a. pabaigoje išsakytą mintį, kad ateities karai kils jau ne dėl naftos, o dėl vandens¹³. Nors vandens saugumo samprata naudojama vis dažniau literatūroje ir politinėje retorikoje, kol kas trūksta vieningo apibrėžimo, ką ši samprata reiškia. Šioje dalyje bus aiškinama vandens ir saugumo sąsajos bei vandens saugumo koncepcija. Suvokus vandens svarbą tarptautiniams santykiams, ypač tarpvalstybinių vandenų klausimais, kai vanduo yra sugrėsminamas, gresia „nulinės sumos“ žaidimas. Šiame skyriuje bus aiškinamos teorinės vandens sugrėsminimo galimybės.

1.1.1. Vandens saugumas ir politikos mokslai

Vandens saugumo samprata yra vis dažniau naudojama moksliniuose tekstuose, taip pat politinėje viešojoje kalboje. Valstybės, tarptautinės organizacijos, mokslo įstaigos naudoja šią sampratą dažnai skirtinguose kontekstuose, tačiau, ieškomos bendrų sprendimų, pripažįsta vieningo apibrėžimo poreikį ir svarbą. Prieš aptariant naujausius ir svarbiausius vandens saugumo apibrėžimus verta priminti, kodėl ši sąvoka atsirado, iš kur kyla poreikis tokiai diskusijai. Žinant ištakas ir šaltinius, sampratos atsiradimo priežastis, lengviau suvokti jos daugialypiškumą ir nustatyti apibrėžimo paieškų ribas.

Vanduo yra svarbiausias veiksnys užtikrinantis bet kokią gyvybės formą Žemėje, tuo pačiu ir kiekvieno žmogaus fizinį saugumą. Individo saugumą, nacionalinį, globalų saugumą galima sugretinti, juk valstybė be gyventojų negali egzistuoti. Tarptautinės sistemos ir valstybių užduotis gali būti supaprastinta iki vieno sakinio: „Pagrindinis žmonių bendruomenės uždavinys/veikla yra užtikrinti jos narių gyvybę“¹⁴. Perfrazavus šį teiginį galima tvirtinti, kad žmonių bendruomenės uždavinys taip pat yra užtikrinti jos narių gyvybei būtiną vandens kiekį.

¹³ *Secretary-General's Message on World Water Day*, United Nations, 2012-03-19, prieiga internete <<http://www.un.org/sg/STATEMENTS/index.asp?nid=5938>> [žiūrėta 2015-03-19]

¹⁴ Dean J., *Rethinking Security in the New Century: return to the Grotean Pattern, Globalization and Environmental Challenges*, iš Brauch H.G. (red.) *Reconceptualizing Security in the 21st Century*, Berlin-Heidelberg-New York: Springer-Verlag, 2008, p. 207.

Tradiciškai siekiant užtikrinti galimybę išgyventi, genčių bendruomenės ir pirmosios civilizacijos kūrėsi prie upių ar upių deltose, per amžius gyvenvietės, miestai buvo statomi prie gėlo vandens telkinių. Šiuo metu išvysčius įvairias technologijas, dideli megapoliai statomi dykumose, toli nuo gėlo vandens telkinių, tačiau pagrindiniai gyvybiškai svarbūs poreikiai ir ten išlieka tie patys. Vandeniui tapus būtinu ne vien maistui gaminti, bet ir išgauti energiją, vystyti gamybą, ekonomiką, pagrindinis kolektyvinis uždavinys pagal išlieka toks pats. Oksfordo geografas D. Grey ir W. C. Sadoff, tyrinėjantys kaip vandens saugumas veikia valstybių skurdo lygį, ekonominį augimą ir politinį stabilumą, tvirtina, kad „pasiiekti vandens saugumą per jo destruktivaus potencialo mažinimą ir per jo produktyvaus potencialo didinimą, visada buvo žmonių bendruomenės tikslas ir vis dar išlieka pagrindiniu iššūkiu daugelyje pasaulio skurdžiausių valstybių šiandien“¹⁵. Švaraus vandens jau dabar trūksta 783 milijonams žmonių, 2,5 milijardo neturi vandens higienai palaikyti, 6-8 milijonai kasmet miršta dėl su vandeniu siejamų nelaimių ar ligų, net 70 proc. taip trūkstamo vandens naudojama žemės ūkiui¹⁶. Dar didesnius iššūkius piešia ateities prognozės, kuomet numatoma, kad 2050 m. dėl 2-3 milijardais žmonių padidėjusios populiacijos, maisto poreikis išaugs 70 proc., žemės ūkis sunaudos 19 proc. daugiau vandens¹⁷.

Didėjant gyventojų skaičiui pasaulyje, didėja ir skaičius žmonių, neturinčių pakankamai vandens. Žymus XVIII a. demografas ir ekonomistas Thomas Robertas Malthusas numatė žmonių skaičiaus augimą geometrine progresija, o maisto aritmetine progresija tol, kol žmonėms tiesiog nebeužteks maisto¹⁸. Tokiu atveju žmonėms neužtektų ir vandens maistui užauginti. Gyventojų skaičiui didėjant, o gėlo vandens kiekiui hidrologiniame cikle išliekant tokiam pat, problema atrodo galinti progresuoti į *maltusietišką* pražūtį. Demografinio sprogimo teorijas neigia populiarus švedų mokslininkas Hansas Roslingas, remdamasis statistikos analize prognozuoja žmonijos populiacijos augimo sustojimą ties 12 milijardų gyventojų apie 2100 m. Tačiau klimato kaita, aplinkos tarša ir vandens hidrologinio ciklo pokyčiai taip pat progresuoja. Hidrologinis ciklas Žemėje yra uždara sistema, todėl mes visada turime tokį patį kiekį vandens¹⁹, tačiau keičiantis klimatui ir didėjant žmogaus įtakai keičiasi jo pasiskirstymas. Skaičiuojama, kad Žemėje yra apie 1,360 milijonų kvadratinų kilometrų vandens²⁰. Čia įskaičiuoti ir vandenynai, ledynai, požeminiai vandenys, atmosferoje, kieta, skysta, dujų forma esantis vanduo. Gėlo vandens tinkamo vartoti žmogui yra apie

¹⁵ Grey D., Sadoff W. C., *Sink or Swim? Water security for growth and development*, Water Policy nr. 9, 2007, p. 546

¹⁶ *Facts and figures*, UN-Water informacija, prieiga per internetą <http://www.unwater.org/water-cooperation-2013/water-cooperation/facts-and-figures/en/> [žiūrėta 2015-03-19]

¹⁷ *Facts and figures*, UN-Water informacija, prieiga per internetą <http://www.unwater.org/water-cooperation-2013/water-cooperation/facts-and-figures/en/> [žiūrėta 2015-03-19]

¹⁸ Jakutis A., Stepanovas A. ir kiti, *Ekonomikos teorija*, Vilnius: Eugrimas, p. 247.

¹⁹ *Could geoengineering affect the global water cycle?*, 2009-10-09, prieiga per internetą: <http://environmentalresearchweb.org/cws/article/news/40599> [žiūrėta 2015-03-10]

²⁰ Winter C. T., *Hydrologic Cycle*, Water Encyclopedia, prieiga per internetą: <http://www.waterencyclopedia.com/Hy-La/Hydrologic-Cycle.html> [žiūrėta 2015-03-10]

1/3 procento iš viso vandens kiekio. Hidrologinis ciklas yra esminis dalykas, pamiršamas imantis galimą žalą keliančių veikslių vertinimo, ar tokių veikslių kaip manipuliavimas vandens tėkme, kad būtų patenkinti žmogaus poreikiai, mažinant žemupį pasiekiančio vandens kiekį ir kokybę²¹. Hidrologinis ciklas turi būti turimas omenyje priimant politinius sprendimus, kuomet norima pasiekti maksimalios naudos iš vandens išteklių, bet tuo pačiu rūpinamasi ir poveikiu gamtai bei ateities kartoms²². JTO hidrologinį ciklą įvardija kaip kintantį dėl žmogaus veiklos, o keičiant natūralią gamtos aplinką, vandens prieinamumas irgi keisis²³.

Vandens ištekliai yra atsinaujinantys, tačiau pagal savo svarbą gali būti lyginami su neatsinaujinančiais ištekliais nafta ir dujomis. Tiek atsinaujinantys, tiek neatsinaujinantys ištekliai yra tokie, dėl kurių konkuruojama. Konkuruojimo dėl vandens situacija numatoma Centrinėje Azijoje, kur ateityje bus konkuruojama ne tiek dėl to, kas turės jo daugiau, o dėl to, kam ilgiau jų užteks²⁴. Centrinės Azijos atveju taip pat galima sakyti, kad bus konkuruojama, kas kontroliuos tėkmę. Pakeitus natūralaus hidrologinio ciklo eigą, kuomet pažeista natūrali Syrdarjos ir Amudarjos upių vandens tėkmė į Aralo jūrą, vienur vandens išnaudojama daugiau (apdirbama žemei drėkinti), kitur jo lieka mažiau pakinta ekosistema (išdžiūvus Aralo jūrai, išnyko žuvis, ganyklos, padidėjo oro tarša). Vandens išteklių esminę svarbą globaliu mastu ir individams vaizdžiai iliustruoja rusų mokslininkų grupės 2004 m. atlikto vandens Centrinėje Azijoje tyrimo išvada: „Nors ir sunku, bet visai įmanoma įsivaizduoti žmonijos egzistavimą be naftos ir be miško, kaip technologinės medienos šaltinio, ir net be metalo. Bet yra du globalūs gamtiniai ištekliai, be kurių neįmanoma įsivaizduoti žmonijos egzistavimo – tai oras ir vanduo“²⁵. Todėl vandens saugumas yra esminis dalykas užtikrinant civilizacijos ar žmonijos saugumą.

Ateinančių dešimtmečių numatomos globalios problemos tai vandens trūkumas, bloga jo kokybė, neracionalus paskirstymas, potvyniai; tai problemos, kurios griauja valstybių pamatus, tarptautinės sistemos stabilumą. 2012 m. JAV „Globalioje vandens saugumo“ (angl. „*Global Water Security*“) ataskaitoje pabrėžiama, kad vandens problemos kartu su skurdo, socialinės įtampos,

²¹ Winter C. T., *Hydrologic Cycle*, Water Encyclopedia, prieiga per internetą: <http://www.waterencyclopedia.com/Hy-La/Hydrologic-Cycle.html> [žiūrėta 2015-03-10]

²² Winter C. T., *Hydrologic Cycle*, Water Encyclopedia, prieiga per internetą: <http://www.waterencyclopedia.com/Hy-La/Hydrologic-Cycle.html> [žiūrėta 2015-03-10]

²³ *Water Security & the Global Water Agenda*, A UN-Water Analytical Brief, Ontario: United Nations University, 2013, p. 6, prieiga per internetą: http://www.unwater.org/fileadmin/user_upload/unwater_new/docs/1_analytical_brief_oct2013_web.pdf [žiūrėta 2015-03-10]

²⁴ Валентини К.Л., Оролбаев Э.Э., Абылгазиева А.К., *Водные проблемы Центральной Азии*, Бишкек: Международный институт стратегических исследований при Президенте КР, 2004, p. 4, prieiga per internetą: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/zentralasien/50115.pdf> [žiūrėta 2015-03-10]

²⁵ Валентини К.Л., Оролбаев Э.Э., Абылгазиева А.К., *Водные проблемы Центральной Азии*, Бишкек: Международный институт стратегических исследований при Президенте КР, 2004, p. 4, prieiga per internetą: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/zentralasien/50115.pdf> [žiūrėta 2015-03-10]

ekologinėmis, neefektyvia politika gali sugriauti valstybes²⁶. Oregono valstijos universiteto sudarytame „Vandens saugumo žemėlapyje“²⁷ matoma 2012 m. saugumo būseną ir prognozuojami pokyčiai 2025 m., numatoma, kad po dešimtmečio vandens trūkumas (angl. *water stress*) padidės Centrinėje ir Pietų Azijoje, Centrinėje Europoje ir kitose pasaulio dalyse. Taip patvirtinamas faktas, kad vandens saugumas turi būti įtraukiamas į politikos ir mokslo diskusijas jau dabar, kadangi toks saugumas yra būtinas tarptautinės sistemos stabilumui ir nacionaliniam kiekvienos valstybės saugumui.

Visa sampratos atsiradimo priešistorė, didėjantis susirūpinimas vandens apsauga ir tinkamu naudojimu, atsispindi ir vandens saugumo tyrimuose, apjungiančiuose politinę ekologiją ir politinę ekonomiką. Moksliniuose tekstuose siekiant tikslumo ši tarpdisciplininė samprata kiekvienu atveju turi būti apibrėžta, kokių kontekstu yra vartojama, kokią problematiką apima. Supratimas skirsis žiūrint per gamtos, socialinių, teisės, ekonomikos, inžinerijos ar politikos mokslų prizmę. Naujausi vandens saugumo sąvokos tyrinėjimai grindžiami poreikiu „nustatyti skirtingas prieigas prie vandens saugumo nuo gamtos iki socialinių mokslų, ir paskatinti dialogą apie konvergencijos poreikį apibrėžiant vandens saugumo sąvoką“²⁸. Nors darbo tikslas yra išnagrinėti tarptautinės politikos ir ekonomikos mokslui reikšmingus vandens saugumo sampratos aiškinimus, svarbu nepamiršti jos apimamos visumos ir daugialypiškumo. Kaip tvirtina 2011 m. atlikto tyrimo autorės C. Cook ir K. Bakker iš Kanadoje, Vankuveryje esančio Britų Kolumbijos universiteto (angl. *British Columbia university*), 1990–2010 m. vandens saugumo sąvokos naudojimas akademinėje bendruomenėje ženkliai išaugo²⁹. Atliktas tyrimas parodo, kiek kartų vandens saugumo sąvoka arba panašios sąvokos buvo paminėtos moksliniuose straipsniuose „Web of Science“ duomenų bazėje.

Vandens saugumas pagal Rytų Anglijos universiteto (angl. *East Anglia university*) mokslininkus iki 2010 m. turėjo 24 apibrėžimus³⁰. Nuo siaurai suvokiamų populiacijos poreikio gauti pakankamą kokybiško vandens kiekį: „vandens saugumas čia apibrėžiamas kaip priimtinas kiekis kokybiško vandens sveikatai, gyvybei, ekosistemoms, gamybai; susijęs su priimtinu vandens keliamų

²⁶ *Global Water Security*, Intelligence Community Assessment, Tysons Corner: Office of the Director of National Intelligence, 2012, p. 3, prieiga per internetą http://www.dni.gov/files/documents/Special%20Report_ICA%20Global%20Water%20Security.pdf [žiūrėta 2015-03-19]

²⁷ *Transboundary Freshwater Dispute Database*, Department of Geosciences, Oregon State University, 2014, prieiga internete <http://www.popsci.com/article/science/where-will-worlds-water-conflicts-erupt-infographic> [žiūrėta 2015-03-19]

²⁸ Cook C., Bakker K., *Water security: Debating an emerging paradigm*, *Global Environment Change* nr. 22, 2012, p. 94, prieiga per internetą <<http://web.mit.edu/12.000/www/m2017/pdfs/watsec.pdf>> [žiūrėta 2015-03-19]

²⁹ Cook C., Bakker K., *Water security: Debating an emerging paradigm*, *Global Environment Change* nr. 22, 2012, p. 94, prieiga per internetą <<http://web.mit.edu/12.000/www/m2017/pdfs/watsec.pdf>> [žiūrėta 2015-03-19]

³⁰ Zeitoun M., *The Web of Water Security*, *Water Security Symposium*, 2011, prieiga per internetą <http://www.squ.edu.om/Portals/20/PDF/Water%20Security%20and%20Management/Mark%20Zeitoun.pdf> [žiūrėta 2015-03-19]

rizikų žmonėms, gamtai ir ekonomikoms lygiu³¹. Iki plataus požiūrio, įtraukiant lokalinį kontekstą, susiejant su maisto užtikrinimu, energijos būtinybe daugeliui verslo sričių ir pramonei³². Vandens saugumo koncepcija politinėje retorikoje pristatyta Antrame pasauliniame vandens forume (angl. Second World Water Forum), kuris vyko Hagoje 2000 m.³³. Forume dalyvavusių ministrų deklaracijoje, pavadintoje „Vandens saugumas XXI a.“ (angl. *Ministerial Declaration of the Hague on Water Security in XXI Century*), numatyta vandens svarba formuojant ateities tarptautinius santykius³⁴. Pasaulio ekonomikos forume (angl. *World Economy Forum*) 2009 m. vandens saugumas buvo įvardintas kaip: „(...) jungtis siejanti maisto, energijos, klimato, ekonomikos augimo ir žmogaus saugumo iššūkius, su kuriais pasaulio ekonomika turės susidurti per ateinančius du dešimtmečius“³⁵.

2003 m. įkurtas JTO padalinys „JT-Vanduo“ (angl. „*UN-Water*“) koordinuoja veiksmus tarp skirtingų organizacijos institucijų. 2013 m. ši institucija paskelbė mokslininkų grupės parengtą analizę, kuri įvardijama kaip pradžia dialogui apie vandens saugumo sampratą Jungtinių Tautų sistemoje. Buvo sukurtas bendras vandens saugumo apibrėžimas, įvardijamas kol kas kaip darbinis: „Vandens saugumas čia yra apibrėžiamas kaip populiacijos galimybė turėti nuolatinį saugų priėjimą prie adekvataus kiekio ir priimtinos kokybės vandens, reikalingo išlaikyti pragyvenimo šaltinį, žmogaus gerbūvį, socioekonominį vystymąsi, užtikrinant apsaugą nuo vandens nešamų teršalų ir vandens keliamų katastrofų, bei išsaugoti ekosistemas laikantis taikos ir politinio stabilumo“³⁶. Tačiau „JT-Vandens“ analizėje pabrėžta, jog su vandeniu susiję iššūkiai yra itin dinamiški ir besikeičiantys, todėl šio apibrėžimo negalima laikyti baigtiniu.

Vanduo, kuriuo dalijamasi tarp valstybių yra itin svarbus elementas formuojantis tarptautiniams santykiams tarp „besidalinančių“ vandeniu valstybių. Jei vanduo lemia ekonominę valstybės sėkmę, jei žemės ūkis ar hidroenergetika yra nepamainomos sritys tai valstybei, jei vanduo lemia socialinį stabilumą, tuomet lemia ir tarptautinius santykius su kaimynystėje ar toliau esančiomis

³¹ Grey D., Sadoff C.W., *Sink or Swim? Water security for growth and development*, Water Policy nr. 9, 2007, p. 545, prieiga per internetą <http://cip.management.dal.ca/publications/Water%20security%20for%20growth%20and%20development.pdf> [žiūrėta 2015-03-19]

³² Zeitoun M., *The Web of Water Security*, Water Security Symposium, 2011, prieiga per internetą <http://www.squ.edu.om/Portals/20/PDF/Water%20Security%20and%20Management/Mark%20Zeitoun.pdf> [žiūrėta 2015-03-19]

³³ *The Ministerial Declaration from the Second World Water Forum*, World Water Forum, Hague, 2000-03-22, prieiga per internetą http://www.idhc.org/esp/documents/Agua/Second_World_Water_Forum%5B1%5D.pdf [žiūrėta 2015-03-19]

³⁴ *Ministerial Declaration of the Hague on Water Security in the 21st century*, World Water Forum, Hague, 2000-03-22, prieiga per internetą http://www.hydrology.nl/images/docs/ihp/ISARM2010/The_Hague_Ministerial_Declaration_2000.pdf [žiūrėta 2015-03-15]

³⁵ *The Buble Is Close to Bursting: A Forecast of the Main Economic and Geopolitical Water Issues Likely to Arise in the World during the Next Two Decades*, World Economic Forum Water Initiative, 2009, prieiga per internetą <http://www3.weforum.org/docs/WEF_ManagingFutureWater%20Needs_DiscussionDocument_2009.pdf> [žiūrėta 2015-03-19]

³⁶ *Water Security and the Global water Agenda*, A UN Water Analytical Brief, Ontario: United Nations University, 2013, prieiga per internetą <http://i.unu.edu/media/unu.edu/publication/34287/UNWater_watersecurity_analyticalbrief.pdf> [žiūrėta 2015-03-19]

valstybėmis. Kas yra valstybių sienas kertančio vandens savininkas? Ar galima kalbėti apie suverenių tarpvalstybinio vandens turėjimą ir valdymą? 2013 m. atlikta analizė strateginių tyrimų centre „Strategic Foresight“ skelbia, kad „(...) svarbus yra santykis tarp bendradarbiavimo dėl vandens laipsnio ir bendros taikos bei draugystės atmosferos tarp dviejų ar daugiau valstybių. Tai akivaizdu visame pasaulyje ir per ilgą laikotarpį. Vanduo tai yra ne vien vystymasis ir sveikata. Vanduo - tai žmonių ir tautų saugumas“³⁷. Vandens saugumas kaip ir kitos saugumo sampratos vystosi nuolat. Laisvojo Berlyno universiteto (angl. *Free University of Berlin*) politikos mokslų profesorius H. G. Brauch atkreipia dėmesį, kad saugumo koncepcijos skirtingai nagrinėjamos tiek per realizmo (karo, strateginių, saugumo studijų), tiek idealizmo (taikos ir konfliktų tyrimai) priesmę, praktikoje yra neatskiriamos viena nuo kitos³⁸. Žmogaus (angl. *human*) saugumui teikiama vis didesnė svarba nei nacionaliniam³⁹, o jei vandens saugumas yra žmogaus saugumo priežastis, jam taip turi būti suteikiama didesnė svarba.

Globali diskusija vandens saugumo klausimais be jokios abejonės pažadina sąmoningumą, skatina įvairių tarptautinių organizacijų kūrimąsi, kuria naujas tarptautinės teisės normas, vandens valdymo struktūras. Vandens saugumo sąvoka pirmiausia kelia žiniasklaidoje skelbiamus troškulio, bado, skurdo, taršos, humanitarinių nelaimių vaizdinius. Politikos mokslo tyrėjams galbūt priimtinau skambėtų hidropolitinis saugumas nei plačiau suvokiamas vandens saugumas, sunkiai apibrėžiamas be konkretaus konteksto. Be to verčiant sampratą gali kilti neaiškumų dėl sampratos ribų, anglų kalboje, kitaip nei lietuvių kalboje, vandens saugumas (angl. *water security*) ir vandens saugumas nuo taršos (angl. *water safety*) skiriasi. Tačiau siaurų specifinių vienos srities apibrėžimų paieškos neturi tikslo, o plačios vandens saugumo sampratos paieškos yra būtinos globaliu mastu, siekiant vienodo problemų sprendimo tiek išsivysčiusiose, tiek besivystančiose šalyse, siekiant vadinamojo „hidrosolidarumo“⁴⁰. Vandens saugumas tiksliau atspindi problematikos tarpdiscipliniškumą ir holistinio bei universalaus požiūrio poreikį. Akademinėje įvairių mokslo sričių literatūroje, nuo gamtos iki socialinių mokslų, taip pat politikos literatūroje ir retorikoje (strateginiuose dokumentuose, tarptautinių organizacijų retorikoje) dažnėja vandens saugumo sampratos naudojimas.

Vandens saugumo supratimas yra kitoks skirtingoje geografinėje aplinkoje, pvz. nėra vienodai suprantamas Centrinėje Azijoje ir Europoje. Sausrų kamuojamoje Australijoje svarbiausios

³⁷ Waslekar S., Futehally I., ir kiti, *Water Cooperation for a Secure World, Focus on the Middle East*, Mumbai: Strategic Foresight Group, 2013, p. 1, prieiga per internetą http://www.strategicforesight.com/publication_pdf/20795water-cooperature-sm.pdf [žiūrėta 2015-03-19]

³⁸ Brauch H. G., *Introduction: Globalization and Environmental Challenges: Reconceptualizing Security*, iš: Brauch H. G., Spring O., ir kiti, *Globalization and Environmental Challenges: Reconceptualizing Security in the 21st Century*, Hexagon Series on Human and Environmental Security and Peace, vol. 3, Berlin-Heidelberg-New York: Springer-Verlag, p. 28

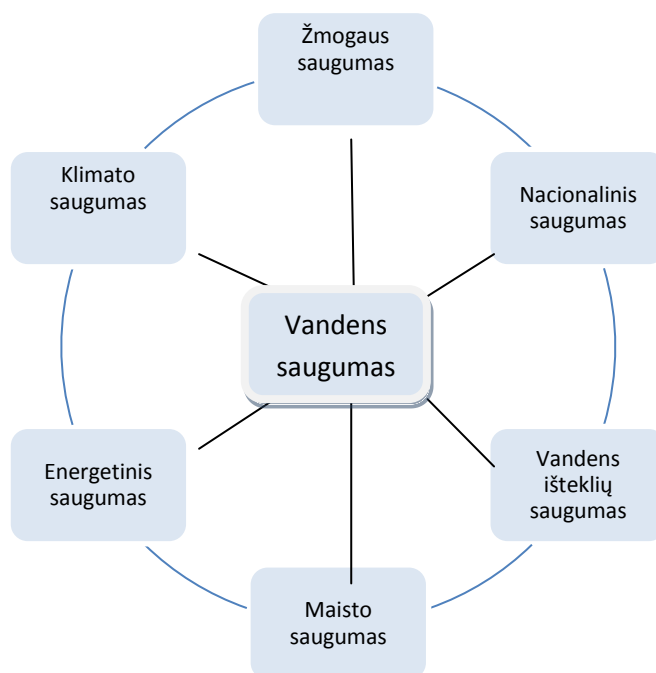
³⁹ Brauch H. G., *Introduction: Globalization and Environmental Challenges: Reconceptualizing Security*, iš: Brauch H. G., Spring O., ir kiti, *Globalization and Environmental Challenges: Reconceptualizing Security in the 21st Century*, Hexagon Series on Human and Environmental Security and Peace, vol. 3, Berlin-Heidelberg-New York: Springer-Verlag, p. 29

⁴⁰ Cook C., Bakker K., *Water security: Debating an emerging paradigm*, *Global Environmental Change* nr. 22, 2012, p. 100, prieiga per internetą < <http://web.mit.edu/12.000/www/m2017/pdfs/watsec.pdf> > [žiūrėta 2015-03-19]

yra vandens trūkumo ir paskirstymo problemos, industrializuotoje šiaurinėje Kinijoje vandens saugumas siejamas su taršos mažinimu bei inžinerinių sprendimų paieška tiekiant vandenį į urbanizuotas vietas⁴¹. Pakistane, Indijoje upių vanduo tampa tūkstančius žmonių žudančia jėga, čia vandens saugumas kai kuriuose regionuose pirmiausia yra gebėjimas apsaugoti gyventojus ir turtą nuo potvynių. Dykumų valstybėse vandens trūksta ne tik gyventojų vartojimui, bet ir maisto auginimui.

Vanduo yra būtinas bet kokios formos gyvybei Žemėje, žmogui ir bet kokio dydžio žmonių bendruomenėms, todėl drąsus teiginys, kad vandens saugumas užtikrina visus kitus „saugumus“ gali būti lengvai pagrindžiamas. Politinės ekologijos tyrėjo iš Rytų Anglijos universiteto Marko Zeitouno sudarytas „Vandens saugumo tinklas“ (angl. *Web of Water Security*) parodo, kad politinis, socialinis, ekonominis, energetinis, maisto, ekologinis, kiti saugumai yra susiję su centriniu – vandens saugumu⁴².

1 paveikslas. Vandens saugumo tinklas.

Šaltinis: autorės vertimas iš anglų kalbos, pagal Zeitoun M., *Web of Water Security, Groundwater, International Law and Water Security, Transboundary Aquifers and International Law: The Experience of the Guarani Aquifer System*, University of Surrey, 2010-08-31, prieiga per internetą < <https://www.surrey.ac.uk/errg/pdf/02%20Zeitoun.pdf> > [žiūrėta 2015-03-19]

⁴¹ Cook C., Bakker K., *Water security: Debating an emerging paradigm*, Global Environmental Change nr. 22, 2012, p. 100, prieiga per internetą < <http://web.mit.edu/12.000/www/m2017/pdfs/watsec.pdf> > [žiūrėta 2015-03-19]

⁴² Zeitoun M., *Groundwater, International Law and Water Security, Transboundary Aquifers and International Law: The Experience of the Guarani Aquifer System*, University of Surrey, 2010-08-31, prieiga per internetą < <https://www.surrey.ac.uk/errg/pdf/02%20Zeitoun.pdf> > [žiūrėta 2015-03-19]

Dėl vandens išteklių konkuruojama, nuolat didėjantis poreikis pagimdė konkurenciją tarp skirtingų ūkio veiklos sektorių, pvz. maisto, energetikos, pramonės⁴³. Jau dabar su vandens trūkumu susiduriančioms šalims tenka priimti itin sudėtingus sprendimus, lemiančius ateities perspektyvas, kuriai sričiai turi būti teikiama pirmenybė naudotis vandeniu. Vanduo persilieja per skirtingus saugumo sektorius ir yra „būtinasis siekiant užtikrinti kiekvieno veiklos sektoriaus protingus poreikius, tačiau tokiu būdu, kuris nekenkia žmogaus saugumui“⁴⁴. Vandens saugumas yra ašis, apie kurią sukasi globalūs ir nacionaliniai saugumo iššūkiai. Pasaulio ekonomikos forumas 2011 m. paskelbtoje analizėje „Vandens saugumas: vandens-maisto-energetikos-klimato sąveika“, pabrėžė šį fenomeną: „Keturi šimtai svarbiausių sprendimus priimančių globalių lyderių išvardijo daugybę grėsmių globaliam stabilumui, tokių kaip badas, terorizmas, nelygybė, ligos, skurdas, klimato pokyčiai. O kai mes bandėme kiekvienai priskirti skirtingą priežastį, atradome, kad jos visos yra susijusios su viena universalia saugumo grėsme: gėlu vandeniu“⁴⁵.

1.1.2. Vandens sugrėsminimas.

Po Šaltojo karo pabaigos, keičiantis tarptautinei sistemai ir valstybių padėčiai joje, reikėjo naujesnio požiūrio į saugumą tarptautiniuose santykiuose, ypač įvertinus globalią, kolektyvinę jo dimensiją⁴⁶. Šie pokyčiai paskatino išsilaisvinti iš karinių grėsmių ribų ir domėtis aplinkos, socialinių faktorių įtaka saugumui. Kopenhagos mokyklos teoretiko Barry Buzano išdėstytam saugumo sektorizavimui, kuomet buvo išskirti penki pagrindiniai saugumo sektoriai (politinis, karinis, ekonominis, socialinis, ekologinis⁴⁷), netrūkus taip pat reikėjo atnaujinimo. Saugumas peržengė šių sektorių ribas į „išplėtus“ ir „pagilinus“⁴⁸. Naujas požiūris į saugumą apima daugelį tarptautinių santykių sferų, tiek globaliu, regioniniu mastais, bei nacionaliniu ar individualiu lygmeniu. Prie penkių tradicinių saugumo sektorių gali būti prijungiami kiti sektoriai – komunikacinio, informacinio, humanitarinio, ir be daugelio kitų, vandens saugumo.

Kopenhagos mokyklos pasiūlytos sektorizavimo, regionų saugumo, saugumizavimo prieigos leidžia giliau pažvelgti į saugumo sferą. Vienas svarbiausių dalykų yra surasti atsakymą, kas yra saugumas ir kas bei kaip kuria grėsmes, arba „(...) kaip mes atskiriame saugumo problemas ir kaip

⁴³ *Water Security and the Global Water Agenda*, a UN-Water Analytical Brief, Ontario: United Nations University, 2013, p. 6, prieiga per internetą < http://www.unwater.org/downloads/watersecurity_analyticalbrief.pdf > [žiūrėta 2015-03-19]

⁴⁴ Lankford B., Bakker K. ir kiti (red.), *Water Security: Principles, Perspectives and Practices*, London:Earthscan, 2013, p. 30

⁴⁵ *Water Security: The Water-Food-Energy -Climate Nexus*, The World Economic Forum Water Initiative, Washington-Covelo-London: Island Press, 2011, prieiga per internetą < http://www3.weforum.org/docs/WEF_WI_WaterSecurity_WaterFoodEnergyClimateNexus_2011.pdf > [žiūrėta 2015-03-19]

⁴⁶ Janeliūnas T., *Komunikacinis saugumas*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007, p. 46.

⁴⁷ Buzan B., *Žmonės, valstybės ir baimė*, Vilnius: Eugrimas, 1997, p. 161.

⁴⁸ Jakniūnaitė D., *Kritinės saugumo studijos XXI amžiuje*, Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2013-2014, t. 12, p. 34.

jas prioritetizuojuame⁴⁹. Sugrėsminimą galima aiškinti kaip problemos iškėlimą į viešumą ir jos įvardijimą esant egzistencine grėsme, toks sugrėsminimo procesas leidžia pateisinti ypatingus veiksmus, išskirtinį dėmesį iškilusių problemų sprendimui. Egzistencine grėsme gali tapti kiekvienas veiksmas, įvykis ar veikėjas, todėl sugrėsminami gali būti taip pat įvairūs dalykai (terorizmas, maistas, demografija, epidemijos, vanduo ir kt.). Pagal konstruktyvizmo logiką, tarptautiniai santykiai yra veikiami identiteto, kultūros, normų, teisių, todėl šios teorinės priegos pagrindu kuriama saugumizavimo teorija buvo skirta suprasti ne tai, „kas objektyviai yra saugumas (t.y. atsisakoma objektyvistinio požiūrio), o kaip sukuriama, konstruojama saugumo problema⁵⁰. Taip sugrėsminimo procesas yra neatsiejamas nuo kalbos akto: „norint suprasti saugumo politiką reikia suprasti, kas kalba ir kaip kalba. Taigi grėsmės kyla iš kalbinių praktikų, o pats saugumas yra kalbos aktas, kurį turia galias turintys veikėjai, dažniausiai politikai⁵¹.

Konstruojamos gali būti net realiai neegzistuojančios ar nepatiriamos grėsmės. Ekologinių grėsmių atveju taip pat gali būti konstruojamos neapčiuopiamos grėsmės, ekosaugumas remiasi klausimais „kas daro poveikį, kam, koks daromas poveikis, kaip⁵², taip šis saugumo sektorius yra konstruojamas socialiai. Tačiau ypač ekologinio saugumo srityje vien lingvistinės analizės nepakanka, anot tradicinės sugrėsminimo teorijos kritiko T. Balzacq, turi būti analizuojamas ir kontekstas, auditorija, politinis veikėjas (angl. *context, audience, political agency*)⁵³. Šio mokslininko manymu, sugrėsminimo teorija yra dviejų priegų: filosofinės ir sociologinės⁵⁴. Kaip aiškina T. Balzacq, filosofinė yra klasikinė Kopenhagos mokyklos prieiga, svarbą suteikianti kalbai, o sociologinis sugrėsminimo modelis didelį dėmesį skiria auditorijai ir kontekstui, kitaip mato santykį tarp politikos ir saugumo, bei teorijai aiškinti pasitelkia ne vien retortika, bet ir veiksmus, politikos instrumentus⁵⁵.

Nors klasikinėje filosofinėje sugrėsminimo teorijoje nugrėsminimas (angl. *desecuritization*) yra saugumo problemų sprendimas, tačiau ekosaugumo, vandens saugumo atveju tokia išeitis ne visada gali būti tinkamiausia. Ekosaugumo sugrėsminimas yra kartais suteikiantis (angl. *opportunized*) sprendimą ekologinėms problemoms. Tokį teiginį grindžia T. Balzacq: „(...)

⁴⁹ Jakniūnaitė D., *Kritinės saugumo studijos XXI amžiuje*, Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2013-2014, t. 12, p. 35.

⁵⁰ Janeliūnas T., *Komunikacinis saugumas*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007, p. 51

⁵¹ Jakniūnaitė D., *Kritinės saugumo studijos XXI amžiuje*, Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2013-2014, t. 12, p. 35.

⁵² Zapolskis M., *Ekosaugumo koncepcija tarptautiniuose santykiuose: samprata, bruožai, reikšmė*, Politologija 2012 (65), p. 115, prieiga per internetą < <http://www.zurnalai.vu.lt/politologija/article/view/1526/912> > [žiūrėta 2015-03-19]

⁵³ Balzacq T., *The Three Faces of Securitization: Political Agency, Audience and Context*, European Journal of International Relations, 2005, < http://www.guillaumenaicse.com/wp-content/uploads/2014/08/Balzacq_three-faces-of-securitization.pdf > [žiūrėta 2015-03-19]

⁵⁴ Balzacq T., *Securitization Studies*, Academic Foresight, nr. 9, 2013, prieiga per internetą < <http://www.academic-foresights.com/Securitization.html> > [žiūrėta 2015-03-19]

⁵⁵ Balzacq T., *Securitization Studies*, Academic Foresight, nr. 9, 2013, prieiga per internetą <http://www.academic-foresights.com/Securitization.html> [žiūrėta 2015-03-19]

ekologiniame sektoriuje saugumas gali priimti pokyčių ar transformacijos formą, suformuojant ekologinį saugumą kaip humanitarinio saugumo ar tarptautinės kooperacijos dalį⁵⁶.

Gamtos kataklizmai gali nuniokoti valstybę labiau nei kariniai veiksmai. B. Buzano teigimu, žmonijos poveikis yra pragaištingas ekosistemai, klimatui, taršai, nors anksčiau ekologinės grėsmės buvo laikomos likimo nulemtos⁵⁷. B. Buzanas dar 1991 m. išleistoje knygoje „Žmonės, valstybės ir baimė“ prognozavo, kad netolimoje ateityje ekologinės grėsmės bus prilygintos karinėms⁵⁸. Iš tikrųjų ekologinės grėsmės kai kuriuose regionuose ar valstybėse prilygsta karinėms arba net yra svarbesnės nei visos kitos grėsmės.

Prognozės pasitvirtino, o grėsmės, tokios kaip anksčiau minėtos ekologinės grėsmės, tapo globaliomis. Postmoderniame pasaulyje ribos tarp nacionalinio ir tarptautinio saugumo išsitrynė, viena nuo kitos priklausomos valstybės yra susijusios daugelyje sferų, pozityvaus ar negatyvaus elgesio poveikis pasklinda už vienos valstybės ribų⁵⁹. Globalūs sprendimai kaip ir globalios grėsmės postmoderniame pasaulyje įvardijamos yra centralizuotai. Postmodernios institucijos, pretenduojančios į globalų poveikį, atkreipia dėmesį į saugumo kompleksiskumą, viršnacionalinę įtaką ekonomikai, teisinėms normoms. Viena tokių postmodernių institucijų yra Pasaulio ekonomikos forumas. PEF 2015 m. pristatyta „Globalių grėsmių ataskaita“ pateikė postmoderniam pasauliui kylančių grėsmių evoliuciją 2007-2015 m.⁶⁰:

- Ekonominės grėsmės (dominavusios 2007-2014 m.);
- Geopolitinės grėsmės;
- Grėsmės sveikatai, pandemijos;
- Ekologinės grėsmės, klimato kaita, vandens krizės.

Aplinkosaugos grėsmės yra vertinamos kaip vienos didžiausių, ypač ateities perspektyvoje: „(...) pripažįstama šių lėtai rudenančių grėsmių svarba, tačiau labai mažo postūmio pasiekiami vien parodžius ilgalaikes ir griaunančias pasėkmes šiai ir ateinančioms kartoms“⁶¹. Kaip skelbiama Pasaulio ekonomikos forumo globalioje ataskaitoje, vandens išteklių 2030 m. bus 40 proc. mažiau nei reikia, maisto gamybai naudojamo vandens poreikis išaugs 50 proc., hidroenergetikoje

⁵⁶ Balzacq T., *Securitization Studies*, Academic Foresight, nr. 9, 2013, prieiga per internetą <http://www.academic-foresights.com/Securitization.html> [žiūrėta 2015-03-19]

⁵⁷ Buzan B., *Žmonės, valstybės ir baimė*, Vilnius: Eugrimas, 1997, p. 178.

⁵⁸ Buzan B., *Žmonės, valstybės ir baimė*, Vilnius: Eugrimas, 1997, p. 181.

⁵⁹ Cooper R., *The post-modern state and the world order*, London: Demos, p. 22, prieiga per internetą <<http://www.demos.co.uk/files/postmodernstate.pdf> [žiūrėta 2015-03-19]

⁶⁰ *Global Risks 2015, 10th Edition*, World Economic Forum, 2015, p. 14, prieiga per internetą <http://www.weforum.org/reports/global-risks-report-2015> [žiūrėta 2015-03-19]

⁶¹ *Global Risks 2015, 10th Edition*, World Economic Forum, 2015, p. 14, prieiga per internetą <http://www.weforum.org/reports/global-risks-report-2015> [žiūrėta 2015-03-19]

vandens reikės 85 proc. daugiau⁶². Taigi vandens trūkumas ir tinkamas vandens išteklių paskirstymas tapo/tampa globalia problema.

Kopenhagos mokyklos teoretikas B. Buzanas globalų saugumo grėsmių formavimą vadina makrosugrėsminimu (angl. *macrosecuritization*). Kaip pavyzdys gali būti JAV paskelbtas globalus karas su terorizmu⁶³, prie kurio prisijungia valstybės niekada tiesiogiai nepatyrusios terorizmo grėsmės. Sugrėsminimo atveju idėja iškeliamą pagrindinio veikėjo, kuris atranda ir įvardija problemą esant egzistencinei grėsmei, tuomet galima lengvai pateisinti didelio masto veiksmus skirtus grėsmės eliminavimui. Konstruojama globalaus masto grėsme, jei tarptautinė bendruomenė priima, gali sukurti globalų saugumo supratimą. Ta pati sugrėsminimo teorija, tik didesne skale, ekologinio ar vandens saugumo atveju, makrosugrėsminimas gali būti tikslingas.

1.1.3. Hidropolitinis saugumo kompleksas.

Hidropolitinio saugumo komplekso idėja suformuota remiantis Kopenhagos mokyklos teoretikų Barry Buzano ir Ole Waeverio Regioninio saugumo komplekso modeliu, kuris buvo išdėstytas 2003 m. knygoje „Regionai ir galios: tarptautinio saugumo struktūra“⁶⁴. Regioninio saugumo kompleksų teorija nagrinėja, kaip geografiškai yra išsidėstęs saugumas ir kaip vieno komplekso dalyvio saugumas yra susijęs su kito dalyvio saugumu. Hidropolitinio saugumo komplekso teorija atlieka tokią pačią užduotį, tačiau šio komplekso nares sieja bendras tarpvalstybinių vandėnų baseinas. Hidropolitinis saugumo kompleksas gali būti laikomas Regioninio saugumo komplekso komponentu⁶⁵.

Pirmą kartą Regioninio saugumo kompleksų idėja paminėta B. Buzano knygoje „Žmonės, valstybės ir baimė“, nusakant, kad saugumo kompleksas „(...) tai grupė valstybių, kurių pagrindiniai saugumo interesai yra susiję taip glaudžiai, kad nacionalinis jų saugumas negali būti realistiškai suvokiamas atskirai vienas nuo kito“⁶⁶. Ši regioninė prieiga įgalina pažvelgti plačiau suvokiant nacionalinio saugumo tarptautinį kontekstą. Remiantis perfrazuotu B. Buzano teiginiu, laikoma, jog tarpvalstybinėmis upėmis sujungtų valstybių saugumai yra tiek susiję, kad negali būti nagrinėjami atskirai. Tokia prieiga leistų išvelgti valstybių, esančių viename baseine, ryšius bei poveikį viena kitai bei regiono politikos dinamiką, galių pasiskirstymo įtaką.

⁶² *Global Risks 2015, 10th Edition*, World Economic Forum, 2015, p. 29, prieiga per internetą <http://www.weforum.org/reports/global-risks-report-2015> [žiūrėta 2015-03-19]

⁶³ Buzan B., Waever O., *Macrosecuritisation and security constellations: reconsidering scale in securitisation theory*, *Review of International Studies*, nr. 35, 2009, p. 259.

⁶⁴ Buzan B., Waever O., *Regions and Powers, The Structure of International Security*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

⁶⁵ Turton R. A., *River basin commissions in Southern Africa*, World Summit on Sustainable Development, 2002-09-03, Johannesburg, prieiga per internetą: <http://www.awiru.co.za/pdf/op3.pdf> [žiūrėta 2015-03-10]

⁶⁶ B. Buzan, *Žmonės, valstybės ir baimė*, Vilnius: Eugrimas, 1997, p. 243

Regioninio saugumo komplekso viduje gali būti taikomos įvairios tarptautinių santykių teorijos: „(...) saugumo regionai formuoja subsystemas, kuriose dauguma saugumo sąveikų yra vidinės: valstybės baiminasi savo kaimynių ir vienijasi su kitais regiono veikėjais“⁶⁷. Hidropolitiniame saugumo komplekse esančios valstybės bendradarbiauja tarpvalstybinių vandenų klausimais, tačiau bendradarbiavimas išeina ir už hidropolitikos klausimų ribų⁶⁸.

Pirmą kartą Hidropolitinį saugumo kompleksą mokslinėje literatūroje išdėstė 1995 m. Michael Shulz: „Hidropolitinis saugumo kompleksas tai ypatingas regioninio saugumo komplekso sąvokos interpretavimas, kuris egzistuoja, jei valstybės, kurios yra tuo pat metu tarpvalstybinių upių „savininkai „ ir „vartotojai“, pradeda matyti jas kaip nacionalinio saugumo dalyką, ir jei vanduo tampa sugrėsminimas“⁶⁹. Ši ypatinga saugumo komplekso forma tinkama tyrinėti tokias pasaulio vietas, kur vandeniui tenka svarbus vaidmuo regiono politikos formavimui.

Mokslinėje vandens literatūroje išvystyta dar viena panaši koncepcija – Hidropolitinių kompleksų. Hidropolitinis kompleksas yra taip pat yra B. Buzano Regioninio saugumo komplekso teorijos tam tikras tęsinys arba gali būti jos dalis. Pietų Afrikos hidropolitikos tyrėjas Anthony Turton pirmuosiuose Pietų Afrikos tarpvalstybinių upių baseinų tyrimuose naudojo M. Schulzo prieigą – Hidropolitinio saugumo kompleksą. Tačiau tyrinėdamas Zambezio, Limpopo, Okavango ir kitų Pietų Afrikos upių baseinus nenustatė vandens sugrėsminimo atveju⁷⁰. Todėl išvystė savitą Hidropolitinių kompleksų prieigą „(...) kuri parodo ryšius tarp baseino valstybių, kurios yra susietos per hidropolitinius susitarimus, išeinančius už vienos upės baseino ribų, stebima kaip vandens klausimai tampa priežastimi užmegzti kooperacinius tarptautinius santykius“⁷¹. Hidropolitinis kompleksas atsiranda tuomet, kai valstybės priklauso nuo tų pačių tarpvalstybinių vandenų sistemos (paviršinių ir požeminių), o šie vandenys yra tokie svarbūs strategiškai, kad priklausomybė nuo jų nukreipia tarptautinius santykius į potencialią draugystę ir/ar priešišumą⁷².

⁶⁷ Buzan B., Waever O., *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003, p. 40

⁶⁸ Jacobs M. I., *The Politics of Water in Africa: Norms, Environmental Regions and Transboundary Cooperation in the Orange-Senqu and Nile Rivers*, London-New York: Continuum, 2012, p. 208.

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ Turton A., *A Hydropolitical Complex as a Factor in the International Relations of Contemporary Southern Africa*, Pretoria, 2003, prieiga per internetą http://www.anthonyturton.com/admin/my_documents/my_files/cambridge_paper_turton.pdf [žiūrėta 2015-03-19]

⁷¹ Jacobs M. I., *The Politics of Water in Africa: Norms, Environmental Regions and Transboundary Cooperation in the Orange-Senqu and Nile Rivers*, London-New York: Continuum, 2012, p. 208.

⁷² Turton A., *Hydro-Hegemony and Hydropolitical Complex Theory*, Second Hydro-Hegemony Workshop, London Water Research Group. London, 2006-05-06, prieiga per internetą <http://www.kcl.ac.uk/sspp/departments/geography/research/epd/LWRG/Turton-HHandHCT-SouthernAfrica.pdf> [žiūrėta 2015-03-15]

Lentelė 1. Saugumo kompleksai, jų skirtumai.

Regioninio saugumo kompleksas	Hidropolitinio saugumo kompleksas	Hidropolitinis kompleksas
<p>Sukurtas B. Buzano:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Valstybių grupė, kur pagrindiniai saugumizavimo, desaugumizavimo ar abu procesai yra taip susiję, kad jų saugumo problemos negali būti atskirtos viena nuo kitos. 	<p>Sukurtas M. Schulzo:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vanduo yra saugumizuojamas. • Regioninio saugumo komplekso specifinė atmaina. • Viename baseine esančios valstybės vandenį traktuoja kaip nacionalinio saugumo sudedamąją dalį. 	<p>Sukurtas A. Turtono:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vanduo yra politizuojamas. • Regioninio saugumo komplekso ir Hidropolitinio saugumo komplekso atmaina. • Vanduo nesugrėsminamas, pavadinime atsisakyta žodžio „saugumo“. • Vanduo skatina kooperaciją kitose srityse (ne hidropolitikos)

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Jacobs M. I., *The Politics of Water in Africa: Norms, Environmental Regions and Transboundary Cooperation in the Orange-Senqu and Nile Rivers*, London-New York: Continuum 2012, p. 208.

Hidropolitiniai saugumo kompleksai tyrinėti Eufrato ir Tigro upių baseine tarp Turkijos, Sirijos ir Irako (M. Schulz), Vidurio Rytų ir Šiaurės Afrikos (angl. MENA arba Middle East North Africa) atveju (T. Allan). Tuo tarpu hidropolitiniai kompleksai stebėti ir analizuoti Pietų Afrikoje, Nilo baseine⁷³. A. Turtonas Centrinės Azijos Hidropolitinį kompleksą (iš karto pats kvestionuodamas tokį požiūrį) brėžia nuo Aralo baseino iki Obo, Jenisejaus, Amūro baseinų⁷⁴. Kol kas hidropolitinio komplekso tokiam plačiam diapazonui nėra, kadangi toks platus diapazonas neatitinka pagrindinių šio komplekso kriterijų: nėra sudaryta vandens sutarčių, kurios paskatintų bendradarbiavimą kitose tarptautinių santykių srityse ir taip suartintų valstybes, taip pat ne visuose paminėtuose baseinuose tarpvalstybinio vandens klausimas yra politizuojamas.

Centrinė Azija gali būti laikoma hidropolitiniu saugumo kompleksu, kuris išsitenka Aralo jūros baseine, kadangi vanduo dėl ypatingos svarbos valstybių ekonomikai ir ekologijai yra sugrėsminamas. Kaip parodys TWINS metodas, vandens saugumas ir vandens sąsajos su energetiniu ir maisto saugumais yra egzistencinės problemomis šiame regione. Aralo jūros baseine esančios valstybės vandens ištekliams suteikia strateginę svarbą, vanduo yra itin svarbus nacionaliniam

⁷³ Turton A., Hydro-Hegemony and Hydropolitical Complex Theory, Second Hydro-Hegemony Workshop, London Water Research Group. London, 2006-05-06, prieiga per internetą <http://www.kcl.ac.uk/sspp/departments/geography/research/epd/LWRG/Turton-HHandHCT-SouthernAfrica.pdf> [žiūrėta 2015-03-15]

⁷⁴ Ibid.

valstybių saugumui užtikrinti. Tai yra palanki dirva galių asimetrijos ir hidrohegemonijos atsiradimui, taip pat ir kontra veiksmų, mažinančių stipresniosios valstybės galią, iniciatyvoms.

Kaip ir nagrinėjant regioninio saugumo kompleksus, hidropolitinio komplekso viduje galima taikyti kitas tarptautinių santykių teorijas. Jei galios balansas gali būti nagrinėjamas regionų lygmenyje, tą galima daryti ir baseinų lygmenyje, kadangi „galios pasiskirstymo problema būdinga ir ją sudarantiems kompleksams“⁷⁵. Hidropolitinių santykių dinamikai apžvelgti naudojama TWINS matrica padės išvelgti konfliktų dėl vandens ir bendradarbiavimo iniciatyvų kaitą bei galimai nustatyti baseino galią (hidrohegemoną), kuri daro reikšmingą poveikį kitoms valstybėms.

1.2. Hidropolitikos samprata.

Hidropolitikos (angl. *hydropolitics*) sąvoka naudojama tose valstybėse ar tuose regionuose, kuriuose susiduriama su vandens trūkumu ir būtina koordinuoti veiksmus, kurie užtikrintų vandens saugumą tiek valstybių viduje, tiek už jų ribų. Ypatingą svarbą hidropolitikai teikia tarpvalstybiniais vandenimis sujungtos valstybės, skaičiuojama, kad tokių valstybių pasaulyje yra 148, jas jungia ir/ar skiria 276 tarpvalstybinių upių (žr. priedą 1) baseinų⁷⁶. Nors vandens saugumas gali būti *makrosugrėsminamas* (angl. *macrosecuritized*) ir vandens problemoms suteikiama globali skalė, tačiau daugiausia praktinių ir politinių dilemų kyla baseinų lygmenyje, kartais sutampančiu su regiono ribomis, kur neišvengiama yra konflikto/kooperacijos dėl vandens sąveika. Šiame poskyriuje pristatoma hidropolitika ir jos tyrimo būdai, plačiau aprašant Centrinės Azijos regiono hidropolitikai šiame darbe taikomas teorines prieigas. Prieš taikant Centrinei Azijai hidropolitines teorijas, siekiama nustatyti ar šis regionas, kitaip - Aralo jūros baseinas, atitinka hidropolitinio saugumo komplekso sampratą. Patvirtinus atitikimą, bus aišku, kad kompleksas yra tyrimo vienetas, o jame esančių valstybių vandens saugumas ir hidropolitikos yra susiję. Hidropolitinio saugumo komplekse kaip ir regioninio saugumo komplekse galima taikyti visas tarptautinių santykių teorijas. Centrinės Azijos atveju tikslinga yra taikyti ir aiškinti hidrohegemono hidropolitiniame saugumo komplekse sampratą. Kadangi hidrohegemonija dažniausiai pastebima besivystančiose šalyse, kurių ekonomika stipriai susijusi su vandens išteklių nešama nauda, per šią prieigą galimasuprasti ir vandens saugumo reikšmę jose. Galiausiai bus pristatytas TWINS metodas, leisiantis trečiame skyriuje išnagrinėti Aralo jūros baseino besikeičiančią hidropolitinę situaciją.

Hidropolitika arba kitaip vandens geopolitika tyrinėja vandenį kaip strateginį išteklių, dėl kurio gali kilti konfliktai arba kuris skatina kooperaciją tarptautinėje politikoje, ypač jei tai

⁷⁵ Andrijauskas K., *Tarptautinių santykių analizės virsmas regionų iškilimo epochoje: regioninio lygmens galios asimetrijos teorinis modelis*, Logos, nr. 76, 2013, p.210, prieiga per internetą <

http://litlogos.eu/L76/Logos_76_206_216_Andrijauskas_jr.pdf> žiūrėta [2015-03-19]

⁷⁶ *What is Water Cooperation*, UN Water Facts and figures, prieiga per internetą <http://www.unwater.org/water-cooperation-2013/water-cooperation/facts-and-figures/en/> [žiūrėta 2015-03-19]

tarpvilstybiniai vandenys. Žvelgiant iš nacionalinio saugumo perspektyvos, hidropolitika tai būdas, kuriuo valstybės ar kiti tarptautinės politikos subjektai siekia vandens saugumo. Vandens saugumas valstybės ar regiono lygmenyje yra tapatus hidropolitiniam saugumui.

Hidropolitikos terminas yra naudojamas įvairių mokslo sričių atstovų, gamtos, socialinių, ekonomikos, teisės mokslų. Pvz. vienoje didžiausių pasaulyje elektroninėje „*Springer Link*“ mokslo straipsnių, leidinių, knygų bazėje seniausias hidropolitikos (kuomet terminas minimas pavadinime) straipsnis siekia 1987 m., politikos mokslų disciplinoje pirma publikacija paskelbta 1997 m. Bielefeldo universiteto bibliotekos tarpdisciplininėje atviroje duomenų bazėje „*Base search*“ pirma hidropolitikos publikacija datuojama 1979 m., tuomet pirmą kartą hidropolitikos terminą tarpvilstybinės upės atveju panaudojo Vidurio Rytų politikos, politinės ekonomijos straipsnių autorius, Amerikos akademikas John Waterbury savo knygoje „Nilo slėnio hidropolitika“ (angl. „*Hydropolitics of the Nile Valley*“) ⁷⁷.

Pirmieji hidropolitikos tyrimai tarptautinių santykių disciplinoje buvo faktais paremti aprašomieji darbai, nagrinėję įvykius tarpvilstybinių upių baseinuose – 1979 m. Nilo baseino (J. Waterbury), 1995 m. Nilo (L. Ohlsson) ir Gango baseinų (G. Chapman ir M. Thomson, L. Ohlsson), 1997 m. Zambežio baseino (A. Turton); aiškinamąjį valstybių hidropolitinio elgesio tyrimą pirmasis pristatė 2001 m. britų geografas, apdovanotas Stokholmo vandens premija (angl. *Stockholm Water Prize*)⁷⁸ John Anthony Allan, nagrinėjęs Vidurio Rytų ir Šiaurės Afrikos tarpvilstybinių vandėnų problemas⁷⁹. Pirmieji tyrimai buvo vykdomi remiantis realizmo teorija, tačiau šiuose ankstyvuosiuose darbuose prieitos panašios išvados, kad realizmas gali būti naudojamas aiškinti vandens išteklių naudojimo politikai ir jos būklės konstatavimui, tačiau negali numatyti ateities eigos ir rekomenduoti problemų sprendimo gairių⁸⁰.

Hidropolitikos progresas yra lėtas, tai yra besivystanti disciplina, atsiradusi suvokus su vandeniu susijusių klausimų svarbą globaliu, regioniniu, nacionaliniu, individo lygmenimis, vystantis ekologiniams judėjimams, daugėjant ryšio tarp politinių ar ekonominių priežasčių ir ekologinių pasėkmių analizių. Vis didesnė svarba hidropolitikai suteikiama ne vien dėl elementaraus vandens gyvybinės svarbos suvokimo ir suskaičiuoto trūkumo ateityje, problema iškeliamą „kadangi (...) jis tapo konkurencinės kovos lauku ir tokiu būdu tapo politiniu klausimu“⁸¹. Bandymai apibrėžti hidropolitiką nėra dažni, todėl plačiau priimtino ir aiškaus apibrėžimo greitu metu negalima tikėtis⁸².

⁷⁷ *Hydropolitics*, Hydropolitics Academy interneto svetainė, prieiga per internetą < <http://www.hidropolitikakademi.org/en/hidropolitics> > [žiūrėta 2015-03-18]

⁷⁸ 2008 m. Stockholm Water Prize John Anthony Allanui buvo įteiktas už revoliucinę virtualaus vandens koncepciją

⁷⁹ Brichieri-Colombi S., *The World Water Crisis, The Failures of Recourse Management*, Londos-New York: I.B. Tauris, 2009, p. 87.

⁸⁰ Ibid.

⁸¹ Turton A., Henwood R. (red.), *Hydropolitics in the Developing World: A Southern African Perspective*, Pretoria: African Water Issues Research Unit, 2002, p. 13, prieiga per internetą

http://www.internationalwaterlaw.org/bibliography/articles/hidropolitics_book.pdf [žiūrėta 2015-03-19]

⁸² Cascao A. E., Zeitoun M., *Power, Hegemony and Critical Hydropolitics*, iš: Earle A., Jagerskog A., ir kiti (red.), *Transboundary Water Management: Principles and Practice*, London: Earthscan, p. 29, prieiga per internetą <

Dėl įvairių mokslo sričių skirtingų apibrėžimų, taip pat dėl to, kad viena mokslo disciplina negali priskirti hidropolitikos išimtinai sau, sudėtinga išskirti universalų hidropolitikos apibrėžimą. Pietų Afrikos vandens politikos tyrėjas A. Turtonas 2002 m. savo knygoje „Hydropolitics in the developing world: A Southern African Perspective“ pabrėžia hidropolitikos sampratos ribotumą⁸³ ir numato poreikį vandens problemas nagrinėti multidiscipliniškai. Daugiausia dėmesio mokslinėje vandens politikos literatūroje yra skirta Vidurio Rytų, Afrikos, Pietų Amerikos hidropolitikai⁸⁴, tačiau, priklausomai nuo konteksto, tyrėjai hidropolitiką traktuoja kaskart skirtingai. Naujausią aiškinimų analizę bei šios sąvokos kompleksiško pagrindimą galima rasti A. E. Cascao ir M. Zeitoun straipsnyje „Galia, hegemonija ir kritinė hidropolitika“ (ang. „*Power, Hegemony and Critical Hydropolitics*“). Autoriai hidropolitikos šifravimui pasitelkia politikos sąvoką plačiaja prasme, apibrėždami ją remiantis klausimais „kas gauna ką, kada, kur ir kodėl“ ir „kam tenka likutis?“⁸⁵. Autoriai pabrėžia sąsajas su „vandens karų“ koncepcija, arba konfliktais ir saugumo problemomis, tačiau apgailestauja, kad nuolatinis hidropolitikos siejimas su konfliktais ar tradiciniais saugumo klausimais neleido vykti gilesnei diskusijai, galėjusiai leisti suprasti hidropolitiką kaip besikeičiančią, besivystančią sritį, apimančią ir kitus dinamiškus veiksnius visuomenę, aplinkosaugą, kultūrą⁸⁶.

Svarbiausi hidropolitikos apibrėžimai:

1. Hidropolitika tai ketinimas reguliuoti, kaip turi būti paskirstomi ir naudojami vandens ištekliai.: „hidropolitika tai unikalus analitinis įrankis skirtas suprasti kaip galia ir politika nubrėžia *kas gauna ką, kiek, ir kodėl* tarpvalstybiniuose hidrologiniuose vienetuose“⁸⁷. Kitaip tariant, hidropolitika skirta geresniam supratimui, kokie yra vandens saugumo pagrindai⁸⁸.

2. Daugelyje hidropolitikos tyrinėjimų cituojamo P. A. Elhance apibrėžimai: “(...) tarpvalstybinių konfliktų ir kooperacijos dėl tarpvalstybinių vandens išteklių sisteminės studijos”⁸⁹ ir

<http://www.hidropolitikakademi.org/wp-content/uploads/2014/01/Power+Hegemony+and+Critical+Hydropolitics.pdf> [žiūrėta 2015-03-19]

⁸³ Turton A., Henwood R., *Hydropolitics in the developing world: A southern African Perspective*, Pretoria: African Water Issues Research Unit, 2002, p. 13, prieiga per internetą

http://www.internationalwaterlaw.org/bibliography/articles/hydropolitics_book.pdf [žiūrėta 2015-03-19]

⁸⁴ Cascao A. E., Zeitoun M., *Power, Hegemony and Critical Hydropolitics*, iš: Earle A., Jagerskog A., ir kiti (red.), *Transboundary Water Management: Principles and Practice*, London: Earthscan, p. 29, prieiga per internetą < <http://www.hidropolitikakademi.org/wp-content/uploads/2014/01/Power+Hegemony+and+Critical+Hydropolitics.pdf> > [žiūrėta 2015-03-19]

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ Asah T.S., *Transboundary hydro-politics and climate change rhetoric: an emerging hydro-security complex in the lake chad basin*, *Wile Interdisciplinary Reviews: Water*, Volume 2, Issue 1, 2015, p. 37, prieiga per internetą: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/wat2.1057/full#wat21057-bib-0006> [žiūrėta 2015-03-10]

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Kehl J.R., *Hydropolitical complexes and asymmetrical power: conflict, cooperation, and governance of international river system*, *American Sociological Association*, Volume XVII, Nr. 1, 2013, 219 p., prieiga per internetą < <http://www.jwsr.org/wp-content/uploads/2013/02/Kehl-vol17n1.pdf> > [žiūrėta 2015-03-01]

“Hidropolitika tai konfliktų ir kooperacijos tarp valstybių dėl tarpvalstybinių vandens išteklių sisteminės studijos”⁹⁰

3. Turkijoje įkurta įvairių sričių mokslininkus vienijanti „Hidropolitikos Akademija“ nurodo universaliausią hidropolitikos apibrėžimą: „Nauja multidisciplininė mokslo sritis tyrinėjanti politines ir teisine problemas kylančias dėl paviršinių ir požeminių vandens, natūralių ir dirbtinių vandens išteklių baseinuose, kurie kerta daugiau nei vienos valstybės sienas, kartu nagrinėja techninius aspektus ir ieško teisinių tokių problemų sprendimų“⁹¹.

Hidropolitikos politikos moksle aiškinimui ilgą laiką buvo pasitelkiamas ribotas tarptautinių santykių teorijų potencialas, hidropolitikos sritis buvo “tarptautiniuose santykiuose dominuojančios racionalistų paradigmos/metateorijos įkaltas/kalinys”⁹². Racionalizmas remiasi realizmo idėjomis, kad tikrovė yra nepriklausanti nuo stebėtojo. Apsiribojimas vien racionalistine prieiga “kelia rūpestį, kad racionalizmas gali būti labai netinkamas pasiekti visišką supratimą vandens geopolitikos srityje”⁹³.

Hidropolitika, kuri nagrinėjama per realizmo prizmę, koncentruojasi į vandens karus, dėl šio išteklių kylančius konfliktus, kadangi laikoma, jog vanduo suteikia politinę ir ekonominę galias⁹⁴. Vandens trūkumo kaip konfliktų motyvo populiarėjimas tarptautinių santykių literatūroje 2005 m. buvo įvardintas „hidrošizofrenija“⁹⁵, tarptautinių vandens santykių tyrėjai ketino „sugrįžti prie klasikinės geopolitinės analizės“⁹⁶.

Kaip rašo Otavos universiteto vandens politikos tyrėjas Frederic Julien, hidropolitika, kaip ekologinio saugumo tyrinėjimo kryptis, gali būti laikoma pirma tarptautinių santykių atšaka, pabrėždamas hidropolitikos sąsajas su saugumo “plėtimu” į nekarines tarptautinių santykių sritis⁹⁷. Keliami hipotezė, kad racionalizmas yra „pernelyg konservatyvi paradigma, kad galėtų paaiškinti praeitį hidropolitinius fenomenus“⁹⁸. Tačiau ir neoliberalizmo įkvėpta vandens kooperacijos idėja neatrodo tinkama, kaip pernelyg utopiška ir idealistinė, neatspindinti realaus gyvenimo ir parodanti tik dalį tikrovės. Todėl gali būti, kad konstruktyvistinis požiūris į tarpvalstybinių vandens klausimus gali suteikti naujos informacijos, suvokiant šiems ištekliams suteikiamos prasmės pokyčių svarbą.

⁹⁰ Elhance P. A., *Hydropolitics in the Third World: Conflict and Cooperation in International River Basins*, Washington: United States Institute of Peace, 1999, p. 3.

⁹¹ *Hydropolitic*, Hydropolitics Academy svetainės informacija, prieiga per internetą <<http://www.hidropolitikakademi.org/en/hydropolitics>> [žiūrėta 2015-03-18]

⁹² Julien F., *Hydropolitics is what societies make of it (or Why We Need a Constructivist Approach to the Geopolitics of Water)*, International Journal of Sustainable Society, Volume 4, nr. 1/2, 2012, p. 46.

⁹³ Ibid.

⁹⁴ Ibid., p. 47

⁹⁵ Giordano J., Puri M. ir kiti, *International borders, Ground Water Flow, and Hydroschizophrenia*, Ground Water, vol. 43, nr. 5, 2005, p. 764, prieiga per internetą <<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.365.2441&rep=rep1&type=pdf>> [žiūrėta 2015-04-01]

⁹⁶ Julien F., *Hydropolitics is what societies make of it (or Why We Need a Constructivist Approach to the Geopolitics of Water)*, International Journal of Sustainable Society, Volume 4, nr. 1/2, 2012, p. 47.

⁹⁷ Ibid., p. 46

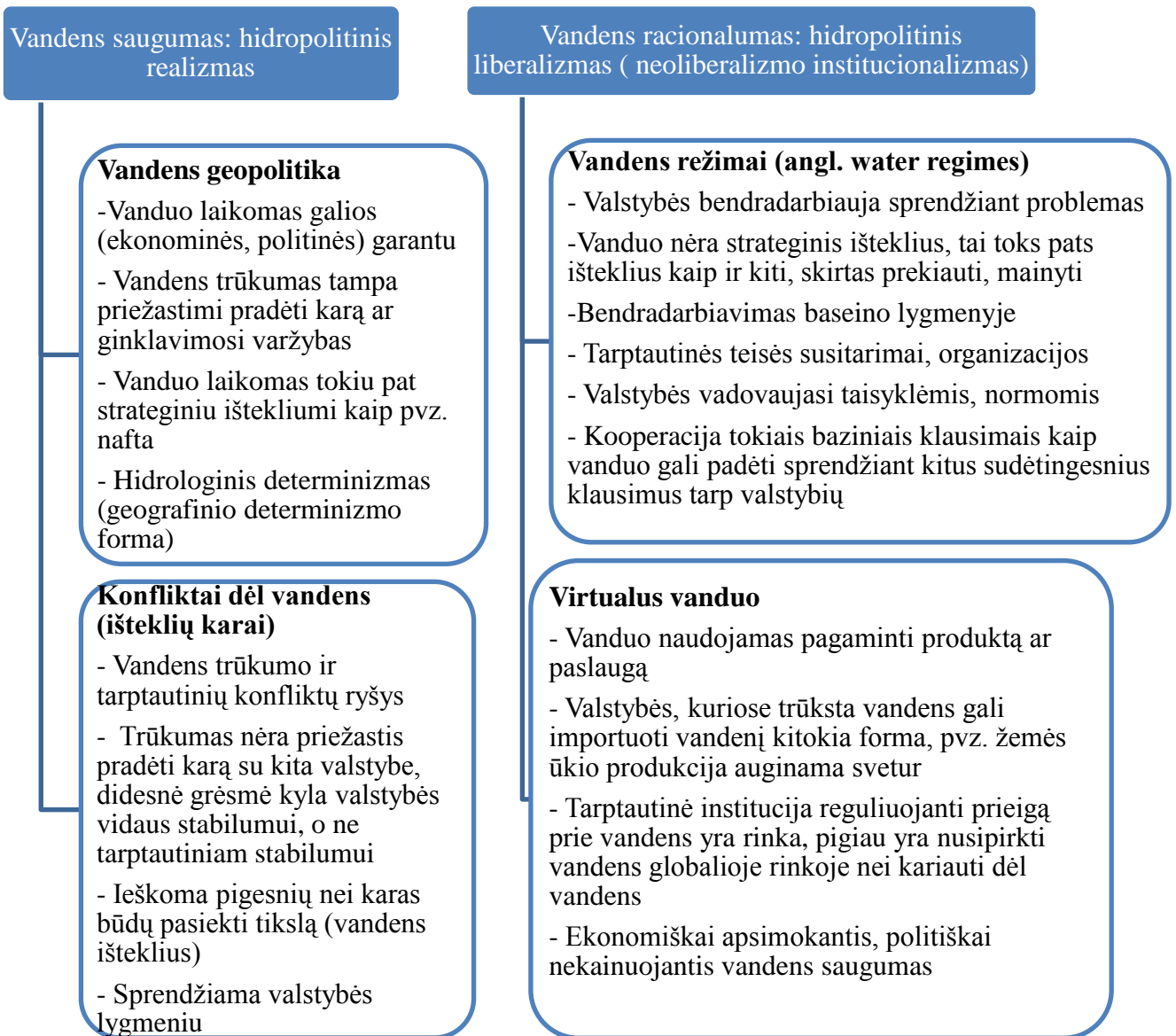
⁹⁸ Ibid.

Hidropolitika ir vandens saugumas yra konstruojami ir atskirais atvejais tampa tuo (konflikto pradžia, ar kooperacijos varikliu), kuo norima jį matyti.

Siekiant aiškumo teorijose ir priegose toliau nurodoma hidropolitikos vystymosi eiga per pagrindinių tarptautinių santykių teorijų prizmę. Tokią besikeičiančios hidropolitikos teorinės sampratos dinamiką nustatė visi naujausi hidropolitikos tyrimai, „vandens saugumo diskurso“ teorijomis vadinamos priegos, atsiradusios 1980-taisiais ir 1990-taisiais, numačiusios liūdną vandens karų ateitį, o „vandens racionalumo diskursu“ vadinamos XX a. devintojo dešimtmečio antroje pusėje atsiradusias kooperacijos idėjas šioje srityje⁹⁹. O patyrus šių abiejų priegų netobulumą, ieškota naujo požiūrio, leidžiančio suprasti nuo konflikto prie bendradarbiavimo nuolat kintančią tarpvalstybinių vandenų politiką.

⁹⁹ Julien F., *Hydropolitics is what societies make of it*, International Journal of Sustainable Society, Volume 4, nr. 1-2, 2012, p. 48.

2 lentelė. Hidropolitikos teorijos.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Julien F., *Hydropolitics is what societies make of it*, International Journal of Sustainable Society, Volume 4, Nr. 1-2, 2012, 48 p.

Hidropolitinis realizmas ir hidropolitinis liberalizmas atrodo yra dvi kraštutinės idėjos, tačiau politinėje praktikoje stebima, kad vandens politiniai santykiai nenukrypsta į kraštutinumus ir yra dinamiški. Valstybėms idealios globalizacijos atveju galiausiai tektų atsisakyti konfliktiško vandens problemų sprendimų būdo ir pereiti prie kooperacijos režimo, t.y. veikti laisvoje vandens rinkoje pagal visuotinai priimtas normas. Tokia siekiamybė, žinoma, yra utopinė ir naivi, tačiau ir tikėtis vandens karų yra naivu, Oregono valstijos universiteto 2003 m. atlikta 1831 įvykių, susijusių su vandeniu per 1946-1999 metų laikotarpį, analizė įrodo, kad ekstremalių ginkluotų konfliktų dėl vandens nevyksta. Saugumo ir konfliktų studijų ekspertas Thomas Homer Dixon pabrėžia, kad karų dėl išteklių teorijų

klaida yra traktuoti vienodai atsinaujinančių ir neatsinaujinančių išteklių konfliktškumo potencialą, ypač dėl to, kad pvz. nuo vandens labiau priklausomos yra ekonomiškai silpnesnės agrarinės valstybės, dažniausiai neturinčios lėšų ginkluotei.¹⁰⁰ Todėl logiška yra išvada, kad vanduo yra vienu metu ir konfliktų, ir kooperacijos skatintojas. O ekstremalūs nukrypimai į vieną ar kitą pusę, karo ar itin pragmatinio bendradarbiavimo, yra tik teoriniai. Vandens kooperacija atrodo kaip idealistinė siekiamybė, kuri kol kas susiduria su realybe – institucinių, politinių įrankių trūkumu ir pasitikėjimo tarp skirtingų politinių ar ekonominių režimų nebuvimu. Nuosekli ir taiki vandens kooperacija arba, kitaip, vandens taika, sunkiai įsivaizduojama tarp valstybių, kurios istoriškai nesugeba susitarti ar paaukoti dalį trumpalaikio komforto dėl bendro ateities tikslo, pvz. geresnių santykių su kaimynėmis, ekosistemos rekonstrukcijos.

Hidropolitikos tyrinėtojams kyla konstruktyvistiniai klausimai, kas yra vandens saugumas ir kas yra vandens išteklių trūkumas, kuris nukreipia valstybes konfliktų ar bendradarbiavimo linkme¹⁰¹. Kaip nusprendžiama, kad vandens išteklių trūkumas yra toks kritinis, jog dėl jų reikia konkuruoti, kada nusprendžiama, kad yra pažeistos žmogaus teisės į vandenį¹⁰²? Kaip yra priimamas sprendimas, jog išteklius valstybei yra strateginės svarbos? Į šiuos klausimus galima ieškoti atsakymų per Kopenhagos mokyklos *sugrėsminimo* teorijos prieigą, laikantis pozicijos, jog „bet kuris tarptautinis veiksnys – pvz. vanduo – gali būti patalpintas keturiuose veiksmo lygiuose: nepolitizuoto, politizuoto, saugumizuoto ir smurtinio (angl. *violised*)“¹⁰³. Svarbu išsiaiškinti, kaip/ar yra sugrėsminamas vanduo, kokios to priežastys ir pasekmės, kokios atsiranda pasekmės aplinkui esantiems kaimynams.

Kopenhagos mokykla taip pat didelį dėmesį skiria regionų analizei, o hidropolitikos atveju, dėmesys krypta į upių baseinus, kur valstybės yra sujungtos tarpvalstybinių upių. Baseinas yra racionalus tarpvalstybinių vandenų santykių tyrimo vienetas, kartais gali būti regiono sudėtine dalimi ar persidengti su regionu. Centrinės Azijos tarpvalstybinių vandenų situacijai paaiškinti, tikslinga yra taikyti *hidropolitinių saugumo kompleksų* teoriją. Kompleksai padeda į regioną/baseiną žvelgti kaip į sisteminę visumą, kurioje vienos valstybės vandens saugumas priklauso nuo kitos. Taip pat kompleksų vidaus situacijos nagrinėjimui gali būti pasitelkiamos kitos tarptautinių santykių teorijos. Kompleksai gali būti lyginami su regionais, kartais sutapti ar būti tik jų dalimi. Politologas K. Andrijauskas nagrinėdamas regionų iškilimą tarptautinių santykių teorijoje aiškina, kad „regioninę prieigą derėtų suvokti ne kaip alternatyvą trimis didžiosioms tarptautinių santykių paradigmoms, o veikiau kaip

¹⁰⁰ Fleming S. (red.), *War and water*, Geneva: International Comitee of the Red Cross, 1998, p. 12-13.

¹⁰¹ Julien F., *Hydropolitics is what societies make of it*, International journal of Sustainable Society, Volume 4, Nr. 1-2, 2012, p. 58.

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ Ibid.

papildomą kiekvienos jų perspektyvą¹⁰⁴. Tokį pat požiūrį galima taikyti baseinuose įsikūrusiems hidropolitiniams saugumo kompleksams.

Todėl išsiaiškinus vandens saugumo sampratą ir Centrinę Aziją įvardinus esant hidropolitiniu saugumo kompleksu, toliau darbe bus nagrinėjamos galių pusiausvyra baseine ir vandens santykių dinamika.

1.2.1. Hidrohegemonija.

Daugelyje regionų, kaip ir tarpvalstybinių vandenu baseinuose, politinės galios yra paskirstytos asimetriškai. Taip pat asimetriškai yra naudojamas ir kontroliuojamas vanduo, dėl istorinių, politinių aplinkybių, skirtingo vandens saugumo suvokimo, vandens išteklių kaip nacionalinės vertybės traktavimo, kitų nematerialių faktorių. Daugiausia galios regione akumuliuoti valstybė gali būti vadinama hegemonu, tarpvalstybiniame baseine stipresnioji valstybė - hidrohegemonu. Hidrohegemonas gali pakreipti tarpvalstybinių vandenu naudojimą sau patogiai linkme, nustato silpnesnėms valstybėms elgesio taisykles, sprendžia, kas yra svarbu, o kas ne. Nors hegemonas turėtų būti represyvus, siekiantis kontrolės, tačiau „vandens politikos pasaulyje, jėga iš tikrųjų yra retai naudojama represija“¹⁰⁵, todėl hidropolitikoje gali būti svarbesnė valstybės turima „minkštoji galia“.

Regiono hegemonu vadinamos valstybės, kurios regione turi daugiausia galios ir daro įtaką kitiems regiono nariams, naudodamos prievartą ar geranoriškumą. Klaidinga būtų manyti, kad regiono galia tikslų gali pasiekti vien tik jėga. Kartais hegemonas įsivaizduoja vykdamas kilnią misiją, kadangi „hegemonas savanoriškai prisiima didžiąją dalį regionui tenkančių problemų sprendimo naštos ir idealiu atveju susilaiko nuo tiesioginio kišimosi į kitų jo padėtį pripažįstančių veikėjų reikalus“¹⁰⁶. Tačiau buvimas hegemonu regioniniu mastu dar nereiškia, kad valstybė gali nulemti savo kaimynių veiksmus, ypač jei tai vyksta saugumo komplekse, kuris yra itin sudėtingas konflikto ir kooperacijos derinys¹⁰⁷. Hegemonas gali tapti garantu, kad tarptautinių susitarimų bus laikomasi. Stipresnioji valstybė taip pat gali „prižiūrėti“ kitas ir taikiai spręsti kylančius ginčus tarp silpnesnių valstybių. Pagal saugumą ir galių pusiausvyrą Lotynų Amerikoje tyrinėjusį D. R. Mares, hegemonas turi galių

¹⁰⁴ Andrijauskas K., *Tarptautinių santykių analizės virsmai regionų iškilimo epochoje: regioninio lygmens galios asimetrijos teorinis modelis*, Logos, Nr. 76, 2013, p. 208, prieiga per internetą <http://litlogos.eu/L76/Logos_76_206_216_Andrijauskas_jr.pdf> [žiūrėta 2015-03-19]

¹⁰⁵ Zeitoun M., Warner J., *Hydro-hegemony – a framework for analysis of trans-boundary water conflicts*, Water Policy nr. 8, 2006, p. 438, prieiga per internetą <https://www.uea.ac.uk/polopoly_fs/1.147026!ZeitounWarner_HydroHegemony.pdf> [žiūrėta 2015-03-15]

¹⁰⁶ Andrijauskas K., *Tarptautinių santykių analizės virsmai regionų iškilimo epochoje: regioninio lygmens galios asimetrijos teorinis modelis*, Logos, nr. 76, 2013, p.212, prieiga per internetą <http://litlogos.eu/L76/Logos_76_206_216_Andrijauskas_jr.pdf> žiūrėta [2015-03-19]

¹⁰⁷ Mares D.R., *Violent Peace – Militarized Interstate Bargaining in Latin America*, New York: Columbia University Press, 2001, p. 56.

sustabdyti ginčų eskalaciją, o jei konfliktas peraugo į ginkluotą – gali nutraukti ir jėgos naudojimą¹⁰⁸. Tačiau tokią kontrolę demonstruodamas kitų silpnesnių valstybių ginčų sprendimams, pats hegemonas joms gali tapti grėsme, kadangi „regioninis hegemonas suteikia saugumą valstybėms regione vienai nuo kitos, tačiau ne nuo savęs paties“¹⁰⁹.

Hidrohegemonija galėtų prisiimti tokio arbitro vaidmenį tarpvalstybiniame upės baseine, ypač ten, kur kyla ginčai dėl vandens naudojimo būdų, kiekio, paskirstymo, rezervų. Ekologinių grėsmių atveju hidrohegemonas gali būti toks kontrolierius, kuriam paklūsta silpnesnes galias turinčios valstybės, kartais tai būtina, jei norima pasiekti skubių bendrų regionui būtinų tikslų. Hidrohegemonijos koncepciją sukūrė ir plačiausiai tiria „London Water Research Group“, pagal jos teoretikus M. Zeitouną ir A. Warnerį, hidrohegemonija yra apibrėžiama kaip „hegemonija upės baseino lygmenyje, pasiekta per vandens išteklių kontrolės strategijas tokias kaip išteklių valdymas (angl. resource capture), vandenų integracija ir išlaikymas“¹¹⁰. Hidrohegemonijos analizė remiasi požiūriu, kad tarpvalstybinių vandenų baseine hegemono poziciją užima vienas upių pakrantės veikėjas tuomet, kai matoma aiški galios asimetrija baseine pagal tris galios ramsčius: geografinę poziciją, vandens išnaudojimo potencialą ir galią¹¹¹.

Nors hidrohegemonija gali būti kritikuojama dėl nelankstumo ir valstybių ar baseino centriškumo, tačiau teorijos privalumas yra nematerialių galios formų įtraukimas į analizę¹¹². Yra bandoma išplėsti hidrohegemonijos ribas nuo baseino apibrėžiamų sienų, manoma, kad samprata gali būti naudojama plačiau¹¹³:

1. Analizuojant valstybių viduje esančių bendruomenių skirtingą prieigą prie vandens;
2. Įtraukiant galią, kurią suteikia „virtualus vanduo“. Pavyzdžiui, valstybė turinti pakankamai vandens išteklių užauginti žemės ūkio produkciją, parduodama ją gali kontroliuoti tas valstybės, kurios pačios neaprūpina savo gyventojų maistu;

¹⁰⁸ Mares D.R., *Violent Peace – Militarized Interstate Bargaining in Latin America*, New York: Columbia University Press, 2001, p. 57.

¹⁰⁹ Ibid.

¹¹⁰ Zeitoun M., Warner J., *Hydro-hegemony – a framework for analysis of trans-boundary water conflicts*, Water Policy nr. 8, 2006, p. 435, prieiga per internetą <

https://www.uea.ac.uk/polopoly_fs/1.147026!ZeitounWarner_HydroHegemony.pdf> [žiūrėta 2015-03-15]

¹¹¹ Zeitoun M., Eid-Sabbagh K., ir kiti, *Hydro-Hegemony in the upper Jordan Waterscape: Control and Use of the Flows*, Water Alternatives, Volume 6, nr.1, p. 89, prieiga per internetą <http://www.water-alternatives.org/index.php/volume6/v6issue1/200-a6-1-5/file> [žiūrėta 2015-03-19]

¹¹² Ibid.

¹¹³ Farnum R., *Hydro-Hegemony: Beyond the Basin*, Concept Brief prepared for HH7, 2014, prieiga per internetą <https://www.uea.ac.uk/documents/40159/5624523/HH+Beyond+the+Basin.pdf/538a07a2-b86e-48c9-a513-477e8d507b7f> [žiūrėta 2015-03-19]

3. Nagrinėjant kitas hidrohegemonijos koncepcijas, tokias kaip hidrologinio ciklo, o ne žmogaus, įtaka vandeniui; vandenį laikant ekonomine gėrybe; tiriant tik dalį lengvai pasiekiamų vandenu, praleidžiant požeminių, debesų, grunto vandens įtaką¹¹⁴.

Tradicinėje hidrohegemonijos sampratoje keliamas klausimas, ar hidrohegemonijos atveju, kooperacija nėra tik manipuliacinis įrankis galingosios valstybės rankose. Baseino galia formalios kooperacijos atveju diskusijas tarp baseino valstybių gali pakreipti tinkama savo interesams linkme¹¹⁵. Praktinėje politikos erdvėje, hidrohegemono ir galių asimetrijos baseine nustatymas verslui ar tarptautinėms organizacijoms dažnai yra indikatorius, ar verta imtis projektų, dažnai tarptautinės organizacijos ir tarptautinės finansinės institucijos jaučia poreikį paremti silpnesnes valstybes, kad „išlygintų žaidimų lauką“¹¹⁶.

Pietų Afrikos Respublika vadinama hidrohegemonu Oranžinės (angl. *Orange*) upės baseine, kuriame vyrauja stabilūs, taikūs hidropolitiniai santykiai, naudingi visoms baseino valstybėms¹¹⁷. Pietų Afrikos baseinas yra Hidropolitinis kompleksas, kuriame tarpvalstybinių vandenu klausimas yra politizuojamas, o ne sugrėsminamas. Aiškus hidrohegemonas yra Mekongo upės baseine (Kinija)¹¹⁸, Jordano upės baseine (Izraelis)¹¹⁹. Tačiau Centrinėje Azijoje hidrohegemonijos nustatymas yra sudėtingesnis. Aralo jūros baseine į hidrohegemono poziciją pretenduojantis Uzbekistanas susiduria su sąlyginai silpnesnio Tadžikistano *kontra veiksmis* prieš hidrohegemoniją (angl. *counter hegemony*)¹²⁰, taip pat ir su panašiais Kirgizijos veiksmis. Daugiau karinės galios turintis Uzbekistanas grasina jėgos naudojimu, šiame regione dėl vandens arba kitaip galios vandeniui yra atvirai konkuruojama, nors nuo 1990 m. yra deklaruojama kooperacijos siekiamybė.

Šie pavyzdžiai patvirtina pagrindinę hidrohegemonijos savybę, jog galių asimetrija tarp baseino valstybių pavirsta į kooperaciją, kurios varomoji jėga yra hegemonas, arba į hegemono

¹¹⁴ Farnum R., *Hydro-Hegemony: Beyond the Basin*, Concept Brief prepared for HH7, 2014, prieiga per internetą <https://www.uea.ac.uk/documents/40159/5624523/HH+Beyond+the+Basin.pdf/538a07a2-b86e-48c9-a513-477e8d507b7f> [žiūrėta 2015-03-19]

¹¹⁵ Jakerskog A., Prologue – Special Issue on Hydro-Hegemony, *Water Policy* 10 Supplement 2, 2008, p. 2, prieiga per internetą http://www.siwi.org/documents/Resources/news_articles/waterpolicyhydrohegemonyandersj.pdf [žiūrėta 2015-03-19]

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ Turton A., Funke N., *Hydro-hegemony in the context of the Orange River Basin*, *Water Policy* 10 Supplement 2, 2008, p. 51, prieiga per internetą < <http://test.iwaponline.com/wp/010S2/0051/010S20051.pdf> > [žiūrėta 2015-03-19]

¹¹⁸ Ballentine P., *Hydro-Hegemony in the Mekong Basin: he Strong Dam Where They Can, The Weak Suffer What They Must*, 2014, prieiga per internetą http://www.academia.edu/7791363/Hydro-Hegemony_in_the_Mekong_River_Basin [žiūrėta 2015-03-19]

¹¹⁹ Zeitoun M., Eid-Sabbagh K., ir kiti, *Hydro-Hegemony in the Upper Jordan Waterscape: Control and Use of the Flows*, *Water Alternatives* 6 (1), 2013, p. 86-106, prieiga per internetą < <http://www.water-alternatives.org/index.php/volume6/v6issue1/200-a6-1-5/file> > [žiūrėta 2015-03-19]

¹²⁰ Cascao A. E., Zeitoun M., *Power, Hegemony and Critical Hydropolitics*, iš: Earle A., Jagerskog A., ir kiti (red.), *Transboundary Water Management: Principles and Practice*, London: Earthscan, 2010, p. 30, prieiga per internetą < <http://www.hidropolitikakademi.org/wp-content/uploads/2014/01/Power+Hegemony+and+Critical+Hydropolitics.pdf> > [žiūrėta 2015-03-19]

dominavimą kitoms valstybėms¹²¹. Galių konfigūracija baseine priklauso nuo geografinių savybių, analizuojant hidropolitiką neatsiejamas yra galios ir geografijos nagrinėjimas. Pagal 2009 m. tarpvalstybinių vandenų ekspertų J. Tir ir J.T. Ackerman tyrimą, daug galios sukaupusios valstybės gali naudotis silpnesnėmis valstybėmis taip pat ir upių baseinuose, A. Elhance 1999 m. tvirtina, kad hegemonas sugeba priversti pasirašyti susitarimą, nenaudingą silpnesniam¹²². Tačiau hidrohegemonijos unikalumas yra tas, kad kartais silpnesnė savo galia valstybė vien dėl geografinės padėties gali lemti sprendimus.

Prieš nagrinėjant hidrohegemoniją Centrinėje Azijoje, reikalinga išsiaiškinti, kas ją formuoja ir kokios galios lemia stipriausiojo poziciją. Pirmas hidrohegemonijos koncepcijos variantas, pristatytas Rytų Anglijos universitete 2006 m., hidrohegemono galią aiškino remiantis trimis ramsčiais (geografinė padėtis, karinė ir ekonominė galia, eksploatacinis/technologinis potencialas), iliustruojant Jordano, Nilo, Tigri ir Eufrato baseinų situacijos pavyzdžiais¹²³. Po kelių metų, 2010 m., hidrohegemonijos teorijos autorius M. Zeitoun kartu su A.E. Cascao atnaujino koncepciją. Buvo įtrauktas papildomas galios ramstis, pastebėjus, kad tarpvalstybinių vandenų baseinuose „minštoji galia“ yra svarbesnė nei materialinė galia. Valstybė gali kurti savo hidrohegemonijos poziciją remdamasi keturiais galios ramsčiais, tačiau karinė galia ar ekonominė galia savo svarba nusileidžia kitoms galioms tarpvalstybinių vandenų kontekste¹²⁴.

2 paveikslas. Hidrohegemonijos 4 ramsčiai.

Hidrohegemonija			
Keturi galios ramsčiai			
Geografinė galia	Materiali galia	Derybinė galia (angl. Bargaining power)	Švelnioji galia (angl. ideational power)

Šaltinis: Cascao A.E., Zeitoun M., *Power, hegemony and critical hydropolitics*, iš: Earle A., Jagerskog A., ir kiti (red.), *Transboundary Water Management: Principles and Practice*, London: Earthscan, 2010, p. 32, prieiga per

¹²¹ Zeitoun M., Warner J., *Hydrohegemony: a framework for analysis of transboundary water conflict*, Water Policy nr. 8, 2006, prieiga per internetą <https://www.uea.ac.uk/polopoly_fs/1.147026!ZeitounWarner_HydroHegemony.pdf> [žiūrėta 2015-03-19]

¹²² Dinar S., *The Geographical dimensions of Hydropolitics: International Freshwater in the Middle East, North Africa and Central Asia*, Florida, 2013, P. 116, prieiga internete <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.2747/1539-7216.53.1.115> [žiūrėta 2015-03-19]

¹²³ Zeitoun M., Warner J., *Hydrohegemony: a framework for analysis of transboundary water conflict*, Water Policy nr. 8, 2006, p. 451, prieiga per internetą <https://www.uea.ac.uk/polopoly_fs/1.147026!ZeitounWarner_HydroHegemony.pdf> [žiūrėta 2015-03-19]

¹²⁴ Cascao A. E., Zeitoun M., *Power, Hegemony and Critical Hydropolitics*, iš: Earle A., Jagerskog A., ir kiti (red.), *Transboundary Water Management: Principles and Practice*, London: Earthscan, 2010, p. 31, prieiga per internetą <<http://www.hidropolitikakademi.org/wp-content/uploads/2014/01/Power+Hegemony+and+Critical+Hydropolitics.pdf>> [žiūrėta 2015-03-19]

Hidrohegemonijos keturis ramsčius tikslinga yra detalizuoti.

Geografinė galia. Aukštupyje esančios valstybės turi daugiau geografinės galios, kadangi yra geresnėje pozicijoje nei žemupio valstybės. Turėdamos galimybę kontroliuoti tarpvalstybinę upę jos gali paveikti kaimynines valstybes pasiekiančio vandens kiekį ir periodiškumą, pvz. vykdant hidroenergetinius projektus, keičiant upės vagą ir pan.¹²⁵

Materialinė galia. Tai ekonominė ir karinė galios, technologinės galimybės, taip pat tarptautinė finansinė ar politinė parama.

Derybinė galia. Tai valstybės gebėjimas kontroliuoti baseine priimamus sprendimus ir formuoti susitarimus, didelę svarbą turi santykiai, aljansai su kaimynėmis, įgalinantys kartais daryti įtaką didesnę materialinę galią turinčiai valstybei, ar geresnę geografinę poziciją turinčiai valstybei¹²⁶.

Švelnioji galia (angl. Ideational power). Tai gebėjimas sukurti, paskleisti ir įtvirtinti idėjas. Žinių, duomenų turėjimas, dalijimasis jais, arba nesidalijimas leidžia manipuliuoti kaimynėmis, jų ir savo pačių visuomenėmis per teikiamą/neteikiamą informaciją¹²⁷. Kaip pavyzdį A. Cascao su M. Zeitoun pateikia Izraelio atsisakymą suteikti duomenis, susijusius su izraeliečių gyvenančių Palestinos Vakarų Krante vandens naudojimu¹²⁸, rodanti manipuliavimo per informacijos neteikimą galimybes.

Nustatyti hidrohegemoną nėra paprasta, Rytų Anglijos universiteto mokslininkai M. Zeitoun ir A. Cascao 2010 m. tyrime hegemonu vadina valstybę, kuri „kaip „pirma tarp lygiųjų“ turi daugiau reliatyvios galios“.¹²⁹ Vadovaujantis šių autorių atlikta hidrohegemonijos analize Tigro-Eufrato, žemutinio Jordano, Rytų Nilo baseinuose¹³⁰, autorė 3 skyriuje pateikia Aralo baseino hidrohegemonijos konfigūraciją. Tokia analizė minėtuose upių baseinuose sudėliota neišvengus subjektyvumo, reliatyvumo, autoriams pabrėžiant, kad kitas tyrėjas galių pasiskirstymą gali pristatyti kitaip (pvz. pasikeitus tiriamajam laikotarpiui).

¹²⁵ Cascao A. E., Zeitoun M., *Power, Hegemony and Critical Hydropolitics*, iš: Earle A., Jagerskog A., ir kiti (red.), *Transboundary Water Management: Principles and Practice*, London: Earthscan, 2010, p. 31, prieiga per internetą <<http://www.hidropolitikakademi.org/wp-content/uploads/2014/01/Power+Hegemony+and+Critical+Hydropolitics.pdf>> [žiūrėta 2015-03-19]

¹²⁶ Ibid., p. 32.

¹²⁷ Ibid.

¹²⁸ Ibid.

¹²⁹ Ibid., p. 31.

¹³⁰ Ibid., p.33.

1.2.2. Tarpvalstybinių vandenų sąveikos ryšiai (TWINS)

Tarpvalstybinių upių baseinuose valstybes sieja dvigubi saitai, tiek konflikto, tiek kooperacijos. King's College universiteto Londone mokslininkai Naho Mirumachi ir Tony Allan 2007 m. sukūrė Tarpvalstybinių vandenų sąveikos ryšių matricą (angl. *Transboundary water interaction nexus*), kuriai nusakyti dažniausiai naudojamas yra trumpinys TWINS. Tai nauja teorinė prieiga, kuri leidžia išvengti vienpusio požiūrio (vandens karų ar vandens taikos) ir išvelgti konfliktų bei kooperacijos koegzistavimą vienu metu tarpvalstybinių vandenų baseine. Dėl tarpvalstybinių vandenų kylančių konfliktų (kuomet nustatoma, kad konfliktai nebūtinai reiškia atvirą konfrontaciją) intensyvumą galima suklasifikuoti.

Londono vandens tyrimų grupės mokslininkai N. Mirumachi ir T. Allan kurdami matricą naudojami sociologo J. G. Craig 1993 m. sukurta ryšio tarp kooperacijos ir konfliktų schema:

3 lentelė. Santykio tarp kooperacijos ir konflikto adaptacija pagal J. G. Craig

		Kooperacija	
		Maža	Didelė
Konfliktas	Mažas intensyvumas	Nedaug sąveikos	Stabili ir komfortiška
	Didelis intensyvumas	Nestabilūs santykiai	Nestabili, intensyvi, kartais kūrybinga

Šaltinis: Mirumachi N., Allan T., *Revisiting Transboundary Water Governance: Power, Conflict, Cooperation and the Political Economy*, London, 2008, prieiga internete < <http://www.newwater.uni-osnabrueck.de/caiwa/data/papers%20session/F3/CAIWA-FullPaper-MirumachiAllan25Oct07submitted2.pdf>> [žiūrėta 2015-03-18]

Vandens karų retoriką pakeitus kooperacijos dėl vandens siekiamybei, gali atrodyti, kad įsteigus tarptautines organizacijas, ratifikavus tarptautinės teisės aktus, valstybės besidalijančios vandeniu pasieks gerų taikiaus bendradarbiavimo rezultatų. Tačiau pagal naujus tyrimus, bendradarbiavimas ir konfliktai vyksta greta vienas kito, vien konfliktų arba vien bendradarbiavimo forma pasitaiko retai. O susitarimai kartais gali būti sudaryti dėl padidėjusios hidrohegemono įtakos, taip pat labiau hegemonui naudinga linkme. “Atviro konflikto nebuvimas nebūtinai reiškia būsimą vaisingą bendradarbiavimą”¹³¹, o tarptautinių institucijų buvimas nereiškia konfliktų išvengimo. Pavyzdžiui, Aralo jūros komisija, Amudarjos ir Syrdarjos upių komisijos yra mažos galios,

¹³¹ Sojamo S., *Illustrating co-existing conflict and cooperation in the Aral Sea Basin with TWINS approach*, Water and Development Publications, Helsinki: Helsinki University of Technology, 2008, prieiga internete http://water.tkk.fi/English/wr/research/global/material/CA_chapters/07-CA_Waters-Sojamo.pdf [žiūrėta 2015-03-15]

deklaratyvios organizacijos, negalinčios sustabdyti konfrontacijos bei vandens saugumui grėsmę keliančių vienpusės naudos sprendimų.

TWINS metodas yra skirtas suprasti, kokios priežastys lemia valstybių hidropolitinius veiksmus, padeda nustatyti valstybių ryšius Hidropolitinio saugumo komplekso viduje. TWINS matrica parodo, kaip keitėsi valstybių santykiai istoriškai: „Vandens sugrėsminimas, jo pavertimas nacionalinio saugumo dalimi, ir valstybių ginčai vandens politiką paverčia daug sudėtingesne nei atrodo iš pirmo žvilgsnio¹³²”.

TWINS konstruojamas konfliktų intensyvumas remiasi Kopenhagos mokyklos Saugumo studijų *sugrėsminimo* teorija. Napolitizuotos sąveikos atvejais gali tapti polizituotas, arba išaugti iki sugrėsminamos vandens problemos. Sugrėsminam vandens klausimui yra suteikiama ypatinga svarba. Tokiu atveju priimant susijusius sprendimus pateisinamas nekasdienis veikimas, imantis tokių veiksmų, kurių įprastos svarbos klausimams spręsti nepasitelkiama. Helsinkio universiteto hidropolitikos tyrėja S. Sojamo aiškina, kaip TWINS yra naudojama Kopenhagos mokyklos saugumo teorija: „Kai veiksniai tampa didesne grėsme valstybei, jiems yra suteikiamas prioritetas nacionalinėje darbotvarkėje, taip jie gauna daugiau dėmesio ir pritraukia įvairių valstybės išteklių indėlį. Veiksniai, kurie nekelia susirūpinimo valstybei, arba veiksniai kurie nėra viešos svarbos, yra „nepolitizuoti“ (angl. *non-politized*) veiksniai. Kuomet veiksnys gauna vietą politinėje darbotvarkėje, jis tampa „politizuotas“ (angl. *politized*). „Oportunizuoti“ (angl. *opportunized*) veiksniai gali pateisinti veiksmus išeinančius už normalios politinės procedūros ribų. Veiksniai šiame lygmenyje gali būti ir sugrėsminami (angl. *securitized*), kuomet jie reikalauja ypatingų veiksmų ir ypatingais atvejais jie gali pavirsti į jėgos (angl. *violized*) veiksnius“¹³³. Šie keturi veiksniai skirti sąveikos intensyvumo matavimui.

Reikia atkreipti dėmesį, kad sugrėsminimo retorika dar nereiškia, kad valstybių santykiai krypsta į gilesnį konfliktą, problemos sugrėsminimas gali atvesti prie efektyvesnės kooperacijos, ypač makrosugrėsminimo (pvz. klimato kaitos, globalaus terorizmo, vandens trūkumo) atveju. Pažvelgus į pateiktą matricos adaptaciją, galima išsiaiškinti matricos sąvokas ir sudedamąsias dalis.

Kooperacijos intensyvumui nusakyti yra naudojamos penkios grafos (4 lentelė). Konflikto intensyvumui nusakyti yra keturi lygmenys (5 lentelė).

¹³² Sojamo S., *Illustrating co-existing conflict and cooperation in the Aral Sea Basin with TWINS approach*, Water and Development Publications, Helsinki: Helsinki University of Technology, 2008, p. 77, prieiga internete http://water.tkk.fi/English/wr/research/global/material/CA_chapters/07-CA_Waters-Sojamo.pdf [žiūrėta 2015-03-15]

¹³³ Ibid., p. 78.

4 lentelė. Kooperacijos intensyvumo lygmenys.

Kooperacijos intensyvumo lygmuo, x	Paiškinimas
Akistata su problema	Savarankiškas, be partnerių pagalbos, sprendimų ieškojimas.
Ad hoc kooperacija (komunikacija)	Net apsikeitus informacija ir suderinus tolesnius veiksmus neįpareigoja įgyvendinti susitarimą, kiekviena valstybė tikslo siekia skirtingu būdu.
Techninis bendradarbiavimas	Tęsiasi ilgesnį laikotarpį, net ir tuo atveju, kai politiniai procesai nutrūksta.
Vengiant rizikos	Sutariama dėl to, koks yra bendras tikslas ir kaip bus jo siekiama. Susivienijama prieš dideles grėsmes, pvz. potvynius.
Prisiimant riziką	Kartu siekia bendro tikslo, prisiimant riziką.

Šaltinis: Buuren, M. W. van, Warner J., *Multi-stakeholder Learning and Fighting on the River Scheldt*, International Negotiation nr. 14, p. 417.

5 lentelė. Konflikto intensyvumo lygmenys.

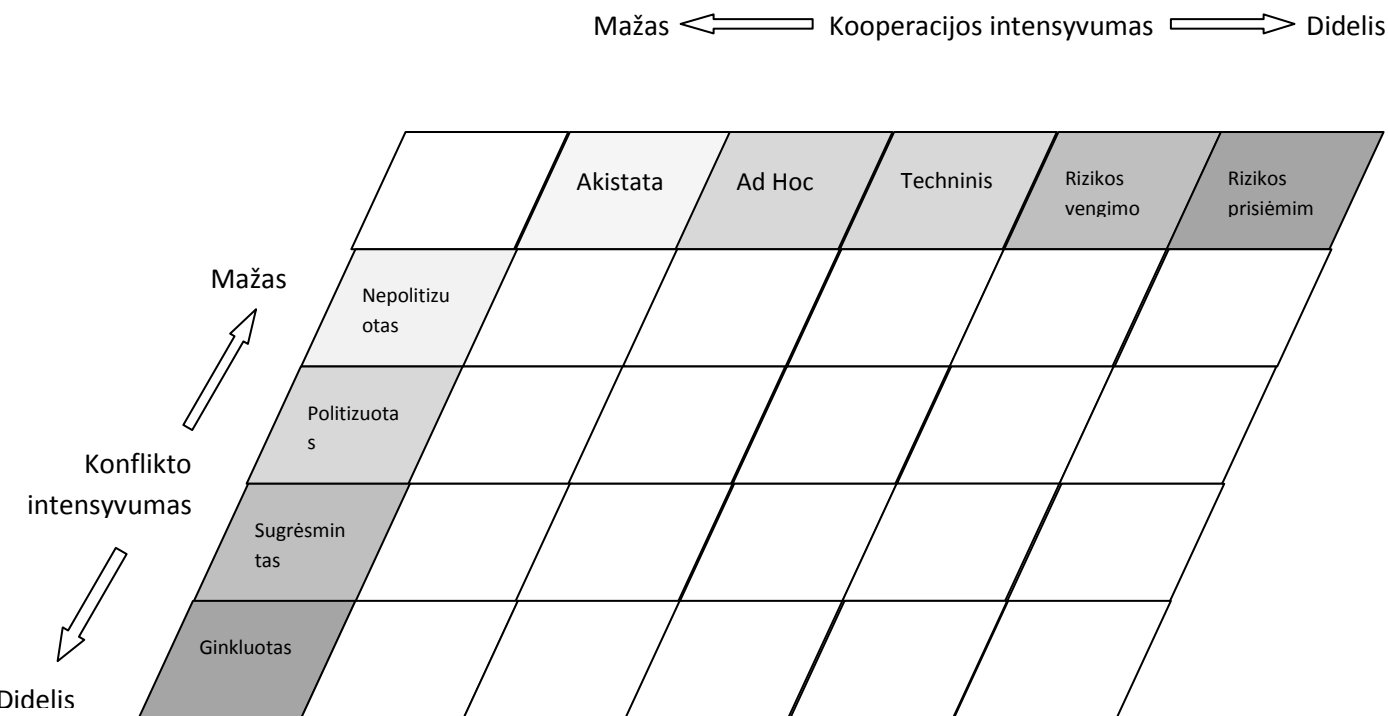
Konflikto intensyvumo lygis, y	Paiškinimas
Nepolitizuotas	Valstybė neskiria dėmesio, klausimas neįtraukiamas į viešojoje diskusijoje
Politizuotas	Klausimas yra svarstomas, priimami politiniai sprendimai
Sugrėsmintas	Ekstremalus politizavimas, klausimas yra įtraukiamas į strateginės svarbos sąrašą. Atsiranda galimybė išspręsti problemą.
Ginkluotas	Pateisinamas smurtas prieš oponentus, karinės pajėgos naudojamos prieš priešą taikinį.

Šaltinis: Zeitoun M., *Violations, Opportunities and Power along the Jordan River: Security Studies Theory Applied to Water Conflict*, Londonas: King's College, 2005, p. 7, prieiga per internetą https://www.uea.ac.uk/polopoly_fs/1.147021!Zeitoun_Violations_Opportunities_Power.pdf [žiūrėta 2015-03-15]

Nors TWINS matricos užduotis nėra numatyti ir prognozuoti ateities būsenas tarpvalstybiniame baseine, tačiau su jos pagalba yra paaiškinamas politinis vandens įvykių sąveikos (konflikto/kooperacijos) kontekstas. Todėl ši matrica „(...) suteikia turtingą pagrindą, kuris padeda atrasti įvairias hidrohegemonijos taktikas ir strategijas, naudojamas baseino valstybės siekiančios gauti

prieigą ir kontrolę vandens išteklių bei jų teikiamų rezultatų¹³⁴. Konfliktus gali lemti vandens trūkumas, hidroprojektų statymas, gyventojų skaičiaus didėjimas, gamtos grėsmė. Kooperaciją paskatinti gali tarptautinės organizacijos, regioninės organizacijos, tarptautinė teisė, trečiųjų šalių įtaka. Jeigu tarpvalstybiniai santykiai Centrinėje Azijoje vystytųsi pagal teorinį modelį, tai galima būtų nusakyti, kokie įvykiai lemia konfliktų atsiradimą ar kooperacijos iniciatyvą.

3 paveikslas. TWINS matrica

Šaltinis: autorės vertimas iš anglų kalbos, Mirumachi N., Chan K., *Anthropocentric Hydro Politics? Key Developments in the Analysis of international Transboundary Water Politics and Some Suggestions for Moving Forward*, Aquatic Procedia Volume 2, 2014, p. 11, prieiga per internetą < http://ac.els-cdn.com/S2214241X14000042/1-s2.0-S2214241X14000042-main.pdf?_tid=6fb38ce6-cb03-11e4-bb50-00000aab0f02&acdnat=1426417814_7f579e16c41e0aa6b7654813a0ec8a3b > [žiūrėta 2015-03-19]

¹³⁴ Mirumachi N., Chan K., *Anthropocentric Hydro Politics? Key Developments in the Analysis of international Transboundary Water Politics and Some Suggestions for Moving Forward*, Aquatic Procedia Volume 2, 2014, p. 12, prieiga per internetą < http://ac.els-cdn.com/S2214241X14000042/1-s2.0-S2214241X14000042-main.pdf?_tid=6fb38ce6-cb03-11e4-bb50-00000aab0f02&acdnat=1426417814_7f579e16c41e0aa6b7654813a0ec8a3b > [žiūrėta 2015-03-19]

2. CENTRINĖS AZIJOS VANDENS SAUGUMO IR HIDROPOLITIKOS SPECIFIKA.

Kiekviena Centrinės Azijos šalis susiduria su skirtingomis vandens saugumo problemomis. Nors kalbant apie vandens problemas Centrinėje Azijoje pirmiausia kyla mintys apie Aralo jūrą kaip regiono ir net globalios reikšmės ekologinę katastrofą, tačiau vandens saugumas suprantamas kiekvienoje valstybėje skirtingai. Tuo pačiu ir vykdoma hidropolitika, siekiant vandens saugumo, kiekvienoje valstybėje remiasi kitais kriterijais. Tačiau vandens reikšmė, anot Vašingtone įsikūrusios organizacijos „American Security Project“ tyrinėjančios klimato kaitos ir energetinio saugumo klausimus analitikų, yra esminė: „vandens saugumas ir hidro-infrastruktūra Centrinėje Azijoje turi fundamentalią reikšmę regiono stabilumui“¹³⁵.

Galima išskirti žemupio ir aukštupio valstybių grupes, kuriose vykdoma hidropolitika, vandens saugumo ir vandens sugrėsminimo supratimas yra panašūs. Aukštupio valstybėms vanduo yra būtinas energijos gamybai, ypač žiemos mėnesiais, žemupio valstybėms nemažėjantis vandens kiekis reikalingas kiekvieną pavasarį ir vasarą žemės ūkiui palaikyti. Svarbu išsiaiškinti, kas yra vandens saugumas Centrinės Azijos valstybėms, ypač sekant konstruktyvizmo mintimi, kad vandens saugumas yra tai, ką valstybės juo mato. Todėl šiame skyriuje apibrėžiami svarbiausi, didžiausią įtaką valstybių hidropolitikos formavimuisi turintys kriterijai, tuo pačiu žymintys ir hidrohegemono galią – geografija, kietoji galia, derybinė galia, švelnioji galia. Centrinės Azijos valstybių hidrohegemoninę galią nusakantys duomenys padės sudaryti kiekvienai nagrinėjamai valstybei hidrohegemonijos modelius ir taikyti TWINS metodą trečiajame skyriuje hidropolitinių santykių dinamikai parodyti.

2.1 Aralo jūros baseino geografiniai, klimatiniai duomenys.

Geografija, klimatas. Centrinės Azijos geografinis regionas apima šešias valstybes: Afganistaną, Kazachstaną, Kirgiziją, Tadžikistaną, Turkmėnistaną, Uzbekistaną (žr. 2 priedą). UNESCO duomenimis Aralo jūros baseinas apima visą Tadžikistaną, Kirgiziją, Turkmėnistaną, Uzbekistaną, pietinę Kazachstano dalį, šiaurinę Afganistano dalį, dalį Kinijos, Irano, Pakistano teritorijų¹³⁶. Tačiau sprendimų įtaką vandens naudojimui iš pagrindinių baseino upių, Amudarjos ir Syrdarjos, turi penkios Centrinės Azijos valstybės: Kazachstanas, Kirgizija, Tadžikistanas,

¹³⁵ Reif E., *Central Asian Water Security: The Aral Sea*, elisereif.com, 2014-11-30, prieiga per internetą <http://elisereif.com/2014/11/30/central-asian-water-security-what-about-it/> [žiūrėta 2015-03-19]

¹³⁶ *Hydropolitical Vulnerability and Resilience along International Waters, Asia*, United Nations Environment Programme, 2009, p. 70, prieiga per internetą < http://www.transboundarywaters.orst.edu/research/UNEP_Atlas/hydropolitical_AS.pdf > [žiūrėta 2015-03-19]

Turkmėnistanas, Uzbekistanas. Afganistanas dėl politinių priežasčių į Aralo jūros baseino organizacijų sprendimus ir susitarimus kol kas nepretenduoja, kadangi istoriškai susiklostė Centrinės Azijos valstybių nenoras kooperuoti su Afganistanu ar paisyti jo interesų¹³⁷. Geografiškai šis regionas yra labai įvairus, Tadžikistane ir Kirgizijoje esančios kalnų grandinės siekia 7700 metrų virš jūros lygio aukštį¹³⁸, Uzbekistane, Turkmėnistane, Kazachstane driekiasi lygumos, dykumos, stepės. Aralo jūros baseino hidrologinio ciklo pasikeitimai (dėl hidroprojektų, irigacijos kanalų) laikomi viena pagrindinių priežasčių dėl besikeičiančio klimato regione.¹³⁹

Aralo jūra. Kaip rašoma 2009 m. „Springer“ leidyklos išleistoje „Aralo jūros enciklopedijoje“, Aralo jūra iki 1960 m. buvo ketvirtas pagal dydį egzogeninis ežeras pasaulyje¹⁴⁰. Dabar išsekusio ežero dugnas yra tapęs jauniausia pasaulio dykuma vadinama *Aralkumu*¹⁴¹. Aralo jūros teritorija yra Uzbekistano autonominės respublikos Karakalpakijos ribose ir pietiniame Kazachstane (žr. 3 priedą). Į Aralo jūrą teka svarbiausios regiono upės Amudarja ir Syrdarja, surenkančios mažesnių upių intakus, savo tėkmę pradedančios į vakarus nuo Aralo jūros esančiuose Tianšanio, Pamyro, Hindu Kush kalnų masyvuose, kurie yra išsidėstę Tadžikistane, Kirgizijoje, Afganistane¹⁴². Šiuo metu Aralo jūra yra tiek išsekusi dėl nuo 1960 metais pradėtos didelio masto pasodintų medvilnės laukų irigacijos, kad, pagal 2014 m. duomenis, telkinys sumažėjo iki 10 proc. nuo savo pradinio dydžio¹⁴³. Jūros pietrytinė dalis 2014 m. pirmą kartą visiškai išseko. Atidengtas dugnas yra užterštas pesticidais, druskingas, druskų dulkės tvyro ore, aplimpa gyvulių ėdamą žolę, kenkia gyventojų sveikatai. Beveik išnykus tokiam dideliame vandens telkiniui pasikeitė klimatas - žiemos tapo šaltesnės, o vasaros karštesnės¹⁴⁴. Ypač nukentėjo Karakalpakija, kur susiduriama su dėl Aralo jūros išsekimo kilusiomis problemomis – netekus įprasto pragyvenimo iš žuvininkystės šaltinio, atsiradus sveikatos problemomis. Gyventojai jaučiasi palikti išmirimui, tas skatina separatistines nuotaikas ir siekį prisijungti prie geresnę ekonominę-socialinę politiką vykdančio Kazachstano¹⁴⁵.

¹³⁷ Horsman S., *Afghanistan and Transboundary Water Management on the Amu Darya: a Political History*, Water and Development Publications, Helsinki: Helsinki University of Technology, 2006, p. 71-72, prieiga per internetą < http://water.tkk.fi/English/wr/research/global/material/CA_chapters/06-CA_Waters-Horsman.pdf > [žiūrėta 2015-03-19]

¹³⁸ Kezber M., *Life Without Water – The Aral Sea Basin*, Changing Planet, 2011-08-17, prieiga per internetą < <http://changing-planet.org/2011/08/17/life-without-water-the-aral-sea-basin/> > [žiūrėta 2015-03-20]

¹³⁹ *Environmental impacts*, The Aral Sea Crisis, prieiga per internetą < <http://www.columbia.edu/~tmt2120/environmental%20impacts.htm> > [žiūrėta 2015-03-20]

¹⁴⁰ Zonn I.S., Glantz M.H., Kostianoy A.G., Kosarev A.N., *The Aral Sea Encyclopedia*, 2009, Berlin-Heidelberg, p. 1, prieiga per internetą < http://download.springer.com/static/pdf/212/bfm%253A978-3-540-85088-5%252F1.pdf?auth66=1426534217_cbe0b271db0fe45e667891c15cc39ec1&ext=.pdf > [žiūrėta 2015-03-19]

¹⁴¹ *Ibid.*, p. 2.

¹⁴² Schring J., Diebold A., *From the glaciers to the Aral Sea*, Water unites, p. 7, prieiga per internetą < <http://www.waterunites-ca.org/themes/20-introduction.html?view=bookcat> > [žiūrėta 2015-03-19]

¹⁴³ *Aral sea*, NASA observatory, prieiga per internetą < http://earthobservatory.nasa.gov/Features/WorldOfChange/aral_sea.php > [žiūrėta 2015-03-19]

¹⁴⁴ *Ibid.*

¹⁴⁵ Исхакходжа И., *Этнополитические проблемы Каракалпакстана*, Ислам в СНГ, 2010-12-06, prieiga per internetą < <http://www.islamsng.com/uzb/pastfuture/642> > [žiūrėta 2015-03-19]

Kazachstanas 2005 m. pastatė užtvanką tarp šiaurinės ir pietinės Aralo jūros dalių, sulaikančią Syrdarjos upės vandenį šiaurinėje dalyje, taip nepalikdamas vilties pietinei jūrai atsikurti. Uzbekistanas pietinės Aralo jūros dalies atkūrimo neplanuoja, dugne jau vykdomos naudingųjų iškasenų paieškos.

Upės. Amudarja (angl. *Amu Darya*, persų k. *darja* reiškia upė) senovės graikų vadinama buvo Oxus, Syrdarja (angl. *Syr Darya*) buvo vadinama Jaxartes¹⁴⁶, minimos dar Aleksandro Didžiojo kelionių aprašymuose. Syrdarja prasideda Kirgizijos Tianšanio kalnuose, čia išteka Naryn upė, kuri susijungusi su Kardarja tampa Syrdarja. Iš Kirgizijos Syrdarja toliau teka per Ferganos slėnio Uzbekistano teritoriją, pasiekia Tadžikistaną, grįžta į Uzbekistaną, teka per Kazachstaną, kol pasiekia Aralo jūrą. Upės ilgis yra 2,212 km, plukdo mažiau vandens nei regiono pietuose esanti Amudarja.

Amudarja yra 1415 km ilgio, nors skaičiuojant su iš Pamyro kalnų tekančia Panj upe, būtų 2540 km¹⁴⁷. Ši upė Tadžikistane susiformuoja iš Vaksh ir Panj upių, nubrėžia natūralią sieną tarp Afganistano ir Tadžikistano, teka per Uzbekistaną, Turkmėnistaną iki Aralo jūros¹⁴⁸. Turkmėnistane dalis Amudarjos vandens nukreipiama į Karakumo kanalą, kuris yra laikomas didžiausia „dirbtine upe“ pasaulyje, kadangi iš donorės upės pasiglemžia 25 proc. vandens.

Dykumų ir pusdykumių teritorija tekančios upės dėl kalnuose tirpstančio sniego patvinsta pavasarį ir žiemą, kuomet pasiekia tekmės vidurkį 270 mm, paviršinio vandens kiekis yra 116,5 km³, požeminių vandens rezervai 43,49 km³¹⁴⁹.

Iki 1991 m. Amudarja ir Syrdarja upės tekėjo Sovietų Sąjungos ribose, išskyrus mažą dalį Afganistane. Susikūrus nepriklausomoms Centrinės Azijos valstybėms tarpvalstybinių vandens klausimas tapo tarptautinių santykių reikalu¹⁵⁰. Po SSRS žlugimo 1991 m. Centrinės Azijos valstybės pradėjo konkuruoti tarpusavyje dėl upių teikiamo vandens išteklių ir jo kontrolės. Regionas yra priklausomas nuo Syrdarjos ir Amudarjos vandens, taip pat svarbios yra ir kitos, mažesnės tarpvalstybinės upės (pvz. Tedzhen-Murghab, Isfara, Isfana ir kitos). Upių vanduo yra ypač svarbus hidroenergetikai ir žemės ūkiui, didelė dalis žmonių šių upių vandenį taip pat naudoja kaip geriamąjį vandenį bei higienos reikmėms¹⁵¹. Žemupio valstybės Uzbekistanas, Kazachstanas ir Turkmėnistanas tarpvalstybinių upių vandenį, per irigacinių kanalų sistemas, naudoja žemės ūkiui. Vandens poreikis

¹⁴⁶ Schring J., Diebold A., *From the glaciers to the Aral Sea*, Water unites, p. 7, prieiga per internetą <http://www.waterunites-ca.org/themes/20-introduction.html?view=bookcat> [žiūrėta 2015-03-19]

¹⁴⁷ *Amu Darya*, Encyclopaedia Britannica, prieiga per internetą < <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/21934/Amu-Darya> > [žiūrėta 2015-03-19]

¹⁴⁸ *Water Pressures in Central Asia*, Crisis Group Europe and Central Asia Report, Nr. 233, 2014, p. 2, < [http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/central-asia/233-water-pressures-in-central-asia](http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/europe/central-asia/233-water-pressures-in-central-asia) >

¹⁴⁹ *Hydropolitical Vulnerability and Resilience along International Waters, Asia*, United Nations Environment Programme, 2009, p. 70, prieiga per internetą < http://www.transboundarywaters.orst.edu/research/UNEP_Atlas/hydropolitical_AS.pdf > [žiūrėta 2015-03-19]

¹⁵⁰ Schring J., Diebold A., *From the glaciers to the Aral Sea*, Water unites, p. 7, prieiga per internetą <http://www.waterunites-ca.org/themes/20-introduction.html?view=bookcat> [žiūrėta 2015-03-19]

¹⁵¹ *Amu Darya river basin*, Amu Darya Basin Network, prieiga per internetą < <http://amudaryabasin.net/content/amu-darya-river-basin> > [žiūrėta 2015-03-29]

didėja žemdirbystės sezono metu, pavasarį ir vasarą. Kitokią hidropolitiką vykdo aukštupyje esančios Kirgizija ir Tadžikistanas, kurios ketina plėsti savo hidroenergetikos potencialą. Hidroenergijos nenutrūkstamai gamybai vandens poreikis ištisus metus išlieka panašus, nors daugiau energijos prireikia šildymo sezono, daugiau jei žiema itin šalta, metu.

2.2. Centrinės Azijos hidropolitika ir vandens saugumas.

Centrinei Azijai buvus SSRS dalimi vyko liberaliame pasaulyje taip vertinama sėkminga kooperacija dėl vandens, aukštupio tiekiamas vanduo buvo mainomas į energijos išteklius iš žemupio valstybių. Žemupio valstybės mokėjo aukštupio valstybėms už vasaromis iš rezervuarų išleidžiamą vandenį nemokamomis dujomis ir anglimis, kad šios galėtų pasigaminti elektros žiemą. Afganistanas, iš dalies priklausantis Aralo jūros baseinui taip pat jautė SSRS įtaką vandens išteklių valdyme, dėl ekonominės priklausomybės nuo SSRS¹⁵². Po valstybių paskelbimo nepriklausomomis, susikūrus realioms sienoms regione, dėl kurių iki šiol kyla ginčai, valstybės tapo savarankišką ekonomiką vystančiais veikėjais. Dviejų pagrindinių upių Amudarjos ir Syrdarjos vandenys tapo naujai susikūrusioms valstybėms svarbiu ekonominio gerbūvio garantu. Nors 1992 m. Almatoje vykusiam prezidentų susitikime buvo sutarta vandens kvotas išlaikyti tas pačias kaip ir SSRS laikais, tačiau skurdžiausios regione aukštupio valstybės vandenį siekia naudoti didėjančioms energetinėms reikmėms patenkinti. Aukštupio valstybės naudoja tik 15 proc. vandens, jų hidroenergetinis potencialas dar neišnaudotas. Tadžikistano *hidrogalius* (angl. *hydropower*) potencialas yra vienas didžiausių pasaulyje (po Kinijos, Rusijos, Kanados, Brazilijos, JAV¹⁵³). Laikoma, kad šiuo metu Tadžikistanas išnaudoja vos 5 procentus savo hidropotencialo. Ši Centrinės Azijos valstybė naudodama savo teritorijoje tekančius upių vandenį galėtų pagaminti 527 milijardų kWh elektros per metus, tiek, kiek užtektų patenkinti esamą Pakistano, Afganistano, Kazachstano, Turkmėnistano, Kirgizijos, Uzbekistano ir dalies Indijos elektros poreikį¹⁵⁴.

Žemupio valstybės laikosi tarptautinės teisės nuostatų ir vandenį traktuoja kaip bendrą visų upės baseinio narių išteklių. Aukštupio valstybės laiko jį ištekliumi, prilyginamu naftai ir dujomis, todėl už tokį išteklių žemupio valstybės turėtų mokėti vandens tiekėjui. Kirgizijos parlamentas 2001 m. priėmė įstatymą leidžianti reikalauti už vandens laikymą rezervuare (iki irigacinio sezono) ir infrastruktūros naudojimą apmokestinti žemupio valstybes¹⁵⁵.

¹⁵² *Regional Water Intelligence Report Central Asia*, Regional Water Intelligence, 2010, p. 10, prieiga per internetą http://www.watgovernance.org/documents/WGF/Reports/Paper-15_RWIR_Aral_Sea.pdf [žiūrėta 2015-03-29]

¹⁵³ *World Hydro Potential and Development*, Norwegian Renewable Energy Partners, 2009, prieiga per internetą <http://www.intpow.com/index.php?id=487&download=1> [žiūrėta 2015-03-19]

¹⁵⁴ *Central Asia's Valuable Hydropower Potential*, Water Politics, 2013-04-24, prieiga per internetą < <http://www.waterpolitics.com/2013/08/24/central-asias-valuable-hydropower-potential/> > [žiūrėta 2015-03-29]

¹⁵⁵ Dinar A., Dinar S., ir kiti, *Bridges Over Water: Understanding Transboundary Water Conflict, Negotiation and Cooperation*, Singapore: World Scientific Publishing, 2007, p. 293-302.

Planinės ekonomikos laikais vandens reguliavimas buvo sprendžiamas iš SSRS centro, kiek vandens, kada turi būti išleidžiama iš sovietų laikais statytų rezervuarų. Kadangi Uzbekistanas buvo svarbiausias sąjungos medvilnės tiekėjas, vanduo buvo tikslingai ir reguliariai naudojamas irigacijai pavasarį ir vasarą. Medvilnė išlieka vienu pagrindinių eksporto prekių Uzbekistane ir Kazachstane¹⁵⁶, o tam būtina sklandus ir reguliarus vandens tiekimas.

Po 1991 m. buvo sukurtos kelios tarptautinės organizacijos regione vandens klausimams spręsti. Tarptautinis fondas Aralo jūrai išsaugoti (angl. *The International Fund for saving the Aral Sea (IFAS)*), kuriam nepriklauso Afganistanas, pagal steigiamuosius nuostatus siekia apsaugoti Aralo jūros vandenis, gerinti vandens naudojimą¹⁵⁷. Po šios organizacijos sparnu Kazachstanas, Kirgizija ir Uzbekistanas 1998 m. susitarė, kad Syrdarjos upės hidroenergią žemupio valstybės vasaromis pirks po lygiai, o aukštupiui bus sumokėta grynaisiais pinigais ar ištekliais (anglimis ar dujomis). Yra įkurtos Syrdarjos ir Amudarjos upių komisijos, pasirašyta keli šimtai dvišalių, trišalių susitarimų, tačiau kol kas bendradarbiavimas yra neefektyvus arba tiksliau, nesiekiami bendrų tikslų (pagal TWINS matricą tai svarbiausias kooperacijos elementas).

Informacija pasitelkta hidrohegemonijos nustatymui leidžia patikslinti vandens saugumo sampratą, aktualią Centrinės Azijos regionui. Šiame regione vandens saugumas kitaip nei daugelyje valstybių, susiduriančių su hidropolitikos iššūkiais, nėra vandens trūkumas, ar jo mažas kiekis, pasiekiantis valstybės teritoriją. Iš pateiktų duomenų matoma, kad vandens trūkumo problemos nacionaliniu lygmeniu (individualiu lygmeniu gali būti kitaip, namų ūkius realiai pasiekiančio vandens kiekis yra per mažas), nepaisant dykumų klimato žemupyje, nėra. Patobulinus M. Zeitouno vandens saugumo tinklą (angl. *Water Security Web*), Centrinės Azijos regiono atveju turėtų būti įtraukiamas septintas papildomas - ekonominis - saugumas. Šiose valstybėse vanduo yra tiesiogiai susijęs su ekonominiu gerbūviu – vanduo naudojamas sukuriant ekonominę vertę, tai yra svarbi Centrinės Azijos valstybių BVP dalis. Žemės ūkis dykumų ir pusdykumių teritorijose neįmanomas be irigacijos kanalais tiekiamo vandens. Elektros energijos pardavimų nešama ekonominė nauda taip pat gali būti sukurta vandens gaminamos energijos dėka. Nors viena išiečių būtų ekonomikos diversifikavimas į paslaugų, aukštųjų technologijų, tačiau Centrinės Azijos valstybės tuo nesuinteresuotos (išskyrus Kazachstaną ir iš dalies Kirgiziją)¹⁵⁸.

¹⁵⁶ Shtaltovna A., Hornidge A.K., *A comparative study on cotton production in Kazakhstan and Uzbekistan*, 2014, Bonn: Center for Development Research, 2014, prieiga per internetą < <http://www.fergananews.com/news/photos/2014/10/shtaltovna.pdf> > [žiūrėta 2015-03-19]

¹⁵⁷ Ibatullin S., *International Fund for Saving the Aral Sea as a basis for regional cooperation in Central Asia*, presentation, 2010, Geneve, prieiga per internetą < http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/cep/ExtBureau16-17Mar2010/IFAS_EC_ppp_e.pdf > [žiūrėta 2015-03-29]

¹⁵⁸ Interviu su Helsinkio universiteto vandens tyrinėtoju O. Vallis, audio įrašas, prieiga per internetą < <http://www.nature.com/news/resources-curb-vast-water-use-in-central-asia-1.16017#/b1> > [klausyta 2015-03-19]

4 paveikslas. Vandens saugumas Centrinėje Azijoje.

Šaltinis: autorės sudaryta, pagal M. Zeitoun, *Web of Water Security, Groundwater, International Law and Water Security*, University of Surrey, 2010-08-31, prieiga per internetą <<https://www.surrey.ac.uk/errg/pdf/02%20Zeitoun.pdf>> [žiūrėta 2015-03-19]

2.3. Teisinis tarpvalstybinių vandenių reguliavimas.

Tarptautinė vandens teisė apima vandens kokybę, taršos, navigacijos, ekosistemų būklės ir kitų su vandeniu susijusių problemų klausimus. Ypatingą reikšmę turinti tarptautinių vandenių klausimus reguliuojanti teisė yra laikoma pagrindiniu įrankiu siekiant bendradarbiavimo ir konfliktų prevencijos. Globalios vandens programos (angl. *Global Water Programme*) strategijoje pažymėta, kad tarptautinės teisės užduotis yra užtikrinti, kad tarpvalstybinių vandenių nešama nauda būtų pasidalijama tinkamai tarp tautų¹⁵⁹. Tarptautiniai vandenys tai vandenynai, jūros, upės, ežerai, požeminiai vandenys, pelkės¹⁶⁰. Tačiau dėl tikslumo derėtų atskirti suvereniose valstybių teritorijose esančius vandenys, valstybės sienas kertančius vandentakius ar ežerus ir atvirąją jūrą. Terminas tarpvalstybiniai (angl. *transboundary*) vandenys yra naudojamas Tarptautinės teisės komisijos ir tarptautiniuose bei nacionaliniuose su vandentakiais siejamais teisės aktuose. Nors tarpvalstybiniai vandenys (angl. *transboundary waters*) dažnai buvo vadinami ir tarptautiniais vandenimis (angl. *international waters*),

¹⁵⁹ *GWP strategy towards 2020, A Water Secure World*, Global Water Partnership, Stockholm, 2014, p. 21, prieiga per internetą <http://www.gwp.org/Global/About%20GWP/Strategic%20documents/GWP_Strategy_Towards_2020.pdf> [žiūrėta 2015-03-19]

¹⁶⁰ *International Waters*, United Nations Development Programme, prieiga per internetą http://www.undp.org/content/undp/en/home/ourwork/environmentandenergy/focus_areas/water_and_ocean_governance/international-waters.html [žiūrėta 2015-03-19]

bendrais (angl. *shared*) vandenimis, tačiau nuo 1997 m. kalbant apie valstybių sienas kertančius vandentakius ar ežerus, telkinius įprasta vartoti žodį „tarpvalstybiniai“. Tuo tarpu tarptautinių vandenu sąvoka dažniau naudojama Jūrų teisėje, kuomet kalbama apie atvirąją jūrą pagal JTO Jūrų teisės konvenciją. Dėl aiškumo, verta patikslinti, kad jūrų teisė kildinama iš tarptautinės teisės pradininko Grocijaus „Mare Liberum“¹⁶¹ ir apibrėžiama kaip už ekonominių vandenu ribos esanti jūra, kuri nepriklauso jokios valstybės suverenitetui. Tarptautinė jūrų teisei rūpi navigacijos, žvejybos, taršos klausimais, laisvos jūros (kur gali plaukioti laivai su bet kurios valstybės vėliava) klausimai. Tuo tarpu tarpvalstybinių vandenu teisė koncentruojasi į suverenių valstybių teritorijose esančius vandentakius ar vandens telkinius, kurie kerta, o kartais kaip natūrali siena skiria vieną valstybę nuo kitos.

Kaip rašoma Tarpvalstybinių vandentakių ir tarptautinių ežerų apsaugos ir naudojimo konvencijoje 1992 m.: „(...) Tarpvalstybiniai vandenys - bet kokie paviršiniai ar požeminiai vandenys, kurie žymi, kerta dviejų ar daugiau valstybių sienas arba yra prie jų sienų; tais atvejais, kai tarpvalstybiniai vandenys tiesiogiai įteka į jūrą, tokių tarpvalstybinių vandenu ribos žymimos tiesia linija, kertančia jų žiotis tarp taškų, esančių jų krantuose atoslūgio metu, kai vandens lygis yra žemiausias“¹⁶². Kadangi tarpvalstybiniai vandenys kerta valstybių sienas, valstybės turėtų geranoriškai susitarti dėl vandenu apsaugos (pvz. nuo taršos), gyventojų apsaugos nuo vandens keliamo pavojaus (potvynių), teisingo naudojimo ir atsakingo valdymo. 1997 m. Jungtinių Tautų Vandens konvencijoje (angl. *UN Water Convention*) yra naudojamas terminas „tarptautinis vandentakis“ (angl. *international watercourse*), vandentakiais vadinami „paviršiniai ir požeminiai vandenys, kurie sudaro fizinį vienetą ir paprastai teka į tą patį telkinį“¹⁶³. Pagal tarptautinės vandens teisės ekspertą A. MacCaffrey, ši sąvoka yra daug platesnė, nei kita panaši sąvoka, laikoma pirmosios sinonimu – „tarptautinė upė“ (angl. *international river*)¹⁶⁴. Vandentakis apima ir požeminio vandens srautus, kanalus, o upė – vien paviršinio vandens srautus, natūralias vagas.

Tarptautinėje teisėje neatskiriami yra paviršiniai ir požeminiai vandenys, kadangi tai yra vandenu visuma, kurios dalys priklauso viena nuo kitos, sąveikauja, perduoda į abi puses taršą. Požeminių vandenu ribas yra sunkiau sukontroliuoti, todėl tarpvalstybinių vandenu klausimas tampa dar labiau problemiškas. Be to kiekvienas požeminių vandenu baseinas yra savitas, todėl požeminiai vandenys neturėtų būti traktuojami lygiai taip pat kaip paviršiniai: „Paviršinių vandenu reguliavimas,

¹⁶¹ Russ R. G., Zeller C. D., *From Mare Liberum to Mare Reservarum*, Marine Policy nr. 27, 2003, p. 75-78.

¹⁶² Tarpvalstybinių vandentakių ir tarptautinių ežerų apsaugos ir naudojimo konvencijoje 1992, 1.1. straipsnyje naudojama tarptautinės upės (*international river*) sąvoka

¹⁶³ *Convention on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses*, United Nations, 1997, str. 2, prieiga per internetą http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/8_3_1997.pdf [žiūrėta 2015-03-19]

¹⁶⁴ MacCaffrey S., *The UN Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses: Prospects and Pitfalls*, UNECE, p. 18, prieiga per internetą http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/water/cwc/legal/UNConvention_McCaffrey.pdf [žiūrėta 2015-03-19]

toks koks yra, neturėtų būti pritaikytas požeminių vandenių išteklių reguliavimui kadangi, kol kas mes neturime pakankamai žinių apie požeminius vandenis“¹⁶⁵.

JTO skaičiuoja, kad seniausias tarptautinis vandens susitarimas buvo sudarytas prieš daugiau nei 2500 m. pr. Kr. tarp dviejų šumerų miestų-valstybių dėl Tigro upės¹⁶⁶. Dažniausiai šis susitarimas yra iš viso traktuojamas kaip pirmas tarptautinis susitarimas. Oregono valstijos universiteto mokslininkų paskaičiuota, kiek sudaryta susitarimų dėl tarptautinių vandenių, jų duomenimis 1820-2007 m. tokių susitarimų buvo 450¹⁶⁷. Šiais laikais tarptautinėje teisėje su vandeniu susijusių tarptautinės teisės dokumentų daugėja, tačiau tarptautinės teisės ypatybė, jog nėra prižiūrinčios globalios institucijos bei nėra prievartos prisiimti išsipareigojimus, neleidžia jos pavadinti efektyvia. Valstybės sprendžia savarankiškai, ar prisijungs prie teisės akto, jį ratifikuos, įgyvendins. Deja, tarpvalstybinių vandenių teisės esminių dokumentų ratifikavimas užtrunka labai ilgai, kadangi valstybės turi atsisakyti dalies suverenių galių savo teritorijose esantiems vandenims, nenoriai prisiima atsakomybę (1997 m. Vandens konvencija įsigaliojo tik po 17 metų nuo jos inicijavimo).

Valstybės savo poziciją ir įtaką gali skleisti bendruose globaliuose ar regiono susitikimuose, pvz. aukščiausių atstovų susitikimuose, dvišaliuose ar daugiašaliuose susitikimuose. Vandens teisė kiekviename problemiško baseino regione ir pažintis su ja leistų geriau suprasti, kokia yra ne vien vandens saugumo ir hidropolitikos reikšmė kiekvienai iš valstybių atskirai, bet ir jų dvišaliams santykiams arba visam regionui. Taip pat leidžia suprasti, kokią prasmę suteikia vandens saugumui regione kiekviena jo narė ir koku derybiniu/diplomatiniu būdu valstybės bando pasiekti savo tikslų arba didinti turimą įtaką ir galią. Suprantama, kad nesėkmingos iniciatyvos bei susitarimai taip pat parodo, kiek galios neteko/įgijo viena ar kita derybų pusė.

Tarptautinė teisė yra ta gija, kuri leidžia vandens saugumą traktuoti panašiai, tai gali būti naudinga toms valstybėms, kurios jaučiasi esančios silpnesnės savo turimoje geografinės ar „kietosios“ galios pozicijoje. Jei valstybės prisijungia prie JT konvencijų, pritaria jų turiniui, skelbia vienodai matančios kylančias grėsmes vandens saugumui bei priima išsipareigojimus kylančius iš tarptautinės teisės. Ir atvirkščiai, jei valstybė neprisijungia prie konvencijų, išsakomos grėsmės nėra aktualios arba išsąmonintos jos saugumui arba pati konvencija ir jos nuostatos galėtų tapti tos valstybės vandens saugumo grėsme ar kvestionuotą turimą galią. Kuomet laikoma, kad vandens saugumas yra tai, kaip valstybės jį supranta, suvokia ir suformuluoja, tuomet galima numatyti, kad įmanoma valstybės požiūrį į šį klausimą pakeisti. Galų gale galima požiūrį į vandens saugumą

¹⁶⁵ Matsumoto K., *Transboundary groundwater and international LAW: past practices and current implications*, Master research paper, 2002, Oregon state university, p. 45, prieiga per internetą <

http://www.transboundarywaters.orst.edu/publications/abst_docs/Matsumoto.pdf> [žiūrėta 2015-03-19]

¹⁶⁶ *UN-Water factsheet on transboundary waters*, UN, prieiga per internetą

http://www.un.org/waterforlifedecade/transboundary_waters.shtml [žiūrėta 2015-03-19]

¹⁶⁷ *Facts and figures*, UN Water, prieiga per internetą <http://www.unwater.org/water-cooperation-2013/water-cooperation/facts-and-figures/en/> [žiūrėta 2015-03-19]

suformuoti, atkreipti visuomenės dėmesį, išprovokuoti diskusiją, suteikti svarbos ir galbūt sugręsminti vandenų klausimą. Jei regione vandens santykius reguliuoja tarptautinės teisės dokumentai, kurie laikomi sąžiningų lygybe pagrįstų santykių garantija, gali būti, kad žemupio valstybės skatindamos ar inicijuodamos tarptautinius susitarimus sukuria palankią sau aplinką.

Gebėjimas inicijuoti susitarimus rodo derybinės galios potencialą. Tarptautinė teisė yra tarptautinių santykių intensyvumo rodiklis, t.y. konvencijų ratifikavimas, tarptautinės teisės aktų inicijavimas, pasirašymas rodo ryšių tarp valstybių stiprumą ir sudėtingumą. Tarptautinė teisė gali padėti valstybei įgyti būtinų sąjungininkų, ypač sprendžiant ekologines valstybių sienų nepasiančias problemas. Taip pat tarptautinės teisės santykių intensyvumas bei kryptis rodo, kokie yra santykiai tarp valstybių bei kuri valstybė sugeba paveikti kitas. Tarptautinės teisės egzistavimas tarp valstybių, interpretavimas, o kartais ir ignoravimas nusako, kokie iš tikrųjų yra valstybių santykiai. Jei valstybė laikosi skirtingos pozicijos santykiuose su sąjungininkais ar priešais¹⁶⁸, tai ir teisiniai ryšiai (jų buvimas ar jų vengimas) tarp valstybių rodo jų skirtingas pozicijas.

Tarptautinė teisė yra įrankis, kuris valstybėms leidžia nustatyti bendrus siekius ir surasti bendrus kelius sprendžiant vienos valstybės jėgas viršijančias dilemas. Ir nors tarptautinei teisei gali būti priekaištaujama dėl neefektyvumo, tačiau pvz. vandens saugumo prasme, vien grėsmių įvardijimas, sugrėsminimas gali paskatinti kooperaciją, todėl dažnai ekosaugumo sugrėsminimas yra pozityvus reiškinys.

Tarptautinė teisė užtikrina globalių iššūkių tęstinumą, kitaip nei rinkimų ciklu besikeičianti politinė valdžia nacionaliniu lygmeniu¹⁶⁹. Centrinės Azijos atveju, politikos tęstinumas neprarandamas dėl autoritarinių režimų gyvavimo. Šio regiono, kaip ir kitų besivystančių regionų ypatybė yra ta, kad tarptautinės teisės normas įgyvendinanti valstybė gali tikėtis palankaus įvertinimo iš Vakarų bei juos atstovaujančių tarptautinių organizacijų. Toks tarptautinis pripažinimas gali suteikti derybinės, švelniosios ir net materialios galios didėjimą. Tadžikistanas nuo 2009 m., kuomet Rusija nebedalyvavo Roguno užtvankos projektavime, aktyviai veikė tarptautinėse organizacijose, JT vandens konferencijose, organizavo renginius sostinėje Dušanbė, išsakydavo savo poziciją ir tokios diplomatijos dėka sėkmingai gavo pritarimą svarbiam užtvankos projektui iš Pasaulio banko.

¹⁶⁸ Czywilis D., *Pojecie bezpieczeństwa międzynarodowego w ujęci teorii konstruktywizmu*, Rocznik bezpieczeństwa międzynarodowego, Wrocław, 2007, p. 277, prieiga per internetą http://www.rocznikbezpieczenstwa.dsw.edu.pl/fileadmin/user_upload/wydawnictwo/RBM/RBM_artykuly/2007_20.pdf [žiūrėta 2015-03-19]

¹⁶⁹ Maertens L., *Environmental Securitization within the United Nations: A Political Exology Perspective*, Paris: Laboratoire de L'irsem, 2013, p. 11.

2.3.1. Teisinis Aralo jūros baseino vandenu reguliavimas.

Aralo jūros baseine yra daug tarptautinių susitarimų, tačiau svarbiausi lokalsios galios susitarimai yra du, pasirašyti 1992 m. ir 2008 m.. Šiuose dokumentuose yra įtraukti keli tarptautinės svarbos vandens išteklių valdymo principai, susitarimai dėl upių bendro naudojimo:

1. 1992 m. Susitarimas dėl bendradarbiavimo bendrai valdant, naudojant ir apsaugant tarpvalstybinius vandentakius (angl. *Agreement on Cooperation in Joint Management, Use and Protection of Interstate Sources of Water Resources*).

2. 2008 m. Tarpvalstybinės komisijos vandens koordinavimui Centrinėje Azijoje statusas (angl. *Statute of the Interstate Commission for Water Coordination of Central Asia*).

Didelę įtaką pasaulio tarpvalstybinių vandenu reguliavime turi JTO dokumentai. 2014 m. rugpjūčio 17 d. įsigalėjusi JTO vandentakių konvencijos tikslas yra didinti vandens saugumą, spręsti konfliktus, skatinti kooperaciją. Prie Konvencijos prisijungė tik 36 valstybės, tarp jų iš Centrinės Azijos regiono - tik Uzbekistanas. Dar iki įsigaliojimo šis teisės dokumentas jau buvo įvertintas pozityviai, kadangi „turėjo pozityvų poveikį tarptautinei teisės aplinkai per įprastų tarptautinei vandens teisei normų kodifikavimo ir aiškinimo procesą“¹⁷⁰. O 276 gėlavandeniai tarpvalstybiniai upių ar ežerų baseinai teka tarp 148 valstybių, kurių vandens santykiai vis dar didele dalimi yra nereguliuojami. Tik 40 proc. baseinų veikia tarptautiniai susitarimai, iš jų 80 proc. susitarimų yra dvišaliai, o dauguma baseinų jungia 3 ar daugiau valstybių¹⁷¹. Tikėtina, kad po 17 metų pagaliau įsigalėjusi Konvencija gali priversti valstybes nares ir ne vien jas diskutuoti apie jas jungiančius vandenius. Taip pat bendradarbiavimas tarp Konvencijos narių gerins ne vienos valstybės, o regionų padėtį. Konvencijos pirminė nesėkmė įrodo, kad didžiosios valstybės (pvz. Kinija, Indija, Turkija), esančios neabejotinai baseinų hidrohegemonais, prie Konvencijos nenori jungtis. Prisijungimas prie Konvencijos suteiktų derybinių galių ne hidrohegemonams daryti įtaką didžiųjų interesams. Todėl Uzbekistanas, prisijungdamas prie šios konvencijos parodė stokoiantis derybinių galių suderinti poziciją regioniniame lygmenyje ir tikėdamasis atkreipti dėmesį į savo, kaip žemupio valstybės neturinčios hidrohegemono galių, problemas.

Regioninę vandens ir energetikos strategiją 2004 m. sukūrė regiono ekspertai, remdamiesi JT ekonomikos komisijos Europai (angl. *UNECE, UN Economic Commission for Europe*) ir JT ekonomikos ir socialinės komisijos Azijai ir Ramiajam vandenynui (angl. *UNESCAP, UN*

¹⁷⁰ Ziganshina D., International water law in Central Asia: commitments, compliance and beyond, Water Law nr. 10, 2012, p. 100, prieiga per internetą < <http://www.unwatercoursesconvention.org/images/2012/10/International-water-law-in-Central-Asia.pdf> > [žiūrėta 2015-03-19]

¹⁷¹ *United Nations Watercourses Convention Enters Into Force*, UN-Water Press Release, 2014-08-17, prieiga per internetą <http://www.unwater.org/news-events/news-details/en/c/241126/> [žiūrėta 2015-03-19]

Economic and Social Commission for Asia and the Pacific) rekomendacijomis¹⁷². Programos nariai yra Afganistanas, Azerbaidžanas, Kazachstanas, Kirgizija, Tadžikistanas, Turkmėnistanas ir Uzbekistanas¹⁷³. Ši strategija buvo vienas pirmųjų vandenį su energetiką siejančių dokumentų: „(...) nubrėžia poreikį veikti vandens ir energetikos sektoriuose trumpuoju ir ilguoju laikotarpiu siekiant viso regiono naudos“¹⁷⁴. Būdama išvestiniu JT Vandens konvencijos dokumentu, strategija yra vadinama jos tąsa arba pakaitalu¹⁷⁵. Todėl, nors ne visos regiono valstybės yra pasirašiusios Vandens konvenciją, „tačiau Konvencijos svarba ir viršenybė yra pripažįstama visų Centrinės Azijos valstybių ir taip pat tų, kurios dar neratifikavo Konvencijos, bet aktyviai dalyvauja veiksmuose jos įgyvendinimo programoje“¹⁷⁶. Strategijoje pabrėžiama teisinės bazės, regiono institucijų svarba, tikslas saugoti, tikrinti ir prižiūrėti vandens išteklius, bendradarbiauti vandens ir energetikos sektoriuose.

Nenoras priimti tarptautinių įsipareigojimų ir suvaržymų lėmė tai, kad regione daugiausia yra dvišalių susitarimų ir susitarimų dėl pavienių upių baseinų¹⁷⁷. Vienas pirmųjų tarptautinių susitarimų po nepriklausomybės paskelbimo, tai susitarimas, pasirašytas 1992 m. - Almatos susitarimas¹⁷⁸. Atgavusios nepriklausomybę valstybės skubėjo patvirtinti SSRS gyvavusios tvarkos tęstinumą ir taip užtikrinti įprastą vandens saugumą.

Kodėl Vandens konvencijos oficialiai priimti Centrinės Azijos valstybės neskuba? Konvencijos 7 straipsnis yra „Įsipareigojimas nesukelti žymios žalos“, jame pažymėta, kad narės „naudodamos tarptautinius vandentakius savo teritorijose (...) imasi visų atitinkamų priemonių, kad išvengtų žymios žalos sukėlimo kitoms vandentakio valstybėms“¹⁷⁹. Kaip aiškino JAV tarptautinės teisės profesorius, vandens teisės ekspertas S. C. Maccfrey aiškina, kad valstybės įsipareigojimas nesukelti žymios žalos kitai yra sudėtingesnis nei atrodo: „(...) Įsivaizduokime, pavyzdžiui, kad – kaip dažnai ir būna – aukštupio valstybė A neišvystė ženkliu savo vandens išteklių dėl kalnuotos teritorijos. Žemupio valstybių B ir C topografija yra lygesnė, ir jos naudojo vandentakius plačiai

¹⁷² Libert B., *Water management in Central Asia and the activities of UNECE*, Water and Development Publications, Helsinki: Helsinki University of Technology, 2008, p. 36, prieiga per internetą

http://water.tkk.fi/English/wr/research/global/material/CA_chapters/04-CA_Waters-Libert.pdf [žiūrėta 2015-03-19]

¹⁷³ Libert B., *Water management in Central Asia and the activities of UNECE*, Water and Development Publications, Helsinki: Helsinki University of Technology, 2008, p. 36, prieiga per internetą

http://water.tkk.fi/English/wr/research/global/material/CA_chapters/04-CA_Waters-Libert.pdf [žiūrėta 2015-03-19]

¹⁷⁴ Ibid.

¹⁷⁵ Ibid., p. 37.

¹⁷⁶ Ibid.

¹⁷⁷ Volovik Y., *Overview of Regional Transboundary Water Agreements, institutions and Relevant Legal/Policy Activities in Central Asia*, United Nations Development Programme regional Center for Europe and Central Asia, Almaty, 2011, p. 33, prieiga per internetą < <http://centralasia.iwlearn.org/publications/projectdocuments/regional/water-agreements-in-central-asia-2011> > [žiūrėta 2015-03-19]

¹⁷⁸ Ziganshina D., *International water law in Central Asia: commitments, compliance and beyond*, Water Law nr. 10, 2012, p. 99, prieiga per internetą < <http://www.unwatercoursesconvention.org/images/2012/10/International-water-law-in-Central-Asia.pdf> > [žiūrėta 2015-03-19]

¹⁷⁹ *Convention on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses*, United Nations, 1997-05-21, prieiga per internetą < http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/8_3_1997.pdf > [žiūrėta 2015-03-19]

irigacijai per amžius, o gal tūkstantmečius. Valstybė A dabar ketina išvystyti jos vandens išteklius hidroenergetikai ir agrikultūrai. Valstybės B ir C dejuoja, kadangi tai žymiai pakenktų jų įprastą naudojimą. Kaip turėtų būti valstybės A, iš vienos pusės, ir valstybių B ir C iš kitos pusės – nė vienos iš jų reikalavimai neatrodo nepagrįsti – suderinti?¹⁸⁰. Tokia situacija, kuomet žemupio ir aukštupio valstybių reikalavimai yra priešaringi, nors pagrįsti, yra Centrinėje Azijoje, kur aukštupio valstybės ketina vystyti savo hidropotencialą, taip sukeldamos potencialią žalą žemupiui. Todėl suprantamas yra Centrinės Azijos valstybių nenoras prisiimti tarptautinės teisės įsipareigojimus. Prisijungus Tadžikistanui prie šios Konvencijos galėtų būti keliamos Uzbekistano pretenzijos dėl 7 straipsnio pažeidimo aukščaisiuosiu pasaulyje „Rogun“ užtvankos statymo atveju.

Taip pat 1997 m. Konvencija 8 straipsnyje nurodo bendradarbiavimo būtinybę: “Vandentakių šalys turėtų bendradarbiauti remiantis suverenia lygybe, teritoriniu integralumu, bendros naudos ir geros valios, siekiant tarptautinių vandentakių optimalaus panaudojimo ir adekvačios apsaugos”¹⁸¹. Taip pat rekomenduojamos steigti komisijos ir bendri veiksnių mechanizmai, kad bendradarbiavimas būtų įgyvendintas¹⁸². Tokios institucijos ir mechanizmai įgalintų valstybes priimti nekenksmingus kitoms spėdimus. Kaip pažymi McCaffrey, nustatyti, kokių poveikių žemupio valstybei turės aukštupio veiksmai, yra labai sunku, nebent yra sklandžiai ir laiku dalijamasi duomenimis ir informacija¹⁸³. Valstybės prisijungusios prie konvencijų turi tas pačias teises kaip ir neprisijungusios naudoti savo teritorijoje esančius vandenius, tačiau kitaip nei neįsipareigojusios valstybės, turi prisiimti ir įsipareigojimų bei atsakomybę.

Globalios skalės tarptautiniai vandens teisės dokumentai, galiojantys Centrinėje Azijoje, yra vos keli: 1. 1992 m. Konvencija, kurią pasirašė ir ratifikavo Uzbekistanas (2007 m.), Turkmėnistanas (2012 m.) ir Kazachstanas (2001 m.)¹⁸⁴; 2. Ramsar konvencija, prie kurios yra prisijungusios visos 5 Centrinės Azijos valstybės. Skaičiuojama 19 dvišalių ir daugiašalių regiono susitarimų dėl tarpvalstybinių vandenių¹⁸⁵. Įkurtos tarptautinės institucijos, turinčios reguliuoti ir

¹⁸⁰ McCaffrey S., *The UN Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses: Prospects and Pitfalls*, UNECE, p. 18, prieiga per internetą <

http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/water/cwc/legal/UNConvention_McCaffrey.pdf> [žiūrėta 2015-03-19]

¹⁸¹ *Convention on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses*, str. 8.1, prieiga per internetą http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/8_3_1997.pdf [žiūrėta 2015-03-19]

¹⁸² *Convention on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses*, str. 8.2, prieiga per internetą http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/8_3_1997.pdf [žiūrėta 2015-03-19]

¹⁸³ McCaffrey S., *The UN Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses: Prospects and Pitfalls*, UNECE, p. 19, prieiga per internetą <

http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/water/cwc/legal/UNConvention_McCaffrey.pdf> [žiūrėta 2015-03-19]

¹⁸⁴ *Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes*, prieiga per internetą https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-5&chapter=27&lang=en [žiūrėta 2015-03-19]

¹⁸⁵ Volovik Y., *Overview of Regional Transboundary Water Agreements, institutions and Relevant Legal/Policy Activities in Central Asia*, United Nations Development Programme regional Center for Europe and Central Asia, Almaty, 2011, p. 33, prieiga per internetą < <http://centralasia.iwlearn.org/publications/projectdocuments/regional/water-agreements-in-central-asia-2011>> [žiūrėta 2015-03-19]

prižiūrėti bendradarbiavimą dėl tarpvalstybinių vandenių, svarbiausios: 1. Tarpvalstybinė komisija vandenių Centrinėje Azijoje koordinavimui (angl. *Interstate Commission for Water Coordination of Central Asia*); 2. Tarpvalstybinė Aralo jūros baseino taryba (angl. *Interstate Council on Aral Sea basin*); 3. Tarpvalstybinis Aralo jūros fondas (angl. *Interstate Fund for the Aral Sea*). Tačiau kaip nustatė tarptautinės vandens teisės ekspertė D. Ziganshina, Mokslinės informacijos centro prie Tarpvalstybinės komisijos vandenių centrinėje Azijoje koordinavimui patarėja teisės klausimais, nepaisant tarptautinių susitarimų „(...) akivaizdaus pagerėjimo nėra. Efektyvaus atsako trūkumui įtaką daro įvairūs politiniai, ekonominiai ir socialiniai faktoriai, tačiau teisinis atsakas galėtų būti sutvirtintas skatinant vykdymą esamų įsipareigojimų“¹⁸⁶.

Taigi, nors laikoma kad tarptautinė teisė ir institucijos turėtų skatinti kooperaciją ir bendradarbiavimą, Centrinės Azijos atveju, susitarimų gausa gali sudaryti klaidingą įspūdį. Nepaisant įvairių daugiašalių ar dvišalių susitarimų bei komisijų vandens naudojimo koordinavimui, bendradarbiavimas lieka deklaratyvus, be realių veiksmų įgyvendinimo. Tarptautinės vandens teisės skelbiamos lygybės tarp baseino valstybių ir tarpvalstybinių vandenių priklausymo „visiems“ regione yra nepaisoma. Kaip rašo Tarptautinio vandens išteklių valdymo (angl. *International Water Resource Management - IWRM*) konsultantas dr. Yegor Volovik, susitarimus reikia vertinti atsargiai, „(...) nors tai gera pradžia tarptautiniam bendradarbiavimui, daugelis susitarimų nėra pagrindas artimai ilgalaikiai kooperacijai tarp valstybių dokumentuose išsakytais klausimais“¹⁸⁷. Todėl galima sakyti, kad regione hidropolitika formuojama ne remiantis bendra sutartimi, derybomis ar bendru tikslu, o remiantis didžiausią hidropolitinę galią turinčios valstybės arba *kontr-veiksmus* prieš hidrohegemoniją vykdančių valstybių įtaka. Regione valstybės siekia sukaupti daugiau galios ir taip pasiekti savo vandens saugumą, nepaisant kitų valstybių teisėtų norų. Tarptautinė teisė laikoma potencialiu įrankiu gerinti ir siekti tinkamo ir protingo naudojimo, žalos nekėlimo, įsipareigojimų gamtosaugai laikymosi, galiausiai pagarbos kitų valstybių teisėms į tarpvalstybinius vandenis¹⁸⁸.

¹⁸⁶ Ziganshina D., *International Water Law in Central Asia: Commitments, Compliance and Beyond*, Water Law nr. 20, 2012, p. 101, prieiga per internetą < <http://www.unwatercoursesconvention.org/images/2012/10/International-water-law-in-Central-Asia.pdf> > [žiūrėta 2015-03-19]

¹⁸⁷ Volovik Y., *Overview of regional Transboundary Water Agreements, Institutions and relevant Legal/Policy Activities in Central Asia*, United Nations Development Programme regional Center for Europe and Central Asia, Almaty, 2011, P. 23, prieiga per internetą < <http://centralasia.iwlearn.org/publications/projectdocuments/regional/water-agreements-in-central-asia-2011> > [žiūrėta 2015-03-19]

¹⁸⁸ Ziganshina D., *International Water Law in Central Asia: Commitments, Compliance and Beyond*, Water Law nr. 20, 2012, p. 107, prieiga per internetą < <http://www.unwatercoursesconvention.org/images/2012/10/International-water-law-in-Central-Asia.pdf> > [žiūrėta 2015-03-19]

2.4. Centrinės Azijos hidrohegemonijos faktoriai.

Kadangi tarptautinės teisės reguliavimo įtaka tarpvalstybiniais vandenimis Centrinės Azijos regione yra menka, situacija byloja apie konkurenciją dėl vandens ir galių asimetriją tarpvalstybinių vandenų baseine. Po SSRS, vykdžiusio hidrohegemono funkciją regione, žlugimo, hidrohegemono pozicija liko neužimta¹⁸⁹. Kaip nustatė Wegerich, dabar visos regiono valstybės konkuruoja dėl tarpvalstybinių vandenų kontrolės, galių pasiskirstymą dar sudėtingesniu paverčia trečiųjų šalių įtaka, jų interesai.

Trūkstantį galių suteikia parama iš tarptautinių organizacijų ar trečiųjų šalių. Nors dalis Centrinės Azijos valstybių priklauso Eurazijos sąjungai, Nepriklausomų valstybių sandrauga (NVS), Kolektyvinio saugumo sutarties organizacijai (KSSO), Šanchajaus bendradarbiavimo organizacijai (ŠBO), per kurias savo įtaką regione skleidžia Rusija ir Kinija, tačiau vandens sprendimus valstybės priima vedinos nacionalinių interesų. Regiono valstybės Rusijoje ieško finansinės ar materialinės paramos, tačiau ne visada sėkmingai, Rusija remia Kirgizijos užtvankos „Kambarata I“ statybas, tačiau 2009 m. atsisakė remti „Rogun“ užtvankos Tadžikistane projektą. Kinija neprisijungia prie didžiausių hidroprojektų regione tiesioginio finansavimo, tačiau Centrinės Azijos valstybių svarbiausiu ekonominiu partneriu jau yra vadinama Kinija, ne Rusija¹⁹⁰.

Hidrohegemonui Centrinėje Azijoje atsirasti palanki terpė, kadangi galių asimetrija būdinga ten, kur silpnos ekonomiškai ir nuo vandens išteklių priklausomos valstybės¹⁹¹. Vandens klausimas Centrinėje Azijoje yra svarbus, politizuojamas, sugrėsminamas. Hidrohegemonija egzistuoja ten, kur vandens saugumas tampa svarbia užsienio politikos dalimi. Pvz. hidrohegemonu Mekongo upės baseine laikoma Kinija, Jordano upės baseine Izraelis¹⁹², Nilo upės baseine Egiptas¹⁹³, Eufrato-Tigro upės baseine Turkija¹⁹⁴. Aralo jūros baseine nustatyti hidrohegemoną buvo bandoma 2008 m. skelbtuose Wageningo universiteto profesoriaus K. Wegerich ir Helsinkio technologijos universiteto

¹⁸⁹ Wegerich K., *Hydro-hegemony in the Amu Darya Basin*, Water Policy nr. 10 Supplement 2, 2008, p. 71, prieiga per internetą < http://www.researchgate.net/profile/Kai_Wegerich/publication/40793746_Hydro-hegemony_in_the_Amu_Darya_Basin/links/02e7e52caaa54a1f61000000.pdf > [žiūrėta 2015-03-19]

¹⁹⁰ Bashimov B., Satke R., *The struggle for Central Asia: Russia vs China*, Al-Jazeera.com, 2014-03-12, prieiga per internetą <http://www.aljazeera.com/indepth/opinion/2014/02/struggle-central-asia-russia-vs-201422585652677510.html> [žiūrėta 2015-03-19]

¹⁹¹ Zeitoun M., Allan J.A., *Applying hegemony and power theory to transboundary water analysis*, Water Policy nr. 10 Supplement 2, 2008, prieiga per internetą https://www.uea.ac.uk/polopoly_fs/1.147022!ZeitounAllan_Power_Hegemony_Theory_HH_Special_Issue.pdf [žiūrėta 2015-03-19]

¹⁹² Zeitoun M., Eid-Sabbagh K., ir kiti, *Hydro-Hegemony in the Upper Jordan Waterscape: Control and Use of the Flows*, Water Alternatives 6 (1), p.86-106, 2013, prieiga per internetą < <http://www.water-alternatives.org/index.php/volume6/v6issue1/200-a6-1-5/file> > [žiūrėta 2015-03-19]

¹⁹³ Saleh A.M. K., *Hydro-hegemony in the Nile Basin: a Sudanese perspective*, Water Policy nr. 10 Supplement 2, 2008, p. 29-49, prieiga per internetą < <http://test.iwaponline.com/wp/010S2/0029/010S20029.pdf> > [žiūrėta 2015-03-19]

¹⁹⁴ Warner J., *Contested Hydrohegemony: Hydraulic Control and Security in Turkey*, Water Alternatives nr. 1 (2), p. 271-288, 2008, prieiga per internetą < <http://www.water-alternatives.org/index.php/allabs/32-a1-2-6/file> > [žiūrėta 2015-03-19]

mokslininkės S. Sojamo tyrimuose. Tačiau šiuose darbuose atrasta, kad visos Centrinės Azijos valstybės vienu metu turi hidrohegemono savybių. „Posovietinėje Centrinėje Azijoje yra likęs galios vakuumas“¹⁹⁵, kurį čia skuba užpildyti silpnesnės valstybės¹⁹⁶.

Uzbekistanas SSRS sudėtyje buvo politinis, administracinis, kultūrinis regiono centras. Tokios būsenos tęstinumo XXI a. tikisi šalies prezidentas Islamas Karimovas, kuris teigia, kad Uzbekistanas turėtų turėti daugiausia galių sprendžiant regiono reikalus, kadangi valstybėje gyvena 10 milijonų daugiau žmonių nei kitoje didelėje regiono valstybėje - Kazachstane¹⁹⁷. Uzbekistano pretenzijos į hidrohegemono poziciją yra suprantamos, kadangi tai daugiausia gyventojų turinti, didelę karinę galią sukaupusi, kontroliuojanti elektros perdavimo regione tinklus, naudojanti didžiausią Amudarjos vandenų kiekį žemės ūkiui¹⁹⁸.

Pagal tarptautinių santykių teoretikus P. R. Viotti ir M. V. Kaupi, hegemonas apibrėžiamas per valstybių santykius, kuriuose „(...) vienos valstybės dominavimas, kai turima galia suteikia hegemoniją kitoms šalims, esančioms jos įtakos sferoje (...). Alternatyvi charakteristika atspindi išskirtinę valstybės poziciją, kuri nebūtinai reiškia dominavimą, o labiau apibrėžia šalį lyderiaujančią kitoms valstybėms, esančioms jos sferoje“¹⁹⁹. Hegemonu gali būti valstybė su didžiausiu BVP, didžiausia kariuomene, didžiausia užtvanka, užmezgusi strateginius santykius su pasaulio galybėmis, dalyvaujanti pasaulinėse organizacijose, galinti tarptautinius susitarimus pakreipti sau naudinga linkme.

Tarpvalstybinių vandenų atveju reikia turėti omenyje, kad regiono hegemonijos kriterijai nuo hidrohegemonijos kriterijų šiek tiek skiriasi. Kyla klausimas, ar gali hidrohegemonu tapti žemupyje esantis Uzbekistanas, kaip Nilo žemupyje esantis Egiptas? Išsamesniam hidrohegemonijos faktorių tyrimui Centrinėje Azijoje gali būti skirtas atskiras darbas, todėl šiame darbe tik formuojamos gairės, padėsiančios orientuotis galių pasiskirstyme regione. Hidrohegemonijos atveju geografinė padėtis yra tokia pat svarbi, kaip ir kiti tradiciniai valstybės galios rodikliai. Todėl toliau nagrinėjami keturi hidrohegemonijos ramsčiai. Geografinės, materialios, derybinės, švelniosios galios rodikliai padeda nustatyti daugiausia galių tarpvalstybinių vandenų klausimais, formuojant regiono hidropolitiką ir vandens saugumo suvokimą.

¹⁹⁵ Zeitoun M., Allan J.A., *Applying hegemony and power theory to transboundary water analysis*, Water Policy nr. 10 Supplement 2, 2008, prieiga per internetą https://www.uea.ac.uk/polopoly_fs/1.147022!ZeitounAllan_Power_Hegemony_Theory_HH_Special_Issue.pdf [žiūrėta 2015-03-19]

¹⁹⁶ Ibid.

¹⁹⁷ *Water Pressures in Central Asia*, International Crisis Group, Europe and Central Asia Report nr. 233, 2014-09-11, prieiga per internetą <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/central-asia/233-water-pressures-in-central-asia.pdf> [žiūrėta 2015-03-19]

¹⁹⁸ Sojamo S., *Illustrating co-existing conflict and cooperation in the Aral Sea basin with TWINS approach*, Water and Development Publications, Helsinki: Helsinki University of Technology, 2008, p. 79, prieiga per internetą < http://water.tkk.fi/English/wr/research/global/material/CA_chapters/07-CA_Waters-Sojamo.pdf > [žiūrėta 2015-03-19]

¹⁹⁹ Saleh A.M. K., *Hydro-hegemony in the Nile Basin: a Sudanese perspective*, Water Policy nr. 10 Supplement 2, 2008, p. 29-41, prieiga per internetą < <http://test.iwaponline.com/wp/010S2/0029/010S20029.pdf> > [žiūrėta 2015-03-19]

Svarbu pažymėti, kad keturių hidrohegemonijos ramsčių nagrinėjimas yra subjektyvus. Autorė vadovaujasi hidrohegemonijos tyrimais Nilo, Tigro ir Eufrato bei Jordano upių baseinų hidrohegemonijos galių tyrimu vykdytu Rytų Anglijos universiteto mokslininkų A. Cascao ir M. Zeitoun. Jie savo tyrime detaliau neanalizuoja nei materialios, nei geografinės, nei minkštųjų galių, tik trumpai įvertindami bendrai žinomų galios skirtumų faktus. Savo 2008 m. vykdytame tyrime Rytų Anglijos universiteto mokslininkai pabrėžia ir nurodo, kad tiek galios ramsčių tyrimas, tiek hidrohegemonijos yra reliatyvus, remiasi aktualia situacija, kuri nėra statiška, gali greitai keistis. Taip pat galių palyginimas remiasi autoriaus patirtimi, įvertinimu ir perspektyva, galiausiai galia tuo pat metu gali būti skirtingai matoma iš skirtingų valstybių pozicijų²⁰⁰. Tačiau net ir toks reliatyvus galių palyginimas leido atrasti mokslininkams svarbių išvalgų kiekviename iš nagrinėjamų upių baseinų.

2.4.1. Geografinė galia.

Nors geografinę galią galima būtų įvertinti paprastai – pagal valstybės padėtį upių baseinuose, kuomet didesnę geografinę galią turi aukštupyje esančios valstybės, tačiau galima į geografinę galią ir jos faktorius pažvelgti šiek tiek plačiau.

Vien valstybės pozicija aukštupyje neužtikrina didžiausio, hidrohegemonui svarbios, galios susitelkimo (pvz. Jordano upės žemupyje esančio hidrohegemono Izraelio atvejį²⁰¹). Tačiau natūralu, kad dėl geografinės padėties, aukštupio valstybės bet kuriame tarpvalstybinių upių baseine gali turėti daugiausia geografinės galios. Ilgą laiką SSRS sudėtyje hidrohegemono galia buvo deleguota regiono centru laikytam Uzbekistanui, o Centrinės Azijos vandenys buvo laikomi medvilnės auginimui skirtu ištekliu, sprendimai dėl vandens naudojimo ir hidroprojektų buvo priimami geografiškai nutolusioje Maskvoje²⁰². Aukštupyje ištakas turi abi svarbiausios ir vandeningiausios regiono upės Amudarja ir Syrdarja, daugiau kaip 80 proc. Aralo jūros baseino vandens išteka iš Kirgizijos ir Tadžikistano teritorijų²⁰³. Nepaisant to, iki šiol apie 90 proc. regiono vandens yra sunaudojama irigacijai žemupio valstybėse.

Rekordinius vandens kiekius sunaudoja žemupyje esantis Turkmėnistanas, vienas gyventojas čia sunaudoja 4 kartus daugiau vandens nei JAV gyventojas (žr. 4 priedą). Irigacijos

²⁰⁰ Cascao A. E., Zeitoun M., *Power, Hegemony and Critical Hydropolitics*, iš: Earle A., Jagerskog A., ir kiti (red.), *Transboundary Water Management: Principles and Practice*, London: Earthscan, 2010, p. 33, prieiga per internetą < <http://www.hidropolitikakademi.org/wp-content/uploads/2014/01/Power+Hegemony+and+Critical+Hydropolitics.pdf> >

²⁰¹ Zeitoun M., Eid-Sabbagh K., ir kiti, *Hydro-Hegemony in the Upper Jordan Waterscape: Control and Use of the Flows*, *Water Alternatives* nr. 6 (1), 2013, p.86-106, prieiga per internetą < <http://www.water-alternatives.org/index.php/volume6/v6issue1/200-a6-1-5/file> > [žiūrėta 2015-03-19]

²⁰² Wegerich K., *Hydro-hegemony in the Amu Darya Basin*, *Water Policy* 10 supplement 2, 2008, p. 71, prieiga per internetą < http://www.researchgate.net/profile/Kai_Wegerich/publication/40793746_Hydro-hegemony_in_the_Amu_Darya_Basin/links/02e7e52caaa54a1f61000000.pdf > [žiūrėta 2015-03-19]

²⁰³ *Water and Energy Resources in Central Asia: Utilization and Development Issues*, Eurasian Development Bank, 2008, p. 10, prieiga per internetą http://www.eabr.org/general/upload/docs/Report_2_water_and_energy_EDB.pdf [žiūrėta 2015-03-19]

sistemomis laistomos žemės Centrinėje Azijoje yra daugiausia Kazachstane, Uzbekistane, Turkmėnistane, tai apima 83 proc. visos iriguojamos žemės Centrinėje Azijoje²⁰⁴. Todėl geografinė galia, sukoncentruota dviejose aukštupio valstybėse, turi didelį poveikį žemės ūkiui ir tuo pačiu ekonomikai kaimyninėse šalyse. Tiesa, Kazachstano priklausomybė nuo Kirgizijos ir Tadžikistano yra mažesnė, kadangi Syrdarjos upės vanduo pasiekia tik pietinėje šalies dalyje esančias teritorijas, šiaurėje teka daug kitų upių, pvz. Ishim, Irgiz, Irtysh ir kitos. Iš 32,6 milijonų hektarų, kurie laikomi tinkamais irigacijai Centrinėje Azijoje, išnaudoti yra tik 7,9 milijonai hektarų²⁰⁵.

Priklausomybę nuo vandens žemupio valstybės istoriškai paveldėjo po SSRS žlugimo. Uzbekistanas buvo visą Sovietų Sąjungą pasiekiančios medvilnės didžiausias tiekėjas (70 proc.)²⁰⁶, šiuo metu Uzbekistanas yra penktoje vietoje pasaulyje tarp medvilnės žaliavos eksportuotojų (po JAV, Indijos, Australijos, Brazilijos)²⁰⁷. Prieš kelis dešimtimečius sukurtas irigacijos kanalų tinklas išliko iki šiol, kaip ir būtinybė palaikyti svarbios eksporto šakos – medvilnės - išlikimą. Žemės ūkis tebėra svarbi žemupio valstybių BVP sudėtinė dalimi, taip pat žemės ūkis yra svarbus gyventojams, dirbantiems ir gyvenantiems iš žemės ūkio. Todėl įtariai vertinama kiekvienas aukštupio valstybių bandymas sulaikyti vandenį (angl. „capture water“). Aukštupio valstybės iki nepriklausomybės buvo laikomos vien vandens tiekėjomis, neturinčiomis teisių spręsti dėl vandens naudojimo²⁰⁸.

Pagrindinis prieštaravimas tarp regiono valstybių yra dėl jas jungiančių upių vandens išteklių naudojimo. Skaičiuojama, kad regione išnaudota vos 8 proc. hidroenergetikos potencialo, t.y. galima būtų pastatyti daugiau užtvankų ir hidroelektrinių. Šiuo metu vyksta kelių didelių hidroenergetikos projektų įgyvendinimas įvairiose stadijose. Projektai yra Tadžikistane (užtvankos „Rogun“ (I ir II), bei „Sangtuda-I“ ir Kirgizijoje užtvanka „Kambarata-I“. Skaičiuojama, kad tarp jų didžiausios būtų hidroelektrinės „Kambarata-I“ gaminsianti 1900MW elektros, jos įgyvendinimo kaina yra 1,9 mld USD, ir „Rogun“ gaminsianti 3600MW, jos įgyvendinimo kaina yra 2,5 mld USD²⁰⁹.

„Rogun“ užtvanka pastačius būtų didžiausia pasaulyje, siektų 335 metrų aukštį. Tačiau pagal pagaminamą energijos kiekį nusileistų Kinijos „Trijų tarpeklių“ užtvankai. Nepaisant to, ši

²⁰⁴ *Ibid.*

²⁰⁵ *Irrigation in Central Asia*, Cawater-info, prieiga per internetą http://www.cawater-info.net/aryl/land_e.htm#irrigation [žiūrėta 2015-03-19]

²⁰⁶ Khan S. A., *Economic Transition in Central Asia*, *Central Asia*, Central Asia nr. 63, 2009, prieiga per internetą < http://www.asc-centralasia.edu.pk/Issue_63/03-ECONOMIC_TRANSITION.html > [žiūrėta 2015-03-20]

²⁰⁷ *Raw Cotton*, Observatory of economic Complexity, Massachusetts Institute of Technology Media Lab, prieiga per internetą < <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/hs/5201/> > [žiūrėta 2015-03-19]

²⁰⁸ Wegerich K., *Hydro-hegemony in the Amu Darya Basin*, *Water Policy* nr. 10 supplement 2, 2008, p. 71, prieiga per internetą < http://www.researchgate.net/profile/Kai_Wegerich/publication/40793746_Hydro-hegemony_in_the_Amu_Darya_Basin/links/02e7e52caaa54a1f61000000.pdf > [žiūrėta 2015-03-19]

²⁰⁹ Granit J., Jakerskog ir kiti., *Regional Water Intelligence report Central Asia*, *Regional Water Intelligence Reports*, Stockholm, 2010, p. 7, prieiga per internetą < http://www.watergovernance.org/documents/WGF/Reports/Paper-15_RWIR_Aral_Sea.pdf > [žiūrėta 2015-03-19]

užtvanka iš esmės pakeistų Centrinės Azijos situaciją²¹⁰. Užtvanka suplanuota ir projektuota dar 1974 m., pradėta statyti 1980 m., tačiau statybos sustojo žlugus SSRS. „Rogun“ užtvankos idėja atgaivinta 2004 m.. Tadžikistanas suderėjo su Rusijos įmone statybas, tačiau sutartis buvo nutraukta 2007 m.²¹¹. Rusija pasitraukė iš brangaus projekto, o Rusijos prezidentas Medvedevas išsakė kiek pasikeitusią Rusijos poziciją 2009 m., kad užtvankos statybos regione turėtų būti vykdomos atsižvelgiant į visų regiono valstybių interesus²¹².

Tadžikistanas pasitelkęs diplomatiją įtraukė į strateginių projektų planavimą JAV, kurios ambasada 2013 m. paskelbė, kad „Rogun“ užtvanka būtų svarbi užtikrinant viso regiono ir Pietų Azijos saugumą. Pagal „American Security Project“ Afganistanas ir Pakistanas iš šios užtvankos gautų 2400 MW energijos, tai yra daugiau nei visa JAV esančios „Hoover“ užtvankos galia²¹³.

Tadžikistanas pasiekė pozityvaus Pasaulio banko įvertinimo, kuris padės „Rogun“ užtvankos statyboms pritraukti investuotojų²¹⁴. Pasaulio bankas, kuris atsargiai apeidamas regione kylančią įtampą dėl projekto ir tapdamas mediatoriumi 5 susitikimuose su Amudarjos upės vandenį naudojančiomis valstybėmis, pateikė užtvankos poveikio studijas: Techninio-ekonominio poveikio studiją (*Techno-Economic Assessment Study*) bei Aplinkos ir socialinio poveikio tyrimą (*Environmental and Social Impact Assessment*)²¹⁵. Nustatyta, kad užtvankos nauda būtų didesnė nei galima žala, rezervuaro pildymas truktų 16 metų, per kuriuos žemupio valstybėms tektų mažiau vandens nei įprasta²¹⁶. Pasaulio bankas projektą vertina palankiai, kadangi tai būtų Tadžikistano energijos garantas, pigesnis nei bet kokios kitos alternatyvos, bei suteiktų galimybę elektrą eksportuoti.

Kirgizijos ir Tadžikistano hidroprojektams palankus yra 2014 m. Pasaulio banko, Islamo vystymo banko (angl. *Islamic Development Bank*), USAID ir JAV Valstijų departamento sprendimas remti CASA-1000. CASA-1000 turėtų sukurti jungtį, reikalingą elektros energijos perdavimui iš

²¹⁰ The Rogun Dam: Regional Conflict and opportunity, Central Asia Standard, p. 2, 2013, prieiga per internetą <https://cestandard.files.wordpress.com/2013/05/rogun-dam-a-nexus-of-conflict-and-opportunity.pdf> [žiūrėta 2015-03-19]

²¹¹ Kazakov M., *History of Rogun and water and energy relations in Central Asia*, 2011-11-25, prieiga per internetą < <http://www.avesta.tj/eng/rogun/1142-history-of-rogun-and-water-and-energy-relations-in-central-asia.html> > [žiūrėta 2015-03-19]

²¹² Рахмон и Медведев: встреча после демарша Душанбе, BBC Russian.com, 2009-02-24, prieiga per internetą < http://news.bbc.co.uk/hi/russian/russia/newsid_7907000/7907306.stm > [žiūrėta 2015-03-20]

²¹³ Botting A., *Rogun dam: the Waiting game*, Diplomatic Courier, 2013-03-06, prieiga per internetą <http://www.diplomaticcourier.com/news/topics/energy/1454-rogun-dam-the-waiting-game> [žiūrėta 2015-03-20]

²¹⁴ *Key Issues for Consideration on the Proposed Rogun Hydropower Project*, World Bank, 2014-09-01, prieiga per internetą < http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/eca/central-asia/World%20Bank%20Note%20-%20Key%20Issues%20for%20Consideration%20on%20Proposed%20Rogun%20Hydropower%20Project_eng.pdf > [žiūrėta 2015-03-20]

²¹⁵ *Assesment Studies for Proposed Rogun Hydropower Project in Tajikistan*, The World Bank, 2014-09-01, prieiga per internetą < <https://www.worldbank.org/en/region/eca/brief/rogun-assessment-studies> > [žiūrėta 2015-03-19]

²¹⁶ *Key Issues for Consideration on the Proposed Rogun Hydropower Project*, World Bank, 2014, prieiga per internetą https://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/eca/central-asia/World%20Bank%20Note%20-%20Key%20Issues%20for%20Consideration%20on%20Proposed%20Rogun%20Hydropower%20Project_eng.pdf [žiūrėta 2015-03-19]

Kirgizijos ir Tadžikistano į Afganistaną ir Pakistaną²¹⁷. Laikoma, jog taip pritarta ir „Rogun“ užtvankos statyboms, kadangi be jos Tadžikistanas neturės perteklinės energijos nuolatiniam eksportui.

9 lentelė. Centrinės Azijos upių hidroenergetikos potencialas.

Valstybė	Instaliuotų hidroelektinių (Hydroelectric Power Plant (HPP) galia, MWt	Elektros gamyba ir HPP, 2005, mld KWval.	Ekonominis hidropotencialas, mld KWval./metus	Kiek panaudota hidropotencialo, %	Viso Centrinės Azijos hidropotencialo dalis, %
Tadžikistanas	4,037	17.1	317	5	69
Kirgizijos Respublika	2,910	14	99	14	22
Kazachstanas	2,248	7.9	27	29	6
Uzbekistanas	1,420	6	15	49	3
Turkmėnistanas	1	0	2	0	0
Viso	10,616	45	460	10	100

Šaltinis: *Water and Energy Resources in Central Asia: Utilization and Development Issues*, Eurasian Development Bank, 2008, p. 10, prieiga internete

http://www.eabr.org/general/upload/docs/Report_2_water_and_energy_EDB.pdf [žiūrėta 2015-03-19]

Vandens naudojimas hidroenergetikai šiuo metu yra daug mažesnis nei turimas potencialas (žr. 9 lentelę). Daugiausia, pagal tūrį, užtvankų turi žemupyje esantis Kazachstanas. Tadžikistanas turi daugiausia potencialo išvystyti elektrą gaminančių užtvankų statybas, tačiau kol kas naudoja vos 5 procentus iš savo turimo potencialo (žr. 9 lentelę). Iš viso, pagal vandens statistiką renkančios „Aquastat“ informaciją, Centrinėje Azijoje yra 81 užtvanka²¹⁸ (didesnės nei 3 metrų aukščio, didesnės nei 0,8 mln m³ talpos), užtvankų statistika skelbiama ir JTO leidinyje „Dam Safety

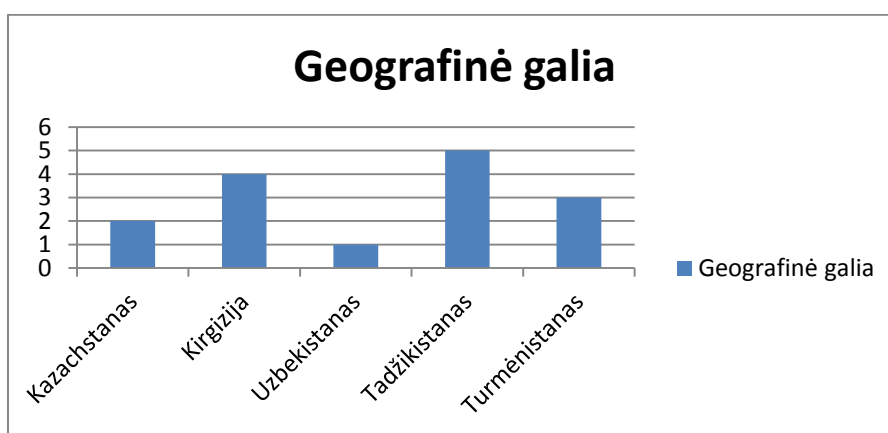
²¹⁷ Fedorenko V., *Prospects for Water Cooperation in Central Asia*, Washington: Rethink, 2014, p. 10-11.

²¹⁸ *Geo-referenced dams database, Central Asia Region*, Aquastat, prieiga per internetą <http://www.fao.org/nr/water/aquastat/dams/index.stm> [žiūrėta 2015-03-19]

in Central Asia²¹⁹. Kazachstanas, būdamas trečia valstybe regione pagal hidropotencialą (žr. 9 lentelę), valdo 95,5 km³ arba 53 proc. regiono užtvankų tūrio, Uzbekistanas valdo 22,2 km³ arba 12 proc. viso regiono vandens tūrio, Kirgizija ir Tadžikistanas atitinkamai 23,5 ir 29,5 km³, arba 13 proc. ir 16 proc. vandens²²⁰.

Geografinės galios parametrai patvirtina, kad Tadžikistanas turi didžiausią geografinę galią Aralo jūros baseine kartu su Kirgizija. Silpniausią poziciją turi Uzbekistanas, dėl priklausomybės nuo aukštupio kaimynų ir taip pat Turkmėnistanas, kurio teritorijoje yra dalis didžiausio žemupyje rezervuaro „Tuyamuyun Hydro Complex“ objektai. Todėl vertinant iš 5 valstybių regione, 5 balų reliatyvią geografinę galią turi Tadžikistanas, o 1 balo – Uzbekistanas.

Paveikslas 5. Geografinių hidrohegemonijos galių palyginimas.

Šaltinis: sudaryta autorės.

2.4.2. Materiali galia.

Materiali galia (angl. *material power*) arba kitaip „kietoji galia“ dažniausiai nustatoma pagal karinių pajėgumų potencialą, taip pat ekonomikos išsivystymą. Karinių pajėgumų potencialo pagrindinėmis sudedamosios dalimis galima laikyti: karinį biudžetą, žmogiškuosius išteklius, techninius išteklius. Šie duomenys leidžia palyginti valstybių turimą materialią galią, nors detalesnei analizei reikėtų didesnės apimties darbo. Centrinės Azijos hidrohegemonijos tyrimo atveju šiame darbe apsiribojama tik pagrindinės informacijos palyginimu (žr. 5 priedą), duomenys smulkiau nedetalizuojami. Informacija apie Centrinės Azijos valstybių ginkluotę gali nebūti visiškai tiksli, kadangi nuo SSRS laikų turimos pasenusios ginkluotės būklė gali neatitikti realių kovinių reikalavimų.

²¹⁹ *Dam Safety in Central Asia. Capacity-building and regional cooperation*, Water Series Nr. 5, Economic Commission for Europe, 2007, prieiga per internetą < http://www.unece.org/fileadmin/DAM/publications/oes/WaterSeriesNo.5_E.pdf > [žiūrėta 2015-03-19]

²²⁰ Frenken K. (red.), *Irrigation in Central Asia in figures*, AQUASTAT Survey, 2012, p. 36, prieiga per internetą < <http://www.fao.org/docrep/018/i3289e/i3289e.pdf> > [žiūrėta 2015-03-19]

Nors materiali galia yra lengviau pamatuojama, Harvardo profesorius J. Nye perspėja, kad galios suvokimas vien per materialiąją galią yra klaidingas, kartais daug svarbesnė (nebūtinai geresnė) yra minkštosios galios nešama nauda²²¹. Uzbekistano grasinimai neleisti pastatyti „Rogun“ užtvankos ar pradėti karą²²² yra tipiška kietosios galios demonstravimui, tačiau tokie veiksmai yra netoliaregiški, mažinantys kitų galių įtaką, tarptautinę paramą ir autoritetą. Pagal karinę galią Centrinės Azijos regione stipriausios yra Kazachstanas ir Uzbekistanas. Tačiau derėtų įvertinti ir priklausymą KSSO bei jos narių deklaruojamą pagalbą karinio konflikto atveju, Tadžikistanas priklauso KSSO, todėl Uzbekistanui puolant, būtų ginamas visų organizacijos narių.

Materiali galia ir ekonominė valstybės būklė yra susijusios. Ekonominę galią parodo valstybių pagrindiniai ekonomikos rodikliai. Siekiant palyginti valstybių ekonominę galią, dažniausiai yra lyginami valstybės sukuriamas Bendras vidaus produktas (žr. 12 lentelę), BVP augimo tempas (žr. 13 lentelę). Tyrinėjant hidrohegemoniją tikslinga nustatyti ir hidropolitinių projektų finansavimą. Gilesnei analizei galima pasitelkti daugiau ir išsamesnių parametrų, tačiau šio skyriaus tikslas yra tik palyginti materialią (tuo pačiu ir ekonominę) valstybių galią. Ekonomika po 1991 m. Centrinėje Azijoje augo viena greičiausiai pasaulyje. Regionas dėl pusiaukelės tarp Azijos ir Europos, yra palankios strateginės padėties tarptautinei prekybai vystyti. Kazachstanas, Turkmėnistanas ir Uzbekistanas yra reikšmingi energetinių išteklių eksportuotojai. Svarbiausias ekonomikos ramstis yra neatsinaujinantys ištekliai, tokie kaip nafta, dujos, auginama medvilnė ir iškasamas auksas.

7 lentelė. BVP Centrinės Azijos valstybių reitingas, 2013 m.

Valstybė	BVP, USD mld	Dalis (proc.)
Centrinė Azija	339,2 mld	100 proc.
Kazachstanas	224,4	66,1
Uzbekistanas	57,2	16,9
Turkmėnistanas	41,9	12,4
Tadžikistanas	8,5	2,5
Kirgizija	7,2	2,1

Šaltinis: The World Factbook, prieiga per internetą <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2001rank.html> [žiūrėta 2015-03-19]

²²¹ Nye J.S., *Soft Power, Hard Power and Leadership*, Seminar 2011-06-06, p. 4, prieiga per internetą <http://www.hks.harvard.edu/netgov/files/talks/docs/11_06_06_seminar_Nye_HP_SP_Leadership.pdf> [žiūrėta 2015-03-19]

²²² *Uzbekistan Leader warns of Water Wars in Central Asia*, Eurasianet.org, 2012-09-07, prieiga per internetą <<http://www.eurasianet.org/node/65877>> [žiūrėta 2015-03-19]

8 lentelė. BVP augimas.

Real GDP Growth	Vidurkis 2000-2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015 (progozė)
Kazachstanas	9,4	1,2	7,3	7,5	5,0	6,0	5,7	6,1
Uzbekistanas	6,3	8,1	8,5	8,3	8,2	8,0	7,0	6,5
Turkmėnistanas	15,1	6,1	9,2	14,7	11,1	10,2	10,7	12,5
Tadžikistanas	8,6	3,9	6,5	7,4	7,5	7,4	6,2	5,7
Kirgizija	4,9	2,9	-0,5	6,0	-0,9	10,5	4,4	4,9

Šaltinis: Regional economic Outlook. Middle East and Central Asia Department, International Monetary Fund, 2014, p. 20, prieiga per internetą < <https://www.imf.org/external/pubs/ft/reo/2014/mcd/eng/pdf/menacca0514.pdf>> [žiūrėta 2015-03-19]

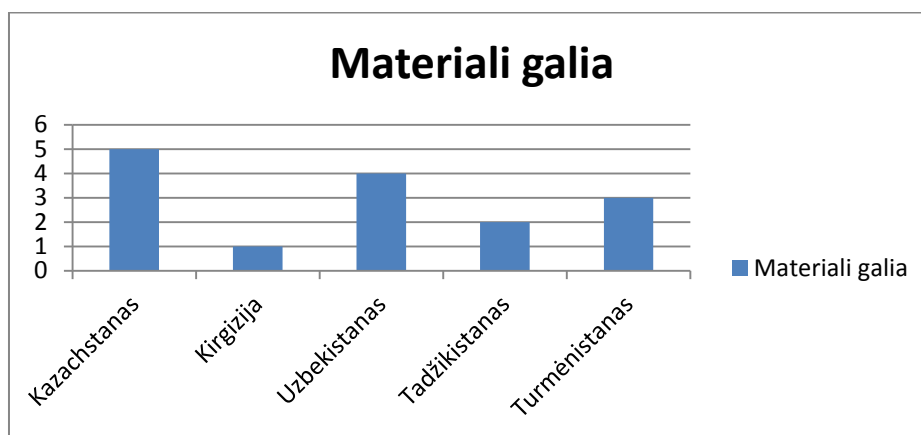
Matomas didelis atotrūkis tarp Kazachstano ir kitų Centrinės Azijos valstybių pagal materialios galios dydį, lyginant tiek ekonominę, tiek karinę galią. Sparčiausias BVP augimas fiksuojamas dujų eksportą vystančiame Turkmėnistane.

Hydroenergetiniai projektai, kurie planuojami statyti gali pakeisti materialios galios balansą. Projektų statybose dominuoja aukščiau valstybės, šiuo metu neturinčios didelės ekonominės galios. Šiuo metu veikiančių didelių (didesnių nei 1 km³) užtvankų yra 12 Kazachstane, 13 Kirgizijoje, 15 Tadžikistane, 14 Turkmėnistane, 26 Uzbekistane²²³. Nors šiame tyrime neįtraukiamas Afganistanas, tačiau svarbu pažymėti, kad šioje valstybėje yra 15 didelių hidroprojektų, tačiau kai kurie negali būti pilnai išnaudojami dėl vidinių ginkluotų konfliktų.

Lyginant materialią galią matoma Kazachstano ir Uzbekistano, didžiausių regiono valstybių svarba. Daugiausia galios turi Kazachstanas, Uzbekistanas, mažiausiai Kirgizija.

²²³ *Dam Safety in Central Asia. Capacity-building and regional cooperation*, Water Series Nr. 5, Economic Commission for Europe, 2007, prieiga per internetą < http://www.unece.org/fileadmin/DAM/publications/oes/WaterSeriesNo.5_E.pdf> [žiūrėta 2015-03-19]

6 paveikslas. Materialių hidrohegemonijos galių palyginimas.

Šaltinis: sudaryta autorės.

2.4.3. Derybinė galia.

Jei derybine galia laikomas valstybės gebėjimas valdyti ar daryti įtaką baseine priimamiems sprendimams ir formuoti susitarimus, tai reikia atkreipti dėmesį į santykius, aljansus su kaimynėmis ir galingomis trečiosiomis šalimis. Derybinė galia gali būti svarbesnė nei materialinė galia, ar geografinė galia. Tarptautinės sutartys ir jų priėmimo kontekstas leidžia suprasti, kiek galios turi valstybė derinant pozicijas dėl tarpvalstybinių vandenių. Taip pat sugebėjimas pritraukti investicijas iš trečiųjų šalių (valstybių ar organizacijų) vandens projektams finansuoti rodo derybinių galių potencialą. Kokie susitarimai ir kieno iniciatyva yra sudaromi, rodo valstybių poziciją bei galimybes paveikti kitas šalis. Tarptautinės sutartys, tarptautinė teisė, kooperacijos skatinimas, inicijavimas, dvišaliai susitarimai, neprisijungimas prie sutarčių, spaudimo nutraukiant susitarimus darymas sudaro derybinės galios hidrohegemonijos kontekste pagrindą.

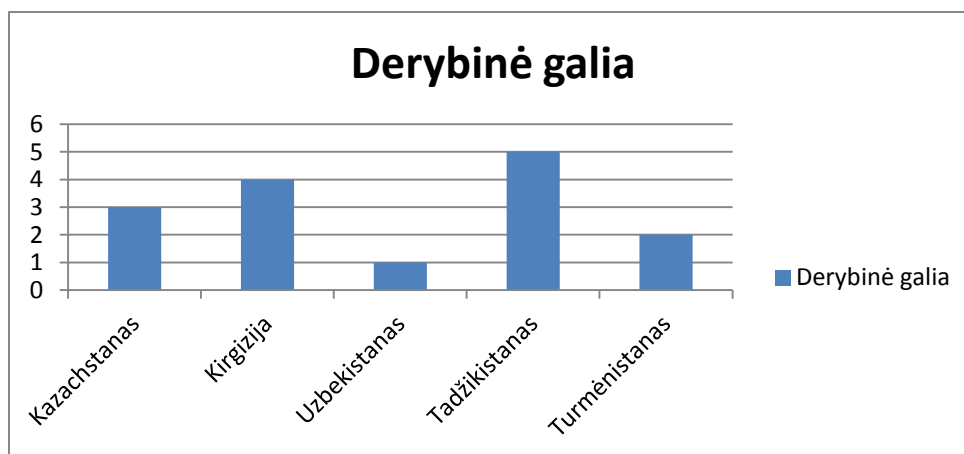
Tačiau jei derybine galia laikysime ir gebėjimą pritraukti investicijų vandens projektams, daugiausia poveikio turi užsienio valstybių, korporacijų ar tarptautinių organizacijų finansavimas. Pasaulio Bankas aktyviai finansuoja hidroprojektus visame pasaulyje, jo sprendimai kartais kelia kontroversijas ir įtarimus dėl skubotų sprendimų bei JAV interesų atstovavimo²²⁴. Centrinės Azijos aukštupio valstybėse suprojektuoti didelės galios hidroprojektai, kai kurie dar tik planuojami, jiems ieškoma paramos ir finansavimo. Tačiau Pasaulio banko pritarimas CASA-1000 projektui, taip pat „Rogun“ užtvankos pozityvus įvertinimas, lemia palankų investuotojų dėmesį. Tadžikistanas kartu su Kirgizija sugebėjo gauti paramą iš Pasaulio banko CASA-1000 projektui, kuris atvers kelią ir „Rogun“ užtvankos statyboms. Nepaisant grasinimų naudoti jėgą ir Uzbekistano kritikos Pasaulio banko

²²⁴ World Bank's thirsty for Hydropower, Bretton Woods Project, 2014-02-27, prieiga per internetą <http://www.brettonwoodsproject.org/2014/02/world-banks-thirst-hydropower/> [žiūrėta 2015-03-19]

remiamiems projektams, kurią išsakė prezidentas, ministrai²²⁵, aukštupio valstybių demonstruojama derybinė galia buvo efektyvesnė.

Aktyvi diplomatinė veikla ir strateginis bendradarbiavimas ieškant pritarimo ir finansavimo savo projektams, gali padėti silpnesnėms materialia galia, ar geografinė galia valstybėms pasiekti sau naudingų tikslų. Uzbekistanas, negebėdamas sukaupti didesnės paramos iš užsienio valstybių ir aukštinamas materialią galią²²⁶, negali suburti patikimų sąjungininkų Aralo jūros baseine.

7 paveikslas. Derybinių hidrohegemonijos galių palyginimas.

Šaltinis: sudaryta autorės.

2.3.4. Švelnioji galia.

Gebėjimas paveikti kitų valstybių elgesį ne prievarta, o įtikinėjimu, diplomatija vadinamas valstybės švelniaja galia. Švelnioji (angl. *ideational*) galia yra gebėjimas pasiūlyti ir įgyvendinti idėjas, formuojant kitų šalių įsitikinimus, norus pagal savo poreikį. Šią galios formą sunku pamatuoti ir net apibrėžti. Tai gali būti stipresniojo gebėjimas priversti silpnesnįjį įtikėti, ypač tuo, kad stipresniojo interesai yra geriausi visiems²²⁷. Kilnių siekių deklaravimas, pvz. aplinkos apsauga, regiono darnus vystymasis, vandens saugumo užtikrinimas, gali paveikti ir priversti kitas valstybes siekti to paties.

Veikimas tarptautinėse aplinkosaugos organizacijose, gerinant šalies įvaizdį gali atnešti dividendų ieškant sąjungininkų, paramos. Kadangi švelnioji galia nėra matuojama konkrečiais matais, galima pažvelgti į tarptautinių iniciatyvų svarbą ir gausą, prie kurių yra prisidėjęs Centrinės Azijos

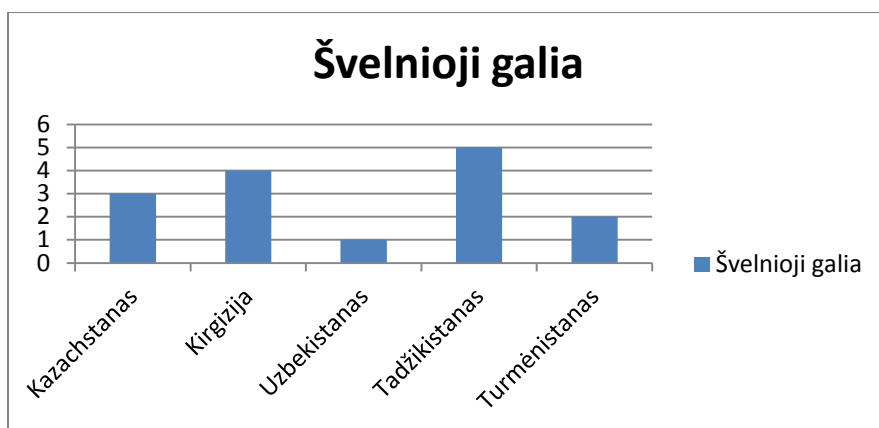
²²⁵ Correspondence between the Ministry of Economy of Uzbekistan and the World Bank related to CASA 1000 Project, The World Bank, 2014-01-29, prieiga per internetą <http://www.worldbank.org/en/region/eca/brief/correspondence-between-the-ministry-of-economy-of-uzbekistan-and-the-world-bank-related-to-casa-1000-project> [žiūrėta 2015-03-19]

²²⁶ *Uzbekistan Leader Warns of Water Wars in Central Asia*, Eurasianet.org, 2012-09-07, prieiga per internetą < <http://www.eurasianet.org/node/65877> > [žiūrėta 2015-03-19]

²²⁷ Woodhouse M., Zeitoun M, Hydro-hegemony and international water law: grappling with the gaps of power and law, Water Policy nr. 10 Supplement 2, 2008, p. 111, prieiga per internetą https://www.uea.ac.uk/polopoly_fs/1.147015!WoodhouseZeitoun_HH_IWL_+Power_HH_Special_Issue.pdf [žiūrėta 2015-03-19]

valstybės. Tadžikistanas padidino savo švelniąją galią per aktyvų dalyvavimą kasmet vykstančiose Pasaulio vandens savaitėse (angl. *World Water Week*)²²⁸. 2010 m. Tadžikistanas pasiūlė 2013 m. paskelbti Tarptautiniais vandens kooperacijos metais, JT Generalinė Asamblėja tam pritarė. Tadžikistanas tokią iniciatyvą aiškino noru, kad ypač Centrinėje Azijoje būtina skatinti partnerystą ir sutarimą sprendžiant tarpvalstybinių vandenu problemas²²⁹. Tadžikistano 2000 m. švelniosios galios iniciatyva paskatino JT Generalinę Asamblėją ir prieš dešimtmetį - 2003 m. paskelbti Gėlo vandens metais²³⁰. Kita Tadžikistano idėja buvo 2005-2015 dešimtmetį paskelbti „Vanduo gyvybei“ iniciatyvų metais (angl. *Water for Life*)²³¹. Pačiame Tadžikistane vyksta JT konferencijos. Valstybė formuoja tinkamą įvaizdį, kuris leidžia save pozicionuoti kaip pasaulio bednuomenės lyderį vandens kooperacijos ir išteklių paskirstymo reikaluose²³². Todėl Tadžikistanas yra švelniosios galios lyderis regione, mažiausiai švelniosios galios turi Uzbekistanas, problemas sprendžiantis grasinimais.

8 paveikslas. Švelniųjų hidrohegemonijos galių palyginimas.

Šaltinis: sudaryta autorės.

Pagal galių pasiskirstymą Aralo jūros baseine, matoma, kad didelį potencialą hidrohegemono pozicijai turi Tadžikistanas. Užsitikrinus tarptautinės bendruomenės paramą didelių hidroenergijos projektų ir elektros perdavimo į pietus CASA-100 projekto įgyvendinimas leis Tadžikistanui, kartu su Kirgizija, kontroliuoti kalnų upių vandenį. Taip pat sumažinti priklausomybę nuo žemupio dujų ir naftos, bei ir vystyti ekonomikas nepriklausomai nuo žemupio valstybių interesų.

²²⁸ *High-level conference on water cooperation in Tajikistan*, UN Educational, Scientific and Cultural Organization, 2013-08-07, prieiga per internetą < http://www.unesco.org/new/en/media-services/single-view/news/high_level_conference_on_water_cooperation_in_tajikistan/#.VSd4v9ysVA0 > [žiūrėta 2015-03-19]

²²⁹ *International Year of Water Cooperation 2013*, UN General Assembly Resolution, 2010-12-20, prieiga per internetą < http://waterforlifeconf2015.org/eng/wp-content/uploads/2015/01/MGWS2013_eng.pdf > [žiūrėta 2015-03-19]

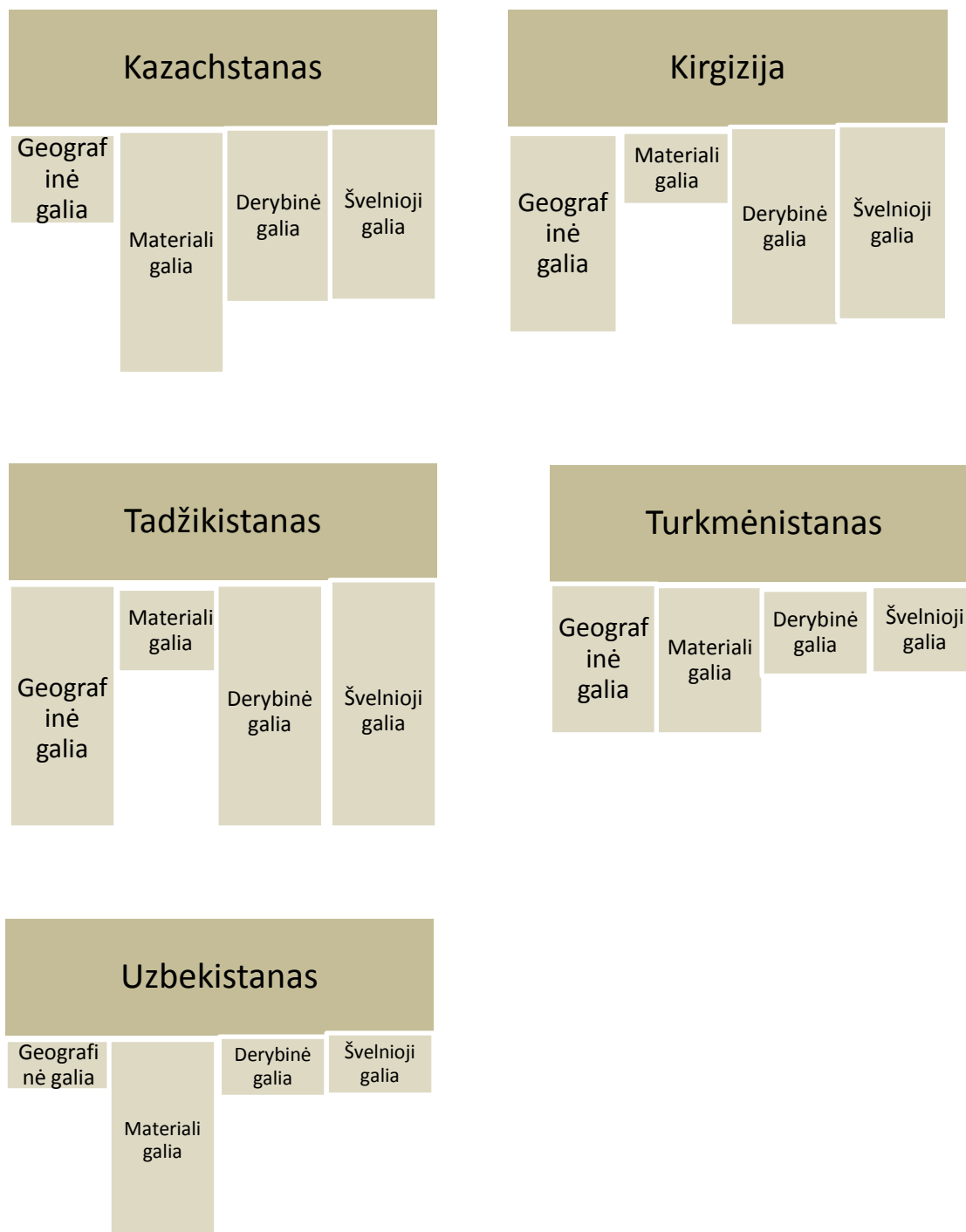
²³⁰ *International Year of Freshwater 2003*, UN General Assembly Resolution, 2001-02-01, prieiga per internetą < http://waterforlifeconf2015.org/eng/wp-content/uploads/2015/01/MGPW2003_eng.pdf > [žiūrėta 2015-03-19]

²³¹ *Resolution International Decade for Action, „Water for Life“, 2005-2015*, UN General Assembly Resolution, 2003-12-23, prieiga per internetą < http://waterforlifeconf2015.org/eng/wp-content/uploads/2015/01/Desitiletie_eng.pdf > [žiūrėta 2015-03-19]

²³² *Global Water initiatives of Tajikistan*, Water for life, prieiga per internetą <http://waterforlifeconf2015.org/eng/global-ny-e-vodny-e-initsiativy-tadzhikistana/> [žiūrėta 2015-04-01]

Žemupyje esančioms valstybėms tokia situacija gali būti pavojinga, kadangi didelė dalis ekonomikos priklauso nuo medvilnės auginimo ir iriguojamų plotų tinkamo aprūpinimo vandeniu. Derybinė, švelnioji galia, padeda rasti sąjungininkų ir užsitikrinti trečiųjų valstybių paramą. Šios galios kart su geografine galia leis nepaisyti materialios galios trūkumų, kontroliuoti tarpvalstybinių vandenų tėkmę ir sukurti bei sutvirtinti hidrohegemono poziciją.

9 paveikslas. Galimos Centrinės Azijos hidrohegemonijos konfigūracijos.

Šaltinis: sudaryta autorės.

3. HIDROPOLITINIŲ SANTYKIŲ DINAMIKA CENTRINĖJE AZIJOJE

Teoriškai kiekviename tarpvalstybinių vandenu baseine koegzistuoja konfliktai ir kooperacija. Aralo jūros baseine toks koegzistavimas yra fiksuojamas, kadangi valstybių santykiai dėl vandens išteklių itin dinamiški. TWINS trajektorijos naudojamos siekiant parodyti bendras tendencijas hidropolitikoje, dvišalė konfliktinių ir kooperacinių santykių dinamika parodys viso baseino vaizdą. Šiame skyriuje analizuojamos TWINS trajektorijos tarp dėl hidrohegemono pozicijų aktyviai konkuruojančių valstybių, Uzbekistano ir Tadžikistano, ir jų kaimynių Aralo jūros baseine.

Po 1991 m. susikūrusios nepriklausomos valstybės pradėjo mokytis būti suvereniomis valstybėmis, t.y. siekti nacionalinės naudos, taip pat ir vandens išteklių egoistiško naudojimo. Nuo pat 1992 m. CA valstybės inicijavo tarptautinius ir dvišalius susitarimus dėl tarpvalstybinių vandenu, buvo steigiamos vandens saugumą užtikrinančios organizacijos. Tokia veikla turėtų skatinti bendradarbiavimą, tačiau vandens problemos vis dar kelia įtampą, nors Aralo jūros baseine skaičiuojami šimtai susitarimų ir palankumo aktų spręsti egzistuojančias problemas²³³. Galima kelti klausimą, ar šiame regione deklaratyvūs susitarimai gali būti formuojami vien dėl įvaizdžio ir palankumo tarptautinėje arenoje. Didėjant nacionalinių interesų svarbai, pastaraisiais metais šalia draugiškų deklaracijų daugėja grėsmingos retorikos ir net ginkluotų susirėmimų, kurių priežastimi ar fonu gali būti įvardijami pasienio vandenys bei hidroenergetikos infrastruktūra²³⁴.

Antrame skyriuje pateikti aktualūs duomenys rodo, kad pasikeitus politinei sąrangai regione, pasikeitė žemupio ir aukštupio valstybių vandens poreikiai, tuo pačiu ir vandens saugumo suvokimas. Žemės ūkio produkciją žemupio valstybėse pamažu keičia kitokia ekonominė veikla, plečiasi paslaugų sfera, tuo tarpu skurdžiausiose regiono valstybėse energijos trūkumą norima skubiau kompensuoti vis dar neišnaudota upių teikiama galia. Centrinės koordinacijos, vieningo sutarimo, kurie užtikrino regiono stabilumą ir darnią hidropolitiką SSRS gyvavimo metu, dabar nėra. Liberaliosios kooperacijos variklis pasaulyje (pvz. ES viduje veikiantis tarpvalstybinių vandenu naudojimo reguliavimas) yra tarptautinės teisės normos, tačiau šiame regione tokie susitarimai neveiksmingi. Nesprendžiamos vandens saugumo problemos gilėja, vandens ištekliams teikiama didesnė svarba, vanduo tampa *saugumizuojamas*.

Pirmame skyriuje aprašyta TWINS matrica leidžia pamatyti pokyčius valstybių vandens santykiuose ir hidrohegemonijos (bei kotr-hegemonijos) įtaką vandens saugumizavimui. Helsinkio

²³³ Sojamo S., *Illustrating co-existing conflict and cooperation in the Aral Sea Basin with TWINS approach*, Water and Development Publications, Helsinki: Helsinki University of Technology, 2008, p. 76, prieiga per internetą http://water.tkk.fi/English/wr/research/global/material/CA_chapters/07-CA_Waters-Sojamo.pdf [žiūrėta 2015-03-15]

²³⁴ *Water conflict chronology*, Pacific Institute, prieiga per internetą < <http://www2.worldwater.org/chronology.html> > [žiūrėta 2015-03-19]

universiteto mokslininkai ištyrę Uzbekistano hidropolitinius santykius su kitomis Centrinės Azijos valstybėmis TWINS metodu laikotarpyje nuo 1991 m. iki 2008 m. matricą sudarė remdamiesi viešąja retorika bei vandens įvykiais regione. Tyrėjo subjektyvumo, parenkant lemiamus retorikos ar įvykių pavyzdžius, neįmanoma išvengti. Nėra objektyvaus mechanizmo nustatyti, kuris įvykis lemia pokytį santykiuose, galima tik numanyti. Šiame skyriuje pristatomos sudarytos iki 2015 m. TWINS matricos, naudojant Helsinkio universitete surinktus Uzbekistano vandens santykių su kitomis Centrinės Azijos valstybėmis duomenis iki 2008 m. Svarbu atskleisti pokyčius įvykčius per 8 metus arba stagnaciją, taip pat apžvelgti ne vien Uzbekistano, kaip regiono lyderio padėtį, bei besikeičiančią kitų valstybių galią Aralo jūros baseine.

Prieš sudarant matricas, būtina nustatyti, kokie yra TWINS įvykių atrankos kriterijai:

9 lentelė. TWINS įvykių atrankos kriterijai.

Retorika	Aukščiausio lygio vadovų (prezidentų) vieši pasisakymai
	Vidutinės grandies (politikų) vieši pareiškimai
	Žemesnės grandies (kitų oficialių asmenų, valdininkų) vieši pareiškimai
Vandens įvykiai	Kooperacija: sąjungos, partnerystė, integracija, tarptautiniai ar dvišaliai susitarimai, sutartys, barteriniai mainai
	Konfliktai: ginkluoti susidūrimai, pasienio ginčai, konfliktai susiję su vandeniu ar vandens infrastruktūra
	Technologiniai trikdžiai: Užtvankų planavimas, statymas, barterinių mainų nutraukimas/grasinimas nutraukti

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Mirumachi N., Allan T., *Revisiting Transboundary Water Governance: Power, Conflict, Cooperation and the Political Economy*, 2007, Londonas, prieiga internete < <http://www.newater.uni-osnabrueck.de/caiwa/data/papers%20session/F3/CAIWA-FullPaper-MirumachiAllan25Oct07submitted2.pdf> > [žiūrėta 2015-03-19]

Naudojantis ankstesnių tyrimų patirtimi šiame darbe taip pat yra analizuojama viešoji kalba bei vandens įvykiai. Matricos sudarymui reikalingi retorikos ir įvykių duomenims surinkti naudojama informacija iš Centrinės Azijos analitinių leidinių, Briuselyje įsikūrusios „International Crisis Group“ 2014 m. rugsėjo 14 d. išleistos ataskaitos „Vandens problemos Centrinėje Azijoje“ (angl., „Water Pressures in Central Asia“) ²³⁵, nepriklausomo tyrimų instituto „Pacific Institute“ sudaryta vandens konfliktų chronologija ²³⁶, Oregono valstijos universiteto vandens konfliktų duomenų

²³⁵ International Crisis Group, *Water Pressures in Central Asia*, Europe and Central Asia Report Nr. 233, Brussel, 2014, prieiga per internetą <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/central-asia/233-water-pressures-in-central-asia.pdf> [žiūrėta 2015-03-19]

²³⁶ *Water conflict chronology*, Pacific Institute, prieiga per internetą < <http://www2.worldwater.org/chronology.html> > [žiūrėta 2015-03-19]

baze²³⁷, K. Wegerich straipsniu „Hydro-hegemony in the Amu Darya Basin“, Helsinkio Technologijos universitete publikuotu S. Sojamo straipsniu „Illustrating co-existing conflict and cooperation in the Aral Sea basin with TWINS approach“, interneto naujienų portalų.

Per TWINS matricos panaudojimą matomos bendros hidropolitikos tendencijos, todėl matrica nėra skirta detaliai kiekvieno įvykio ar retorikos akto įtraukimas.

3.1. Uzbekistanas-Kirgizija

Uzbekistanas dėl turimos materialios galios Aralo jūros baseine gali būti vertinamas kaip hegemonas. Tačiau net ir turėdamas hidrohegemonijos požymių, bei regiono hegemono SSRS laikais praeitį, šiuo metu nusileidžia augančiais, didesnei Kazachstano materialiai galiai.

Jeigu sieki kontroliuoti vandens išteklius laikysime hidrohegemonijos požymiu, tai Uzbekistanas nuolat siekia tapti hidrohegemonu ir perimti tarpvalstybinių vandenų valdymą į savo rankas. Tarpvalstybinių vandenų sąveikos (TWINS) trajektorija tarp Uzbekistano ir Kirgizijos parodo, kaip keičiasi hidrohegemonijos siekis, kokie vyksta santykinai silpnesnės valstybės kontr-veiksmai. Taip pat galima pamatyti, kaip suprantamas yra vandens saugumas, ar jis yra sugrėsminamas. Santykių dinamika (žr. 10 paveikslą) rodo Kirgizijos kontr-veiksnius priešinantį Uzbekistano hidrohegemonijos pretenzijoms. Hidropolitikos ekspertas K. Wegerich 2008 m. nustatė, kad Kirgizijos ir Uzbekistano atveju ginčijamasi ne dėl teisės į vandenį bei jo paskirstymą, bet dėl to, kam ir kada jis naudojamas²³⁸. K. Wegerich 2013 m. interviu aiškino, kad iš tikrųjų Uzbekistanui santykiai su Kirgizija dėl vandens yra antraeiliai, jiems nesuteikiama strateginė svarba²³⁹, kitaip nei 3.3. nagrinėjamų Turkmėnistano ir Uzbekistano santykių atveju.

Hidropolitiniai santykiai tarp Uzbekistano ir Kirgizijos gali būti suskirstyti nuo 1991 m. į 7 etapus, toliau šie etapai yra aprašomi ir jų dinamika parodyta TWINS matricoje (žr. 10 paveikslą).

1. Techninė kooperacija, politizuotas konfliktas 1991-1993 (10 paveikslas, 1 įvykis).

Po nepriklausomybės paskelbimo 1992 m., penki Centrinės Azijos valstybių prezidentai susitiko Almatoje susitarti dėl vandens naudojimo. Visi susitikimo dalyviai deklaravo siekį išsaugoti SSRS laikais sėkmingai vykdytą vandens-energijos barterinių mainų politiką. Kirgizija pažadėjo žiemos sezono metu nenaudoti rezervuaruose sukaupto vandens elektros gamybai, kad liktų pakankamas kiekis vandens pavasario irigacijai Uzbekistano ir Kazachstano žemės ūkiuose. Todėl šiuos pirmus metus po nepriklausomų valstybių susikūrimo galima įvardinti kaip techninę kooperaciją.

²³⁷ *The Transboundary Freshwater Dispute Database*, Oregon State University, prieiga per internetą <http://www.transboundarywaters.orst.edu/database/index.html> [žiūrėta 2015-03-19]

²³⁸ Sojamo S., *Illustrating co-existing conflict and cooperation in the Aral Sea Basin with TWINS approach*, Water and Development Publications, Helsinki: Helsinki University of Technology, 2008, p. 81, prieiga per internetą http://water.tkk.fi/English/wr/research/global/material/CA_chapters/07-CA_Waters-Sojamo.pdf [žiūrėta 2015-03-15]

²³⁹ Wegerich K., *How Central Asia responded to water management challenges*, International Water Management Institute, 2013-01-20, prieiga per internetą <https://www.youtube.com/watch?v=w9vPoxmgDzU> [žiūrėta 2015-03-20]

kuomet santykiškai dėl vandens yra politizuoti, tokia situacija buvo tarp visų penkių Centrinės Azijos valstybių, taigi ir Uzbekistano-Kirgizijos santykiuose (žr. 5 paveikslą, 1 įvykį).

2. Techninė kooperacija, vandens sugrėsminimas 1993-1996 (10 paveikslas, 2 įvykis).

Pokyčiai hidropolitikoje ir vandens santykiuose tarp valstybių įvyko 1993 m., kai vandens rezervuaro susitarimas buvo pažeistas. Kirgizijos „Toktogul“ rezervuare esančioje hidroelektrinėje žiemos metu buvo gaminama elektra, taip išleidžiant iš rezervuaro pavasarį ir vasarą reikalingą žemupio ūkiui vandenį²⁴⁰. Uzbekistanas grasino nutraukti barterinius dujų-vandens mainus, įprastus nuo SSRS laikų. Netikrumas dėl Almatos susitarimo galiojimo tęsėsi 1993-1996 metais, šis laikotarpis Uzbekistano ir Kirgizijos hidropolitiniuose santykiuose gali būti vertinamas kaip vandens sugrėsminimo metas, tęsiant kooperaciją techniniais klausimais.

3. Techninė kooperacija, vandens sugrėsminimas 1997-2001 (10 paveikslas, 3 įvykis).

Dar didesnė įtampa įsivyravo 1997 m., kuomet Kirgizija norėdama vidinėms reikmėms sunaudoti daugiau hidroelektrinėse gaminamos elektros energijos ir mažinti priklausomybę nuo uzbekiškų dujų, siekė perkainoti barterio schemą²⁴¹. 1997 m. Uzbekistanas prie Kirgizijos sienos vykdė karines pratybas surinkęs 130 tūkst. karių, manoma, kad tikrasis tikslas buvo saugoti „Toktogulo“ rezervuarą, kad nebūtų išleistas per didelis vandens kiekis iš rezervuaro²⁴². 1998 m. buvo pasirašytas susitarimas (galiojo iki 2002 m.) dėl Syrdarjos naudojimo, energijos-vandens mainų susitarimas buvo patvirtintas tarp Kazachstano, Kirgizijos, Tadžikistano ir Uzbekistano. Žemupio valstybės įsipareigojo mokėti už elektrą, pagaminamą „Toktogulo“ užtvankoje irigacijos sezono metu, o aukštupio valstybės šiuos pinigus įsipareigojo naudoti mokėjimams už energetinius išteklius tiekiamus iš žemupio žiemos sezono metu²⁴³. Šis 1997-2001 m. laikotarpis įvardijamas kaip techninio bendradarbiavimo sugrėsminus vandenį, tačiau artėjant prie ginkluoto konflikto.

4. Techninė kooperacija, ginkluoto konflikto grėsmė 2001 (10 paveikslas, 4 įvykis).

2001 m. kilo karinio konflikto grėsmė, valstybės kaltino viena kitą nesilaikant Almatos susitarimo, pažeidžiant tarptautinę teisę. 2001 m. birželio mėnesį Kirgizijos parlamentas priėmė naujus įstatymus, kurie vandenį įvardijo kaip parduodamą gėrybę, prekę, lygią naftai ar dujoms, o vyriausybė paskelbė, kad žemupio valstybės bus apmokestintos už prekės-vandens naudojimą. Kadangi Uzbekistanas laiko vandenį nemokama gėrybe, jo atsakomasis veiksmas buvo visiškas dujų tiekimo į

²⁴⁰ Sojamo S., *Illustrating co-existing conflict and cooperation in the Aral Sea Basin with TWINS approach*, Water and Development Publications, Helsinki: Helsinki University of Technology, 2008, p. 80, prieiga per internetą http://water.tkk.fi/English/wr/research/global/material/CA_chapters/07-CA_Waters-Sojamo.pdf [žiūrėta 2015-03-15]

²⁴¹ Ibid.

²⁴² Votrin V., *Transboundary Water Disputes in Central Asia: using indicators of Water conflict in identifying water conflict potential*, Master Thesis, Vrije Universiteit Brussel, 2003, Brussel, prieiga per internetą http://www.transboundarywaters.orst.edu/publications/abst_docs/related_research/votrin/votrin_thesis.html [žiūrėta 2015-03-19]

²⁴³ Libert B., Orolbaev E., Steklov Y., *Water and Energy Crisis in Central Asia*, China and Eurasia Forum Quarterly, Volume 6, Nr. 3, 2008, p. 13.

Kirgiziją nutraukimas, apkaltinus aukštupio kaimynę nesilaikant barterinio susitarimo vandenį iškeisti į naftą ir dujas²⁴⁴. Kirgizija turėdama mažiau karinės ir politinės galios atšaukė įstatymą, kadangi buvo manoma, kad Uzbekistanas būtų ėmėsis realių karinių veiksmų²⁴⁵. Šie metai laikomi sudėtingiausiais hidropolitikos metais tarp šių dviejų valstybių, kuomet buvo artėjama prie ginkluoto konflikto grėsmės.

5. Techninė kooperacija, vandens sugrėsminimas 2002-2008 (10 paveikslas, 5 įvykis).

2001-2008 m. laikotarpyje ginčai dėl tarpvalstybinių vandenų tėsėsi, Uzbekistanas kaltino Kirgiziją nesilaikant susitarimų. Kirgizija pradėjo aktyvesnes kitų valstybių paramos paieškas, norėdama išsivaduoti nuo Uzbekistano dujų priklausomybės²⁴⁶. Nepriklausoma nuo uzbekų dujų Kirgizija galėtų gaminti reikiamą elektros kiekį, nejudama grėsmės dėl naftos ir dujų tiekimo trukdžių. 1998 m. susitarimas nustojo galioti 2002 m., pradėta hidropolitinių santykių reguliavimui naudoti kasmetinius dvišalius ar daugiašalius susitarimus²⁴⁷. Tokių susitarimų 2004-2006 tarp Kirgizijos ir Uzbekistano išvis nepavyko suderėti. Valstybių santykiams įtakos turi ir klimatas, po šalčiausios per paskutinius dešimtmečius žiemos 2007-2008 m., kuomet Kirgizija sunaudojo daug vandens iš Toktogulo rezervuaro, ir sauso pavasario ir vasaros, kuomet pritrūko vandens žemės ūkio irigacijai,²⁴⁸ įtampa dėl trūkstamo vandens didėjo. 2008 m. spalį buvo sušauktas neeilinis valstybių vadovų susitikimas Biškeke. Šis laikotarpis vertinamas kaip vandens sugrėsminimo ir naujų sprendimų ieškojimo laikotarpis.

6. Techninė kooperacija, karinio konflikto grėsmė 2008-2010 (10 paveikslas, 6 įvykis).

Vanduo vėl tapo aštriu tarptautinių santykių klausimu po sausų 2008 m. ir 2009 m. dėl nesubalansuoto „Toktogul“ vandens rezervuaro valdymo, kuomet vėl trūko vandens irigacijai Uzbekistane. Pati Kirgizija taip pat stokojo vandens elektros gamybai, trūko elektros energijos vidaus vartojimui, gyventojams. Vandens kiekis „Toktogulo“ rezervuare 2008 m. buvo mažiausias nuo 1987 m., rugpjūčio mėn. buvo matuojama 9,4 km³, arba 4,1 km³ mažiau nei 2007 m. 7,3 km³ mažiau nei 2006 m.²⁴⁹. Dėl energijos tiekimo trukdžių prasidėję neramumai Kirgizijoje tapo pradžia prezidento

²⁴⁴ *Water Conflict List*, Pacific Institute, prieiga per internetą <http://www2.worldwater.org/conflict/list/> [žiūrėta 2015-03-19]

²⁴⁵ Votrin V., *Transboundary Water Disputes in Central Asia: using indicators of Water conflict in identifying water conflict potential*, Master Thesis, Vrije Universitet Brussel, 2003, Brussel, prieiga per internetą http://www.transboundarywaters.orst.edu/publications/abst_docs/related_research/votrin/votrin_thesis.html [žiūrėta 2015-03-19]

²⁴⁶ Sojamo S., *Illustrating co-existing conflict and cooperation in the Aral Sea Basin with TWINS approach*, Water and Development Publications, Helsinki: Helsinki University of Technology, 2008, p. 80, prieiga per internetą http://water.tkk.fi/English/wr/research/global/material/CA_chapters/07-CA_Waters-Sojamo.pdf [žiūrėta 2015-03-15]

²⁴⁷ Libert B., Orolbaev E., Steklov Y., *Water and Energy Crisis in Central Asia*, China and Eurasia Forum Quarterly, Volume 6, Nr. 3, 2008, p. 13.

²⁴⁸ Ibid.

²⁴⁹ Ibid.

Kurmanbeko Bakijevo nuvertimui 2010 m. balandį²⁵⁰. Konfliktai kilo pasienio regionuose, ginkluotas konfliktas Kirgizijos Jalal-Abado srityje įvyko 2010 m., kur 80 proc. gyvena uzbekai, 20 proc. kirgizai²⁵¹, dėl etninių nesutarimų ir prieigos prie vandens. 2008-2010 m. laikotarpis hidropolitiniuose Kirgizijos ir Uzbekistano santykiuose vertinamas kaip grėsmingas.

7. Techninė kooperacija, vandens sugrėsminimas 2012-2015 (10 paveikslas, 7 įvykis).

2012 m. kilo ginčas dėl ateities vizijos, kaip turi būti naudojamas vanduo. Kirgizija gavo paskolą iš Rusijos vystyti hidroenergetiką, 1,7 milijardo JAV dolerių statyti „Kambarata-I“ užtvanką (užtvankos kaina 3 milijardai JAV dolerių, pastatyta generuos 1,860MW elektros energijos)²⁵². Tokie naujos užtvankos statybos aukštupyje planai Uzbekistanui reiškia būsimus trikdžius Syrdarjos vandens tiekime į žemupį. Reaguodamas į šiuos planus Uzbekistanas nutraukė dujų tiekimą Kirgizijai. Dujų tiekimas buvo atnaujintas pasirašius naują susitarimą. Ginčai dėl vandens naudojimo (ar irigacijai, ar elektrai gaminti), bei Uzbekistano ekonominis spaudimas ribojant dujų tiekimą tęsėsi iki 2015 m. Kuomet 2014 m. balandžio mėn. Rusijos dujų įmonė „Gazprom“ įsigijo Kirgizijos dujų įmonę „Kyrgyzgaz“, Uzbekistanui iškilo nauja grėsmė. Nepriklausydami nuo Uzbekistano tiekiamų dujų, kirgizai galėtų dažniau riboti tiekiamo vandens kiekį ar net apmokestinti vandenį žemupio kaimynams. Uzbekistano reakcija buvo dujų tiekimo į pietinius Kirgizijos rajonus nutraukimas.

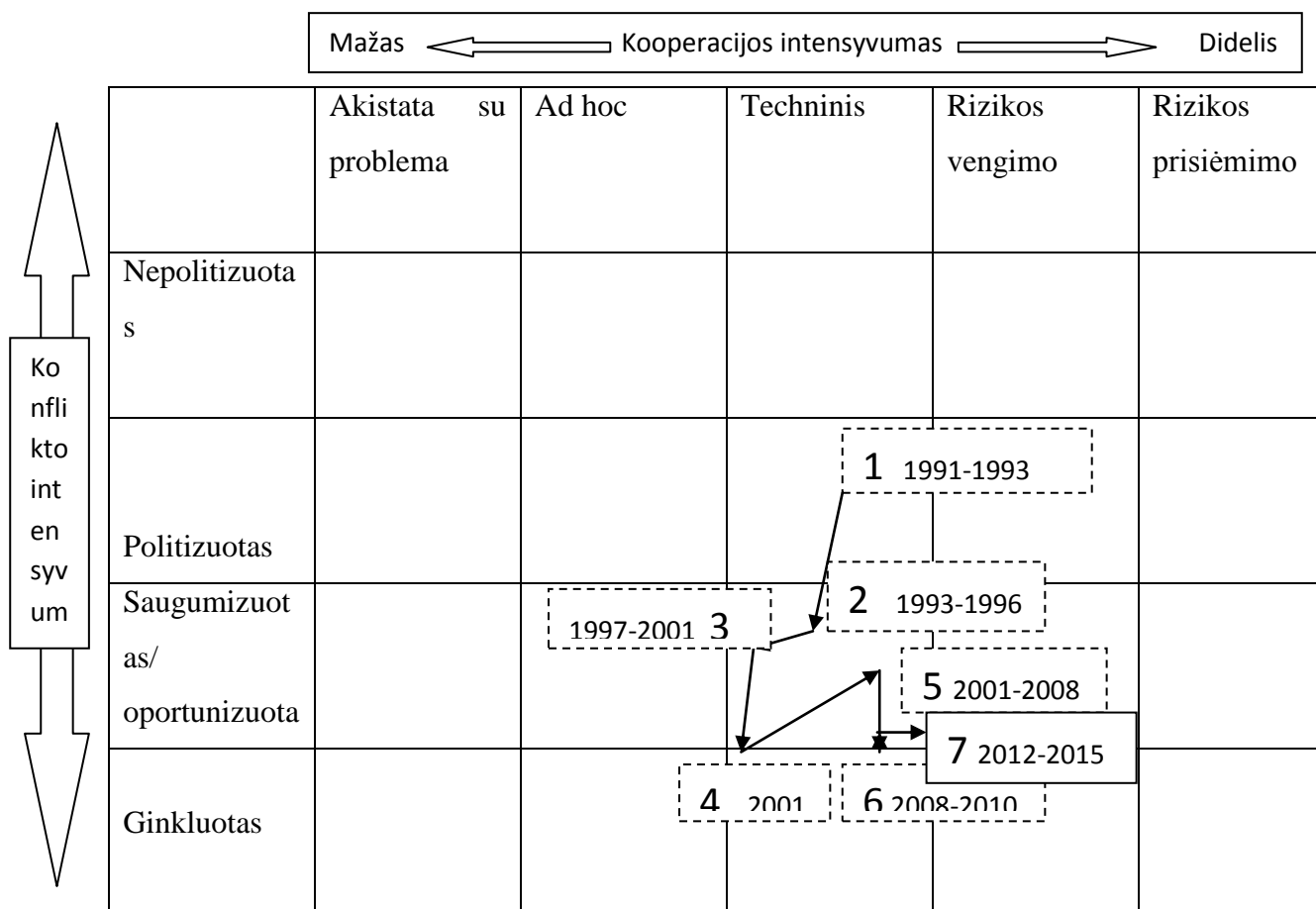
2014-2015 m. žiemos sezono pradžioje kirgizai buvo sukaupė mažai vandens rezervuaruose, buvo planuojama pagaminti mažiau elektros energijos, todėl uzbekų dujų nenutrūkstamas tiekimas buvo labai svarbus. Kirgizija, jei Uzbekistanas neatnaujins dujų tiekimo, grasino išvis neišleisti vandens irigacijos sezono metu. Kirgizija taip pat paskelbė uždarysianti remontui kanalą, kuriuo tiekiamas vanduo iš „Toktogul“ rezervuaro į žemupį. 2014 gruodžio 31 d. uzbekai atnaujino dujų tiekimą po kartu su „Gazpromu“ vykdytų derybų. 2012-2015 m. laikotarpis Uzbekistano ir Kirgizijos hidropolitiniuose santykiuose rodo vandens saugumo svarbą valstybių santykiams, vanduo sugrėsminamas, o valstybės imasi ypatingų priemonių vandens saugumui užtikrinti – šantažo, grasinimų.

²⁵⁰ Kraak E., *Central Asia's dam debacle*, China Dialogue, 2012-03-01, prieiga per internetą <https://www.chinadialogue.net/article/4790-Central-Asia-s-dam-debacle> [žiūrėta 2015-03-19]

²⁵¹ Conflicts on irrigation Water in the South of the Kyrgyz Republic, USAID, 2013, prieiga per internetą <http://www.usaid.gov/sites/default/files/documents/1861/COMTACA%20Irrigation%20Water%20Conflict%20Sources%20Report-%20English.pdf> [žiūrėta 2015-03-19]

²⁵² Cooley A, Laruelle M., *The Changing Logic of Russian Strategy in Central Asia: From Privileged Sphere to Divide and Rule?*, Ponars Eurasia, Policy Memo 261, George Washington University, 2013, prieiga per internetą <<http://www.ponarseurasia.org/article/new-policy-memo-changing-logic-russian-strategy-central-asia-privileged-sphere-divide-and>> [žiūrėta 2015-03-19]

10 paveikslas. TWINS trajektorija Uzbekistano-Kirgizijos santykiuose.

Sudaryta autorės, remiantis Sojamo S., *Illustrating co-existing conflict and cooperation in the Aral Sea Basin with TWINS approach*, Water and Development Publications, Helsinki: Helsinki University of Technology, 2008, p. 80, prieiga per internetą http://water.tkk.fi/English/wr/research/global/material/CA_chapters/07-CA_Waters-Sojamo.pdf [žiūrėta 2015-03-15]

Uzbekistano-Kirgizijos tarpvalstybinių vandenų santykių matrica rodo dinamišką situaciją. Kirgizija veikia prieš hidrohegemoniją, ieškodama sąjungininko Rusijoje ir siekdama išsivaduojant nuo uzbekiškų dujų priklausomybės. Santykiuose tarp Kirgizijos ir Uzbekistano vyrauja ne klausimas dėl vandens išteklių būklės ar teisės naudoti vandenį, bet dėl būdo, kaip vanduo turi būti naudojamas²⁵³. Nepaisant Almatos 1992 m. susitarimo ir 1998 m. Syrdarja struktūrinio susitarimo, nepavyko santykių išvystyti į taikią kooperaciją. Šių valstybių santykiuose dominuoja nacionalinių interesų siekis. Į globalios vandens politikos vykdomą spaudimą (dėl Aralo jūros atkūrimo) nėra kreipiamas dėmesys, ekonominės naudos siekis viršija ekologinės naudos siekį. Ateityje situacija turėtų būti panaši, kadangi Kirgizija ketina dar daugiau vandens naudoti hidroenergetikai. Pasaulio bankui patvirtinus CASA-1000 (elektros tiekimo iš Kirgizijos ir Tadžikistano į Pakistaną ir

²⁵³ *ibid.*, p. 81.

Afganistaną projektas) finansavimą bei vystant hidroelektrinių projektus, Kirgizijos dujų sektorių valdant Rusijos įmonei, žemupio valstybių padėtis tampa sudėtingesnė.

3.2. Uzbekistanas-Tadžikistanas.

Pagrindinis ginčas tarp šių valstybių vyksta dėl teisės aukštupyje naudoti daugiau vandens. Šiuo metu Tadžikistanas išnaudoja 20 proc. Amudarjos vandens, žemupio valstybėms tenka likęs šios tarpvalstybinės upės kiekis.

1. Techninis bendradarbiavimas, vandens politizavimas 1991-1993 (11 paveikslas, 1 įvykis).

Tadžikistanas ir Uzbekistanas dėl istorinių priežasčių nuolat konfliktavo, šių konfliktų priežastys slypi ekonominiuose, etniniuose ir politiniuose skirtumuose. Ginčytinos sienos dar nuo 1924 m. sovietinių respublikų suformavimo, didelis tadžikų skaičius Uzbekistano miestuose Buhkaroje ir Samarkande – šie klausimai paaštrėjo po SSRS žlugimo²⁵⁴. Uzbekistano ekonomikos priklausomybė nuo tarpvalstybinių upių vandenų naudojamų irigacijai, medvilnės ir kitų žemės ūkio kultūrų auginimui, vandens saugumo klausimą santykiuose su Tadžikistanu daro itin svarbų. Po nepriklausomybės paskelbimo 1992 m., penki Centrinės Azijos valstybių prezidentai susitiko Almatoje susitarti dėl vandens naudojimo. Visi susitikimo dalyviai deklaravo siekį išsaugoti SSRS laikais sėkmingai vykdytą vandens-energijos barterinių mainų politiką. Tadžikistanas, kaip ir Kirgizija, pažadėjo žiemos sezono metu nenaudoti rezervuaruose sukaupto vandens elektros gamybai, kad liktų pakankamas kiekis pavasario irigacijai Uzbekistano žemės ūkiuose. Todėl šiuos pirmus metus nepriklausomų valstybių galima įvardinti kaip techninę kooperaciją, santykiai dėl vandens politizuoti, tokia situacija tarp visų penkių Centrinės Azijos valstybių, taigi ir Uzbekistano-Tadžikistano santykiuose.

2. Techninis bendradarbiavimas, vandens sugrėsminimas 1993-2006 (11 paveikslas, 2 įvykis).

Tadžikistanas buvo vienintelė valstybė Centrinėje Azijoje po SSRS žlugimo, kurioje neišvengta pilietinio karo. Tuo metu tarptautiniai santykiai tiek vandens tiek kitais klausimais buvo neprognozuojami ir grėsmingi. 1998 m. Tadžikistano sukilėlių vadas Makhmudas Khudoberdyevas grasino susprogdinti užtvanką Kayrakumo kanalą (dalis Syrdarjos upės „Kayrakkum“ hidroižnerinio komplekso, esančio Ferganos slėnyje Tadžikistane), jei nebus išpildyti jo politiniai reikalavimai²⁵⁵.

²⁵⁴ Makhmedov Y., Madmusoev M., Tavarov S., *Water and energy disputes between Tajikistan and Uzbekistan, and their negative influence on regional co-operation*, Norwegian Institute of International Affairs, 2012, p. 4.

²⁵⁵ *Water Conflict List*, Pacific Institute, prieiga per internetą <http://www2.worldwater.org/conflict/list/> [žiūrėta 2015-03-19]

Sukilėlių vadui, siekiančiam sugriauti Rusijos remiamo Emomolio Rakhmono režimą, pagalbą neoficialiai teikė Uzbekistanas²⁵⁶.

Nuo 1998 Tadžikistanas, pasibaigus pilietiniam karui, dėl kurio buvo sustabdyti visi hidroprojektai, atgaivino planus pastatyti dar SSRS laikais suprojektuotas „Rogun“ ir „Sangtuda“ užtvankas. Tadžikistano hidroenergijos planai yra panašūs į Kirgizijos, todėl taip pat kelia įtampą santykiuose su Uzbekistanu. Tadžikistanas ieškojo rėmėjų Rusijoje, Irane, aktyvus planų eskalavimas kėlė įtampą Uzbekistane²⁵⁷. Santykių, paremtų tarptautiniais susitarimais, blogėjimą, lėmė tų susitarimų nesilaikymas. Pvz. 1999 m. vasarą Tadžikistanas iš Kayrakumo rezervuaro išleido 700 mln m³ vandens, iš anksto neperspėjęs savo žemupio kaimynų, taip sukeldamas žalą medvilnės augintojams²⁵⁸. Neišspręsti klausimai dėl strateginės svarbos Farkhad rezervuaro lėmė, kad 2002 m. jį perėmė keli šimtai ginkluotų tadžikų karių. Farkhad rezervuaras buvo laikinai išnuomotas Uzbekistanui, nuo 1933 m. 40 metų laikotarpiui, bet SSRS laikais pasibaigus nuomos sutarčiai nebuvo gražintas, o susikūrus nepriklausomoms valstybėms taip pat nepavyko susitarti dėl gražinimo²⁵⁹.

Šis laikotarpis žymi Tadžikistano nacionalinio vandens saugumo sampratos formavimąsi, vanduo tampa sugrėsminamas, kaip itin svarbus valstybei išteklius. Santykiai su Uzbekistanu remiasi techniniu bendradarbiavimu.

3. Techninis bendradarbiavimas, vandens sugrėsminimas 2007-2008 (11 paveikslas, 3 įvykis).

Tapęs suverenia valstybė Tadžikistanas vandens saugumui suteikė ypatingą svarbą, ypač po šaltų 2007-2009 m. žiemų, kuomet trūko elektros gyventojams ir pramonei, hidroenergetikos klausimui skiriamas prioritetas. Rusija ir Iranas parėmė „Sangtuda I“ ir „Sangtuda II“ hidroelektrinių statybas, Kinija skyrė lėšas „Nurobad 2“ elektrinei²⁶⁰. Rusija skelbė remsianti „Rogun“ užtvankos statybas, bet 2009 m. atsisakė dalyvavimo projekte. Tadžikistanas ieškojo kitų investuotojų, nors be žemupio valstybių pritarimo projektui tą sunku padaryti. Nuo 2007 m. Tadžikistanas pradėjo aktyviai veikti tarptautinėse vandens organizacijose, pradėtos organizuoti tarptautinės vandens konferencijos Tadžikistane. Atgaivinta „Rogun“ užtvankos idėja tapo itin svarbi. Tačiau taip pat kilo diskusijos, dėl itin didelės užtvankos keliamos grėsmės ekosistemai, iškeliamų gyventojų žmogaus

²⁵⁶ Juraev S., *Central Asia's Cold War? Water and Politics in Uzbek-Tajik Relations*, PONARS Eurasia Policy Memo nr. 217, 2012, prieiga per internetą http://www.ponarseurasia.org/sites/default/files/policy-memos-pdf/pepm_217_Juraev_Sept2012_0.pdf [žiūrėta 2015-03-19]

²⁵⁷ Sojamo S., *Illustrating co-existing conflict and cooperation in the Aral Sea Basin with TWINS approach*, Water and Development Publications, Helsinki: Helsinki University of Technology, 2008, p. 83, prieiga per internetą http://water.tkk.fi/English/wr/research/global/material/CA_chapters/07-CA_Waters-Sojamo.pdf [žiūrėta 2015-03-15]

²⁵⁸ *Water Conflict List*, Pacific Institute, prieiga per internetą <http://www2.worldwater.org/conflict/list/> [žiūrėta 2015-03-19]

²⁵⁹ Маннонов А., *Как Таджикистан вернул "Плотину" и Фарходское водохранилище*, 2011-08-19, prieiga per internetą < <http://news.tj/ru/news/kak-tadzhikistan-vernul-plotinu-i-farkhodskoe-vodokhranilishche> > [žiūrėta 2015-03-19]

²⁶⁰ Libert B., Orolbaev E., Steklov Y., *Water and Energy Crisis in Central Asia*, China and Eurasia Forum Quarterly, Volume 6, Nr. 3, 2008, p. 14.

teisėms, seisminio aktyvumo keliamos grėsmės, galiausiai politinių grėsmių²⁶¹. Nepritardamas būsimai aukščiausiai pasaulio uztvankai, 2008 m. Islamas Karimovas, Uzbekistano prezidentas, pavadino Tadžikistaną ir Uzbekistaną valstybėmis, kuriose gyvena „viena tauta, tačiau kalbanti skirtingom kalbom“²⁶².

4. Techninis bendradarbiavimas, ginkluoto konflikto grėsmė 2009-2014 (11 paveikslas, 4 įvykis).

Tadžikistanui tęsiant savo hidroenergijos projektų planavimą ir investuotojų paieškas. Uzbekistano prezidentas 2010 m. viešai išsakė nerimą dėl „Rogun“ uztvankos ir pabrėžė, kad baiminasi, jog bus ribojama įprasta vandens tekė į žemupį²⁶³. 2012 m. Uzbekistanas panaudojo santykiuose su Kirgizija įprastą taktiką ir nutraukė dujų tiekimą į Tadžikistaną. Tokių veiksmų motyvas buvo „Rogun“ uztvankos projektui ieškoma parama Pasaulio banke ir aktyvios finansavimo paieškos bei didėjanti Tadžikistano įtaka tarptautinėse vandens organizacijose. Pasaulio bankas ištyręs „Rogun“ uztvankos ekonominį, socialinį ir ekologinį poveikį, nustatė, jog uztvanka gali ir turi būti statoma, tik kiek mažėnė. Manoma, kad Centrinės Azijos valstybės įžengė į naują diskusijos lygį, kadangi: 1) Tadžikistano vyriausybė skiria daug lėšų komunikacijai apie „Rogun“ uztvanką, Pasaulio bankas įvykdė ekspertizę ir ieško investuotojų; 2) aktyviai veikia per pasaulines informavimo priemones, siekiant paramos iš tarptautinių organizacijų milžiniškam „Rogun“ uztvankos ir hidroelektrinės projektui“²⁶⁴.

Pasaulio bankas suteikė finansavimą elektros perdavimo tinklų į Pietų Aziją CASA-1000 projektui. Toks projektas atveria kelia ir „Rogun“ uztvankos statyboms, kadangi CASA-1000 tikslingas yra tik Tadžikistanui ir Kirgizijai gaminant perteklinę elektros energiją, o tam reikalingos naujos uztvankos. Tadžikistano prezidentas „Rogun“ uztvanką vadina šalies ateitimi²⁶⁵, šalies gyventojai rinko privačias lėšas šiam projektui tęsti. Tadžikistano efektyvumą ieškant paramos didina tai, jog vyriausybė pasamdė lobizmu užsiimančią JAV įmonę „Fabiani and Company“, kurios užduotis buvo sukurti palankią terpę „Rogun“ uztvankos projektui²⁶⁶.

²⁶¹ Eshchanov B. R., Plaats Stultjes M. G., ir kiti, *Rogun Dam – Path to Energy Independence or Security Threat?*, Sustainability, Nr. 3, 2011, p. 1578.

²⁶² Saipov Z. S., *Relations Between Tajikistan and Uzbekistan continue downward*, 2014-12-10, prieiga per internetą <http://www.silkroadreporters.com/2014/12/10/relations-tajikistan-uzbekistan-continue-downward/> [žiūrėta 2015-03-19]

²⁶³ Altynbaeva G., *Каримов призвал Таджикистан не блокировать ни грамма воды в Амударье*, Radio Azattik, 2010-10-12, prieiga per internetą < http://rus.azattyq.org/content/hydro_power_uzbekistan_tajikistan/2187073.html > [žiūrėta 2015-03-19]

²⁶⁴ Eshchanov B. R., Plaats Stultjes M. G., ir kiti, *Rogun Dam – Path to Energy Independence or Security Threat?*, Sustainability, Nr. 3, 2011, p. 1577.

²⁶⁵ Kucera J., *Tajikistan's Folly? The Rogun Dam*, Pulitzer Center, 2013-06-10, prieiga per internetą <http://pulitzercenter.org/reporting/central-asia-tajikistan-rogun-vakhsh-river-dam-impooverished-uzbekistan-worldbank-UN> [žiūrėta 2015-03-19]

²⁶⁶ Saipov Z. S., *Relations Between Tajikistan and Uzbekistan continue downward*, Silkroadreporters, 2014-12-10, prieiga per internetą <http://www.silkroadreporters.com/2014/12/10/relations-tajikistan-uzbekistan-continue-downward/> [žiūrėta 2015-03-19]

Tadžikistanas aktyviai veikdamas tarptautinėje arenoje nesugebėjo naujų projektų nauda įtikinti žemupio valstybių. Uzbekistano pozicija išlieka negatyvi, užsienio reikalų ministras JT Generalinėje asamblėjoje 2013 m. paskelbė, kad Amudarja ir Syrdarja yra bendras regiono turtas, o dėl tarpvalstybinių vandenų turėtų būti tariamasi tarp visų jų naudotojų. Ministras kreipėsi į tarptautinę bendruomenę ir prašė sustabdyti Kirgizijos „Kambarata-I“ ir Tadžikistano „Rogun“ projektus. Uzbekistano prezidentas I. Karimovas taip pat ne kartą viešosiose kalbose pabrėžė, kad ne vien tarptautinė bendruomenė turi pritarti projektams, svarbesnis turi būti žemupio valstybių pritarimas, o ypač Uzbekistano sutikimas.

„International Crisis Group“ 2011 m. prognozavo, kad Centrinėje Azijoje 2012 m. kyla karinio konflikto grėsmė²⁶⁷. Iš tikrųjų, 2012 m. Uzbekistano ir Tadžikistano santykiai pablogėjo, juos nupasakoti buvo naudojami „ekonominės blokados“, „šaltojo karo“, „traukinių karo“ apibrėžimai²⁶⁸. Tadžikistano ir Uzbekistano santykiai dėl tarpvalstybinių vandenų yra blogiausi per visą nepriklausomų valstybių istoriją²⁶⁹. Nors ginčai kyla dėl vandens išteklių, tarpvalstybiniai vandenys suteikia progą kilti konfliktams ir kitose srityse, ypač energetikos ir transporto. 2014 m. Uzbekistano mokslininkas R. Abdulajevs (vėliau paneigęs savo autorystę²⁷⁰) paskelbė darbą „Uzbekistanas turi nedelsiant imtis veiksmų siekiant sustiprinti hegemoniją Centrinėje Azijoje“, straipsnyje kviečiama susprogdinti „Rogun“ užtvanką²⁷¹. Nors oficialiai Uzbekistanas neremia šių kategoriškų teiginių, bet prezidento Islamo Karimovo pasisakymai taip pat buvo grasinantys. Uzbekistano prezidentas dar 2010 m. savo vizito Karakalpakijos respublikoje, kurioje ypatingai jaučiamas vandens trūkumas, metu sakė, kad vien „Rogun“ užtvankos papildymas 8 metams pasmektų Uzbekistaną kęsti nuolatinį vandens trūkumą²⁷². Uzbekistanas prašė JT bei Rusiją sustabdyti Rogun projektą.

²⁶⁷ Juraev S., *Central Asia's Cold War? Water and politics in Uzbek-Tajik relations*, PONARS Eurasia Policy Memo No. 217, 2012, prieiga per internetą < http://www.ponarseurasia.org/sites/default/files/policy-memos-pdf/pepm_217_Juraev_Sept2012_0.pdf > [žiūrėta 2015-03-19]

²⁶⁸ Ibid.

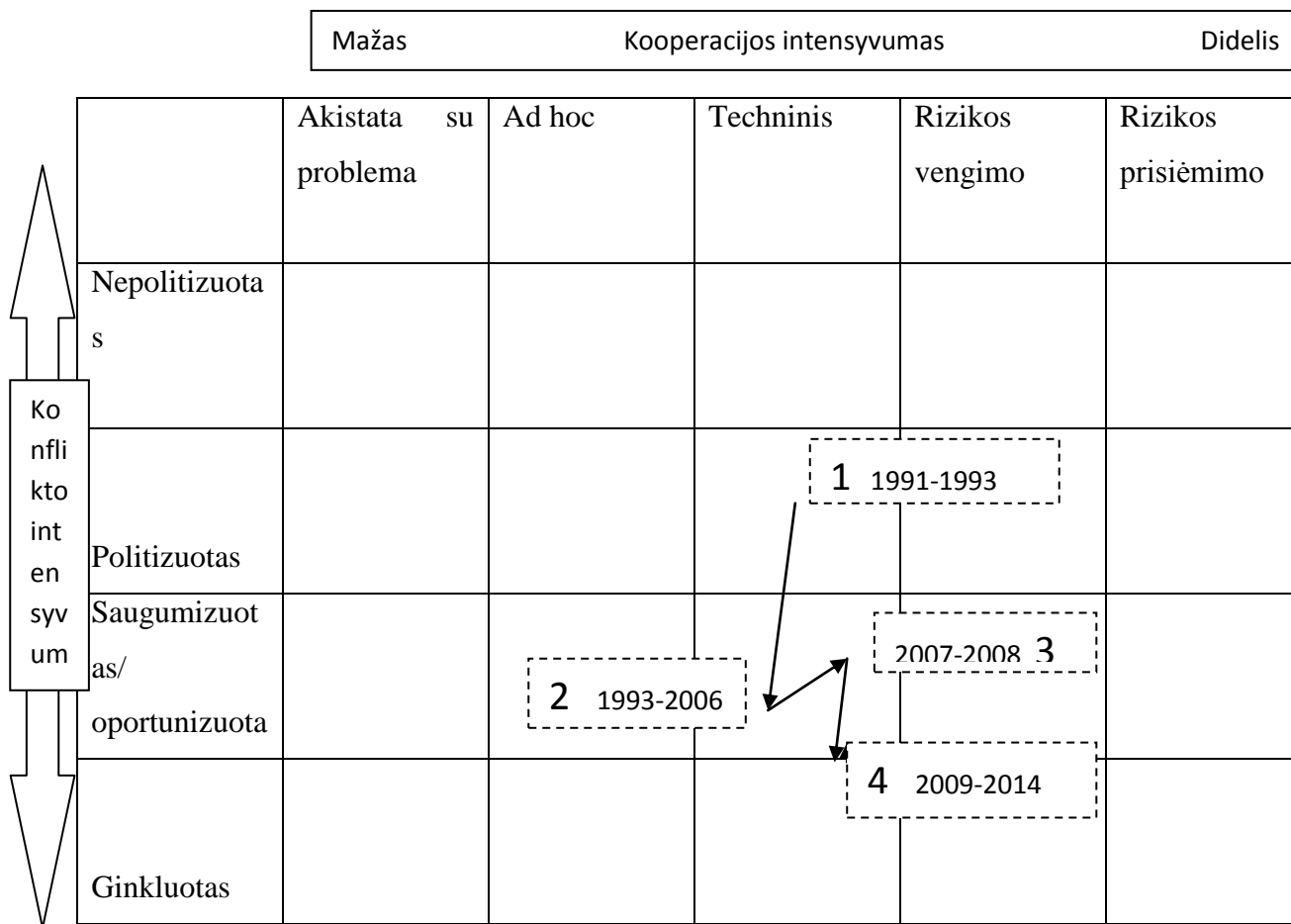
²⁶⁹ Saipov Z. S., *Relations Between Tajikistan and Uzbekistan continue downward*, Silkroadreporters, 2014-12-10, prieiga internete <http://www.silkroadreporters.com/2014/12/10/relations-tajikistan-uzbekistan-continue-downward/> [žiūrėta 2015-03-19]

²⁷⁰ *Uzbek academician says he has nothing to do with article about Rogun posted on Centrasia.ru*, Asia Plus, 2014-08-07, prieiga per internetą < <http://news.tj/en/news/uzbek-academician-says-he-has-nothing-do-article-about-roghun-posted-centrasiaru> > [žiūrėta 2015-03-16]

²⁷¹ *Узбекистан должен предпринять срочные меры для укрепления своей гегемонии в ЦАП*, 2014-08-04, prieiga per internetą <http://www.centrasia.ru/news2.php?st=1407129600> [žiūrėta 2015-03-19]

²⁷² *Uzbek academician says he has nothing to do with article about Rogun posted on Centrasia.ru*, Asia Plus, 2014-08-07, prieiga per internetą < <http://news.tj/en/news/uzbek-academician-says-he-has-nothing-do-article-about-roghun-posted-centrasiaru> > [žiūrėta 2015-03-16]

11 paveikslas. TWINS trajektorija Uzbekistano-Tadžikistano santykiuose.

Sudaryta autorės, remiantis Sojamo S., *Illustrating co-existing conflict and cooperation in the Aral Sea Basin with TWINS approach*, Water and Development Publications, Helsinki: Helsinki University of Technology, 2008, p. 83, prieiga per internetą http://water.tkk.fi/English/wr/research/global/material/CA_chapters/07-CA_Waters-Sojamo.pdf [žiūrėta 2015-03-15]

3.3. Uzbekistanas –Turkmėnistanas.

Turkmėnistanas yra žemupio valstybė, kurios teritorijos 80 proc. užima Karakumo dykuma. Tai viena sausiausių dykumų pasaulyje, o Turkmėnistanas yra valstybė, kurioje vienas gyventojas sunaudoja daugiausia vandens (žr. 9 priedą). Turkmėnistane išlikusi tvarka nuo SSRS laikų, namų ūkiai nemoka už vandenį (taip pat nemoka už dujas ir elektrą)²⁷³. Tokia unikali situacija susidarė dėl to, kad Turkmėnistane 1950-1987 m. buvo pastatytas didžiausias pasaulyje Karakumo kanalas, kurio dirbtine vaga teka Amudarjos upės vanduo į iriguojamas dykumų žemes ir sostinę Ašgabadą. Nors Turkmėnistanas dėl savo geografinės padėties ir skelbiamo neutraliteto atrodo nutolęs nuo regiono ginčų dėl hidroenergijos, tačiau taip pat išsako prieštaravimus dėl aukštupio valstybių veiksmų. Nepaisant planų diegti vandens nudruskinimo technologijų projektus, irigacinių kanalų

²⁷³ Daly J. C. K., *Turkmenistan Grapples with Water Crisis*, Silkroadreporters, 2015-04-09, prieiga per internetą < <http://www.silkroadreporters.com/2015/04/09/turkmenistan-grapples-with-water-crisis/> > [žiūrėta 2015-04-15]

modernizavimo, vandens valymo įrenginių, Turkmėnistanas yra itin priklausomas nuo Amudarjos vandenų.

1. Ad hoc kooperacija, ginkluoto konflikto grėsmė 1991-2001 (12 paveikslas, 1 įvykis).

Kuriantis nuo SSRS nepriklausomoms valstybėms tarp Turkmėnistano bei Uzbekistano 1991 m. kilo ginčai dėl pasienio teritorijų. Valstybių siena driekiasi palei Amudarjos upės krantus, ginčytinose pasienio teritorijose yra pastatyta antra didžiausia Amudarjos upės, po „Nurek“ Tadžikistane, „Tuyamuyun“ užtvanka, kuri tiekia irigacinius vandenį į abi šalis. 1979 m. pastatyta užtvanka priklauso Uzbekistanui, bet yra Turkmėnistano teritorijoje. Ginčai dėl užtvankos priklausymo išspręsti 1996 sausio 16 d., kuomet valstybės pasirašė susitarimą dėl bendro „Tuyamuyun“ rezervuaro naudojimo. Sutarta, kad hidroinžineriniai įrenginiai ir dalis, 100 tūkst. hektarų, rezervuaro yra Uzbekistano nuosavybė²⁷⁴. Pagal Helsinkio technologijų universiteto mokslininkės S. Sojamo tyrimą, po nepriklausomybės 1991 m. paskelbimo tarp dviejų valstybių nuolat vyko nedidelio masto ginkluoti pasienio susidūrimai, iki pat 2001 m., kuomet buvo neoficialių pranešimų apie žuvusius Uzbekistano karius Turkmėnistano teritorijoje netoli „Tuyamuyun“ rezervuaro²⁷⁵.

2. Ad hoc kooperacija, sugrėsminimas vanduo 2002-2012 (12 paveikslas, 2 įvykis).

Santykiai tarp valstybių dėl vandens saugumo yra sugrėsminami, kadangi Uzbekistanas nuo 1991 m. pastatė daugiau kaip 30 vandens rezervuarų, taip kontroliuodamas tėkmę tiek Amudarjos į Turkmėnistaną, tiek Syrdarjos į Kazachstaną. Turkmėnistanui vystant savo ekonomiką auga ir vandens poreikis, iš Amudarjos Turkmėnistanas pagal tarpatutinius susitarimus gauna 22 km³ vandens, iš kitų savo teritorijoje esančių upių Murgab, Tedžen, Atrek vos 3 km³²⁷⁶. Šalies vandens poreikis auga. Pradėtas vystyti naujas projektas, leisiantis kaupti vandenį Turkmėnistano teritorijoje. Kuriamas dirbtinis ežeras dykumoje, kuris buvo pradėtas statyti 2002 m. ir pavadintas „Altyn Asyr“ („Aukso epocha“), turėsiantis sutalpinti 132 km³ vandens, į kurį kanalais bus tiekiamas vanduo²⁷⁷. Tęsdamas pirmtako prezidento Saparmurato Niyazovo idėją, dabartinis prezidentas Gurganbuly Berdymukhamedovas ketina paversti dykumą oaze²⁷⁸. „Altyn Asyr“ ežerui planuojamas naudoti tik užterštas, druskingas vanduo, o ne švarus Amudarjos vanduo. Kooperacija su Uzbekistanu vyksta tik išimtiniais klausimais, neišvengiamas yra bendravimas dėl „Tuyamuyun“. Vanduo sugrėsminimas, ypatingos svarbos išteklius.

²⁷⁴ Садбаев Б., *Водохранилища-узбекистана-убийцы- Аральского моря*, News Central Asia, 2011-07-14, prieiga per internetą < <http://www.newscentralasia.net/2011/07/14/водохранилища-узбекистана-убийцы-ар/> > [žiūrėta 2015-03-15]

²⁷⁵ Sojamo S., *Illustrating co-ecisting conflict and cooperation in the Aral Sea basin with TWINS approach*, Water and Development Publications, Helsinki: Helsinki University of Technology, 2008, prieiga per internetą http://water.tkk.fi/English/wr/research/global/material/CA_chapters/07-CA_Waters-Sojamo.pdf [žiūrėta 2015-03-19]

²⁷⁶ Садбаев Б., *Водохранилища-узбекистана-убийцы- Аральского моря*, News Central Asia, 2011-07-14, prieiga per internetą < <http://www.newscentralasia.net/2011/07/14/водохранилища-узбекистана-убийцы-ар/> > [žiūrėta 2015-03-15]

²⁷⁷ Ibid.

²⁷⁸ Sadykov M., *Turkmenistan: soviet-Style Vanity Fuels Artificial Lake Project*, Eurasianet.org, 2013-09-09, prieiga per internetą < <http://www.eurasianet.org/node/67476> > [žiūrėta 2015-03-19]

3. Techninis bendradarbiavimas, sugręsmintas vanduo 2012-2014 (12 paveikslas, 3 įvykis).

Uzbekistanas vykdydamas hegemonijos politiką neturi artimų sąjungininkų kitose Centrinės Azijos valstybėse. Dabar prezidentai Islamas Karimovas ir Gurbanguly Berdymuhamedov susitinka reguliariai, taip rodydami norą suartinti valstybes ir bendrą susirūpinimą aukščiau hidropolitika. Prezidentams rūpi bendra problema – hidroprojektai Tadžikistano teritorijoje, galintys daryti įtaką šių dviejų valstybių ūkiams. Turkmėnistano ambasadorius Uzbekistane Shiri Shiriyeu savo pranešime 2012 m. paskelbė, kad abi valstybės turi panašų požiūrį į regioninę ir globalų saugumą²⁷⁹. Tačiau vandens saugumas yra toks svarbus šioms valstybėms, kad gali būti, jog trūkstant vandens, tarp šių valstybių kils konfliktai. Skiriasi šių valstybių požiūris į hidroprojektų vystymą. Uzbekistanas priešinosi bet kokiems hidroprojektams aukštupyje, tačiau nesirūpina savo pasenusių ir vandenį švaistančių irigacinių sistemų tobulinimu. Turkmėnistanas daug investuoja į modernias irigacijos technologijas, kaip ir Kazachstanas, taip pat skatina bendradarbiavimą regione dėl vandens, nors įtariai vertina visų Amudarjos vandenį veikiančius projektus²⁸⁰.

Vandens ypatingą sugrėsminimą liudija nuo 1995 m. kasmet pirmą balandžio sekmadienį Turkmėnistane švenčiama vandens diena, vadinama „Vandens lašas – aukso grūdas“ (angl. „*A Drop of Water – a Grain of Gold*“²⁸¹). Vandens pramonės vystymas yra valstybės prioritetas. Valstybė vysto vandens rezervuarus, vandens pumpavimo stotis, gerina esamų infrastruktūros statinių būklę, siekdama pagerinti vandens pasiekiamumą žemės ūkiui ir gyvenvietėms. Valstybės strateginiu tikslu yra vandens infrastruktūros gerinimas, naujų kanalų ir rezervuarų statymas²⁸². Turkmėnistanas neieško investicijų iš užsienio, kadangi dėl didelio pinigų už parduodamų dujas įplaukos leidžia įgyvendinti didelius projektus savarankiškai.

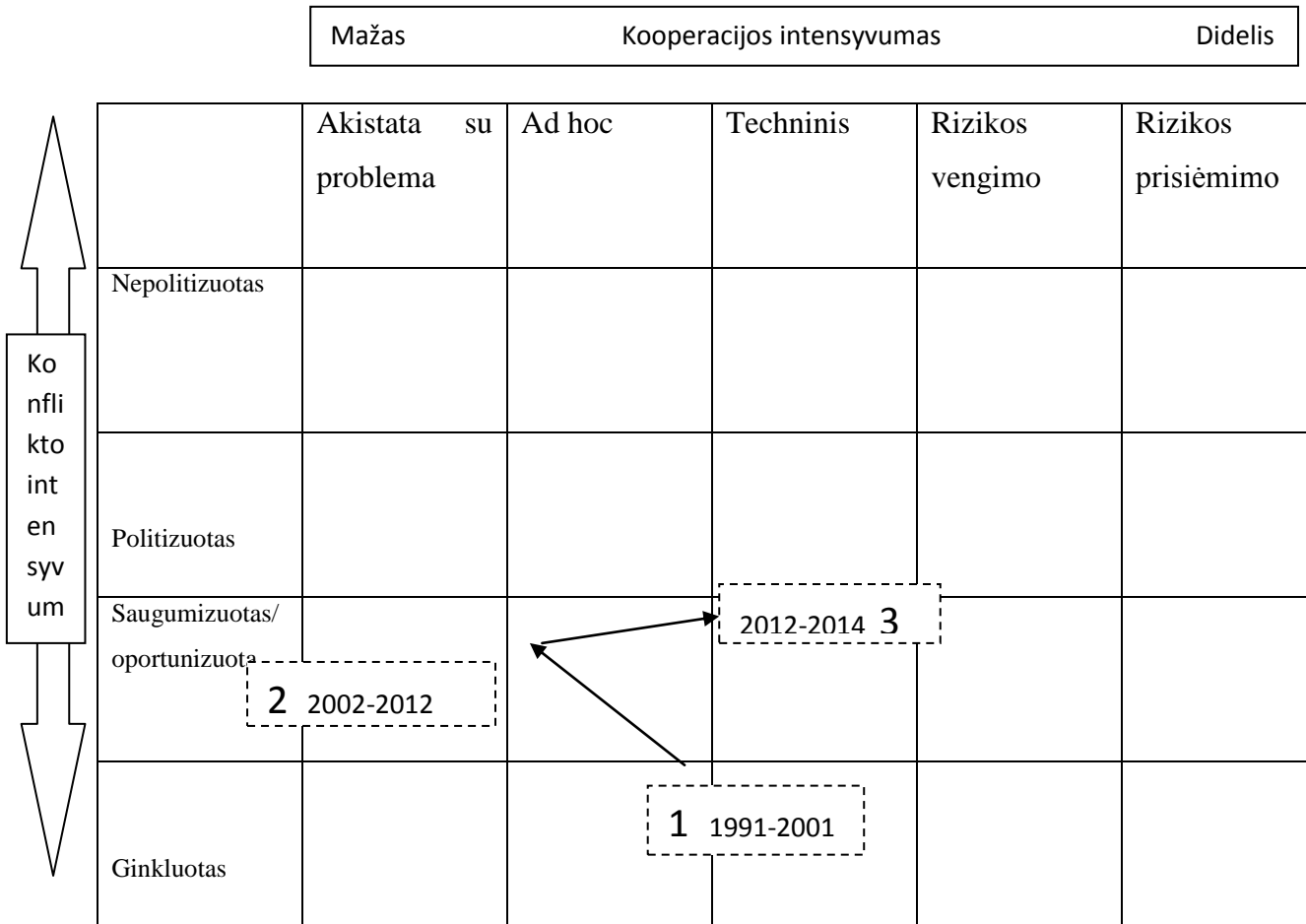
²⁷⁹ Turkmen Ambassador: Uzbekistan, Turkmenistan relations reach new level, 2012-09-08, prieiga per internetą < <http://en.trend.az/casia/uzbekistan/2063132.html> > [žiūrėta 2015-03-19]

²⁸⁰ Садбаев Б., *Водохранилища-узбекистана-убийцы- Аральского моря*, News Central Asia, 2011-07-14, prieiga per internetą < <http://www.newscentralasia.net/2011/07/14/водохранилища-узбекистана-убийцы-ар/> > [žiūrėta 2015-03-15]

²⁸¹ *Festivities on occasion of the NATIONAL holiday „A Drop of Water – A Grain of Gold“ in Turkmenistan*, State News agency of Turkmenistan, 2015-04-05, prieiga per internetą < <http://www.turkmenistan.gov.tm/eng/?id=4647> > [žiūrėta 2015-04-15]

²⁸² Daly J. C. K., *Turkmenistan Grapples with Water Crisis*, Silkroadreporters, 2015-04-09, prieiga per internetą < <http://www.silkroadreporters.com/2015/04/09/turkmenistan-grapples-with-water-crisis/> > [žiūrėta 2015-04-15]

12 paveikslas. TWINS trajektorija Uzbekistano-Turkmėnistano santykiuose.

Sudaryta autorės, remiantis Sojamo S., *Illustrating co-existing conflict and cooperation in the Aral Sea*

Basin with TWINS approach, Water and Development Publications, Helsinki: Helsinki University of Technology, 2008, p. 83, prieiga per internetą http://water.tkk.fi/English/wr/research/global/material/CA_chapters/07-CA_Waters-Sojamo.pdf [žiūrėta 2015-03-15]

3.4. Uzbekistanas-Kazachstanas.

Kazachstaną ir Uzbekistaną jungia didžiausios pasaulyje ekologinės katastrofos teritorija, kurios priežastis yra neatsakingas irigacijos vystymas. Abi valstybės susidūrė su panašia problema – senkančia, nykstančia Aralo jūra. Kazachstanas siekdamas išvengti savo teritorijoje esančios Aralo jūros išnykimo, 2005 m. pastatė užtvanką, atskiriančią šiaurinę jūros dalį nuo pietinės. Tokiu būdu pietinė Aralo jūros dalis, esanti Uzbekistane liko be Syrdarjos upės vandens srauto. Shardara rezervuaras yra tarp Uzbekistano ir Kazachstano

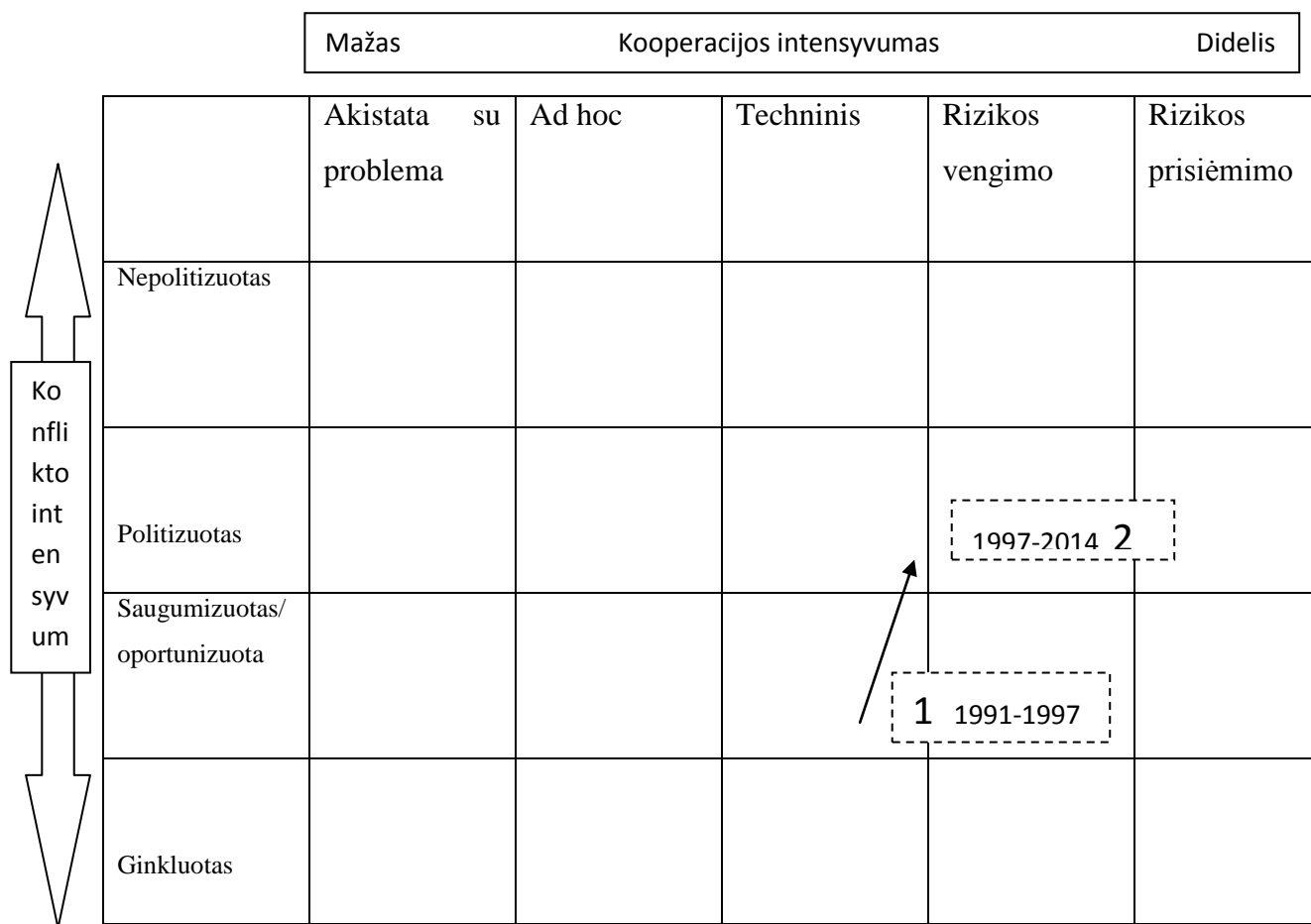
1. Techninis bendradarbiavimas, vandens sugrėšminimas, 1991-1997 (13 paveikslas, 1 įvykis).

Pietiniai Kazachstano regionai yra priklausomi nuo Syrdarjos upės vandens, kuri į šalį patenka iš Kirgizijos per Uzbekistaną. Tiek Aralo jūros problema, pasienio ginčai ir neprognozuojama vandens tėkmė kėlė įtampą. Tačiau Kazachstanas turi kitų vidaus ir tarpvalstybinių upių, todėl nors vandens klausimas buvo sugręstintas, svarbus pietinei Kazachstano teritorijai, tačiau nacionaliniu mastu Syrdarjos upės klausimas nėra egzistencinis.

2. Techninis bendradarbiavimas, politizuotas vandens klausimas, 1997-2015 (13 paveikslas, 2 įvykis).

Kazachstanas vienintelis iš Centrinės Azijos valstybių sugebėjo diversifikuoti savo ekonomiką, nuo žemės ūkio perėjo prie naftos pramonės, paslaugų sektorius. Žemės ūkis Kazachstane sudaro vos 4,5proc. BVP, nors šioje srityje vis dar dirba ketvirtadalis gyventojų. Todėl žemės ūkis išlieka svarbia sritimi užtikrinant maisto saugumą. Tačiau kaip teigia Helsinkio technologijų universiteto mokslininkė S. Sojamo, Kazachstanas dėl sėkmingos ekonomikos augimo, teikia mažiau dėmesio upių tiekiamo vandens klausimams nei kitos Centrinės Azijos valstybės, todėl paskutinį dešimtmetį santykiai su kaimynėmis pagerėjo. Vis dėlto Kazachstano nacionalinėje strategijoje „2050“ vanduo įvardijamas kaip itin svarbus strateginis išteklius, kurio tinkami kiekiai reikalingi ekonomikos augimui. Iki 2050 m. Kazachstano vienas svarbiausių tikslų yra užtikrinti visiems gyventojams tinkamos kokybės ir lengvai prieinamą vandenį. Tačiau hidrohegemono ambicijų Kazachstanas neturi, savo hidropolitinių tikslų nesiekia kitų valstybių sąskaita.

13 paveikslas. TWINS trajektorija Uzbekistano-Kazachstano santykiuose.

Sudaryta autorės, remiantis Sojamo S., *Illustrating co-existing conflict and cooperation in the Aral Sea Basin with TWINS approach*, Water and Development Publications, Helsinki: Helsinki University of Technology, 2008, p. 83, prieiga per internetą http://water.tkk.fi/English/wr/research/global/material/CA_chapters/07-CA_Waters-Sojamo.pdf [žiūrėta 2015-03-15]

3.1.5. Kirgizija-Tadžikistanas.

Aukštupio valstybės naudoja panašią taktiką tarpusavyje kaip ir su žemupio kaimynėmis. Nors dabar dėl bendro CASA-100 projekto jų tikslai gali būti panašūs, gaminti elektros energiją Pietų Azijos valstybėms. Tačiau taip pat konkuruoja tarpusavyje dėl neišspręstų pasienio ruožų, užsienio investicijų pritraukimo savo vystomiems hidroenergijos projektams. Pasienyje vykstantys konfliktai, kuomet susidūrus vietinių gyventojų interesams yra panaudojami ginklai, kartais įtraukiant ir pasieniečius, fiksuojami kasmet. Abi valstybės yra mažiausios ir ekonomiškai silpniausios regione, neturėdamos žymesnių naftos ir dujų išteklių, gali pasikliauti vieninteliu energijos šaltiniu – upių vandeniu. Syrdarjos ir Amudarjos vandenys šios valstybės kaupia rezervuaruose, iš kurių jį išleidamos žiemą gamina elektrą. Dėl to, kad valstybės nėra turtingos, gyventojai gyvena iš žemės ūkyje užauginamų produktų, todėl vanduo kiekviename pasienio miestelyje yra tapatus maisto ir žmogaus saugumui.

1. Akistata su problema (mažas kooperacijos intensyvumas), ginkluoto konflikto grėsmė 1991-2003, (14 paveikslas, 1 įvykis).

1992 m. buvo sutarta tarp naujų nepriklausomų Centrinės Azijos vadovų dėl tęstinumo naudojant vandenį kaip SSRS laikais. Tarp naujų valstybių Tadžikistano ir Kirgizijos kilo ginčų dėl pasienio, ypač tose vietovėse, kur teka vietiniams gyventojams vieninteliu vandens šaltiniu esančios upės. Kol vyko pilietinis karas Tadžikistane 1992-1997 m., buvo nuolatinė ginkluoto konflikto grėsmė. Pasibaigus pilietiniam karui m. įvyko susitarimas tarp valstybių dėl taikių tarpusavio santykių, Kirgizijos užsienio reikalų ministro vizito į Tadžikistaną metu. Tačiau nenustatytos valstybių sienos lemia pasienio gyventojų ginčai dėl prieigos prie vandens kitos valstybės teritorijoje.

2. Ad hoc bendradarbiavimas, vandens sugrėsminimas, 2003-2015, (14 paveikslas, 2 įvykis)

2003 m. Tadžikistano pasienio gyventojai kaltino Kirgiziją ribojant vandens tiekimą į Karymberdi kanalą, dėl vietinių politikų ir tarptautinių organizacijų įsikišimo konfliktas neperaugo į ginkluotą susirėmimą²⁸³. Nuolatiniai ginčai lydi dėl Khoja-Bakyrghan Tajik kanalo, Vorukh-shurab kanalo ir kitų pasienio upių. 2008 m. kilo konfliktas Isfaros upės krantuose, kur dėl ginčytinų pasienio ribų, apie 150 tadžikų kartu su rajono mere ir tadžikų policija įsiveržė į uzbekų pusę, kad sugriautų Pasaulio banko prieš kelis metus finansuotą užtvanką ant Aksay upės²⁸⁴. Aksay upė teka iš Kirgizijos į Tadžikistaną ir yra pagrindinis vandens šaltinis Isfaros ūkininkų laukų laistymui²⁸⁵. Iš Kirgizijos pusės užtvanktas irigacinis kanalas nutraukė vandens tiekimą į Tadžikistano kaimo Hoja Alo ūkius. Tadžikų merė Mukhiba Yokubova kaltino Kirgiziją ir Pasaulio banką neteisėtomis statybomis, kadangi dėl tų teritorijos vis dar vyksta ginčai²⁸⁶. Pagal Laisvosios Europos Radiją, tai buvo pirmas kartas, kuomet oficialus asmuo visoje Centrinėje Azijoje įvardijo ryšį tarp pasienio ginčų ir vandens išteklių²⁸⁷. 2013 m. valstybių pasienyje įvyko 19 ginkluotų konfliktų. Daugelis ginčų kilo dėl prieigos prie vandens ir ganyklų. 2014 m. ginkluotos Kirgizijos ir Tadžikistano pajėgos susidūrė pasienyje, buvo sužeistųjų, sugriautos mažos užtvankos ir elektros instaliacijos Kirgizijoje²⁸⁸. Santykiai tarp valstybių nesprendžiant sienų klausimo išlieka įtempti, bendradarbiavimas apsiriboja Ad hoc kooperacija. Gali būti, kad valstybes suvienis poreikis sukurti bendrą elektros liniją, atskirai nuo Uzbekistano, kad galėtų parduoti savo gaminamą elektrą pietinėms projekto CASA-1000 Pakistanui ir Afganistanui.

²⁸³ *Kyrgyzstan –Tajikistan: reducing cross-border water conflict*, IRIN news, 2005-02-09, prieiga per internetą < <http://www.irinnews.org/report/28206/kyrgyzstan-tajikistan-reducing-cross-border-water-conflict>> [žiūrėta 2015-03-19]

²⁸⁴ Sharipzhan M., *Central asia, Water could lead to fire*, Radio Free Europe Radio Liberty, 2008-07-23, prieiga per internetą < http://www.rferl.org/content/Commentary_Water_Crisis_Central_Asia/1185586.html> [žiūrėta 2015-03-19]

²⁸⁵ *Water Conflict List*, Pacific Institute, prieiga per internetą <http://www2.worldwater.org/conflict/list/> [žiūrėta 2015-03-19]

²⁸⁶ Sharipzhan M., *Central asia, Water could lead to fire*, Radio Free Europe Radio Liberty, 2008-07-23, prieiga per internetą < http://www.rferl.org/content/Commentary_Water_Crisis_Central_Asia/1185586.html> [žiūrėta 2015-03-19]

²⁸⁷ Ibid.

²⁸⁸ *Water Conflict List*, Pacific Institute, prieiga per internetą <http://www2.worldwater.org/conflict/list/> [žiūrėta 2015-03-19]

14 paveikslas. TWINS trajektorija Kirgizijos-Tadžikistano santykiuose.

		Kooperacijos intensyvumas				
		Mažas			Didelis	
		Akistata su problema	Ad hoc	Techninis	Rizikos vengimo	Rizikos prisiėmimo
<div style="text-align: center;"> Konfliktinys </div>	Nepolitizuotas					
	Politizuotas					
	Saugumizuotas/ oportunizuota					
	Ginkluotas	<div style="border: 1px dashed black; padding: 2px;"> 1 1991-2003 </div>				
				<div style="border: 1px dashed black; padding: 2px;"> 2003-2014 2 </div>		

Šaltinis: sudaryta autorės.

IŠVADOS

1. Išnagrinėjus vandens saugumo sampratą naujausioje tarptautinių santykių literatūroje, matoma didėjanti jos svarba valstybių santykių formavimui. Tarpvalstybiniai vandenys ir su jais siejamas vandens saugumas veikia geopolitiškai svarbų Centrinės Azijos regioną. Vandens saugumo sąvokos naujumas skatina holistinį požiūrį į problemą, įvairių mokslų disciplinoms kylančius klausimus analizuoti bendrai geriausiai gali politikos mokslai. Vandens saugumo koncepcija, kuriai ieškoma bendro apibrėžimo, Centrinėje Azijoje reiškia ir kitų egzistencinių regiono valstybėms sričių gyvavimą. Vandens saugumo prieiga leidžia geriau suprasti hidropolitinių santykių problematiškumą ir kompleksiskumą regione. Vandens saugumą tarpvalstybinių vandenų atveju, galima nagrinėti per hidropolitinio saugumo kompleksus. Centrinė Azija kaip hidropolitinio saugumo komplekse vandens saugumas yra esminis santykių ir galių balanso regione formavimui.

2. Vandens saugumo politiką, kitaip hidropolitiką, nagrinėjančios teorijos, tradiciškai remiasi realizmo ar liberalizmo idėjomis, tačiau gali būti praplėstos konstruktyvizmo požiūriu. Vandens karų ar vandens taikos teorijos realybėje nepasitvirtina. Pastebima, kad konfliktai ir kooperacija dėl vandens koegzistuoja. Esant tokiam koegzistavimui, vandens saugumas yra tai, ką valstybės jį esant įvardija. Toks požiūris patvirtina hidropolitinių santykių dinamiką, kuomet keičiantis vandens saugumo supratimui, keičiasi ir vykdoma hidropolitika. Nors globalios tendencijos vandens saugumą sieja su klimato kaita, tarša, skurdu, vandens saugumas Centrinės Azijos valstybėse yra susietas su ekonomika, energetika, maisto saugumu. Prioritetas teikiamas vandens maksimaliam naudojimui, o ne ekologinės katastrofos Aralo jūros teritorijoje atitaisymui.

3. Centrinės Azijos regione konfliktai ir kooperacija vyksta vienu metu, tai yra dinamiški reiškiniai. Dėl kai kuriose valstybėse esančios silpnos ne diversifikuotos ekonomikos, priklausančios tiesiogiai nuo vandens išteklių, tarpvalstybiniai vandenys yra sugrėsminami. Ekonominė ir energetinė priklausomybė nuo vandens išteklių didina vandens saugumo reikšmę Centrinės Azijos regione. Vienos valstybės saugumas regione yra susijęs su kitos valstybės saugumu. Vandens saugumas yra svarbi sudedamoji bendro regioninio saugumo komplekso dalis. Regione susidarė unikali situacija, kuomet vandens naudojimas yra vienas didžiausių, išteklių tenkančių vienam gyventojui kiekis yra laikomas pakankamu, tačiau vis tiek vandens trūksta gyventojams, vystomoms žemės ūkio ar pramonės sritims. Tačiau vandens trūkumas kyla dėl pasenusių, neracionalių irigacijos kanalų sistemų žemupio valstybėse. Uzbekistano delsimas atnaujinant ir modernizuojant irigacijos kanalus, verčia jį konkuruoti dėl vandens paskirstymo kontrolės.

4. Tarpvalstybinių vandenų klausimas Centrinėje Azijoje yra sugrėsminamas. Sugrėsminimas galėtų paskatinti kooperaciją, Centrinės Azijos valstybėse kooperacijos precedentas jau buvo įgyvendintas. Sovietų Sąjungos laikais kooperacija vyko, valdant ir paskirstant vandenį iš

hidrohegemono vaidmenį užėmusio Sąjungos centro - Maskvos. Nuo 1990-1991 m. besitęsianti jau atskirų valstybių priklausomybė nuo vandens išteklių ir nesugebėjimas ištrūkti iš žemės ūkio dominavimo ekonomikoje bei ekonomikos nediversifikavimas (išskyrus Kazachstaną), neleidžia pasiekti sutarimo. Kol kas, kol valstybių ekonominio, energetinio ir kitų saugumo sričių priklausomybė nuo vandens saugumo yra didelė, vandens klausimas išlieka svarbus tarptautiniuose santykiuose. Regiono narės skelbia apie bendrus tikslus, priima tarptautinius įsipareigojimus, tačiau jų nepaiso ir vykdo skirtingą nacionalinę hidropolitiką. Pasaulinė bendruomenė skatina dialogą ir tarptautinės teisės bei tarptautinių organizacijų intervenciją vandens klausimais, tačiau autoritarinės valstybės tiek viduje, tiek išorėje nėra linkusios vadovautis demokratinių derybų principais. Centrinės Azijos valstybių hidropolitika yra egoistiška, autoritariniai režimai nelinkę tartis ir atsisakyti dalies savo suvereniteto dėl regiono ar globalios gerovės. Hidropolitikai įtaką daro geografinės, ekonominės demografinės, istorinės ir politinės ypatybės.

5. CA regione vyksta varžybos dėl hidrohegemono pozicijos. Hidrohegemonas šiame regione konkuruoja ne dėl išteklių kiekio, o dėl galios veikiant jų paskirtymą laike (pvz. vasarą ar žiemą). Hidrohegemonas pretenduoja į „vandens sulaikymą“ (angl. *water capture*), taip įgydamas kitų regiono hegemonui būdingų galių, galėdamas spręsti apie savo ir tuo pačiu kaimyno politiką, energetiką, ekonomiką, žemės ūkį. Tokiu hidrohegemonu dėl geografinės, derybinės ir ideologinės galių sutelkimo ateityje, įgyvendinus Pasaulio banko ir tarptautinės bendruomenės remiamus projektus „Rogun“ užtvankos ir CASA-1000, gali tapti Tadžikistanas. Nenoras derėtis su Uzbekistanu, žemupio valstybe jau dabar įrodo, kad Tadžikistanas vertina savo kaip hidrohegemono perspektyvas pozityviai. Hidrohegemonijos egzistavimas ar kontr-veiksmai prieš hidrohegemoniją rodo, kad baseine bręsta konfliktas, nors jis gali būti nepastebimas dėl tarptautinių susitarimų gausos ir kooperacijos išpūdzio.

6. Darbe parodyta, kokia yra galios įtaka baseino valstybių hidropolitiniams santykiams. Besikeičiantys santykiai dėl tarpvalstybinių vandenų nuo nepriklausomybės atkūrimo buvo dinamiški. TWINS metodas geriausiai parodo hidropolitinių santykių kaitą. Bendradarbiavimas vyksta vienu metu kartu su konfliktais, pasienio gyventojų konfliktai dėl vandens regione perauga į energetinį ar ekonominį valstybių konfliktą, pvz. nutraukiant dujų tiekimą nepaklusniai kaimynei. Santykiai tarp valstybių visada gali būti laikomais konfliktiniais, tačiau konflikto lygiai gali būti skirtingi – nuo nepolizituoto, politizuoto, sugrėsminto iki ginkluoto. Kaip ir santykiai tarp valstybių gali būti laikomi visada kooperaciniais, tačiau kooperacija tarp jų skirtingo lygio – nuo problemos konstatavimo, bendradarbiavimo, techninio bendradarbiavimo, rizikos prisiėmimo. Centrinėje Azijoje daugeliu atveju vandens saugumas yra sugrėsmintas, o valstybės apsiriboja technine kooperacija. Vandens saugumą sugrėšminimas galim būti naudojamas kaip kontr-veiksmai prieš hidrohegemoniją.

Išnagrinėjus TWINS dinamiką regione matoma, kad regione tarpvalstybiniai vandenys yra sugrėsminti, ypač įsivertinant Tadžikistano kaip hidrohegemono perspektyvoms. Hidrohegemonas

gali leisti sau nepaisyti žemupio, numatoma ateityje didėjanti hidrohegemonijos galia jau dabar atsispindi veiksmuose ir santykiuose su kaimynėmis.

7. TWINS dinamika, rodanti sugrėsminamus vandens santykius nebūtinai rodo karinio konflikto tendenciją. Vandens saugumo unikali savybė yra ta, kad vandens sugrėsminimas tai yra galimybė ieškoti sprendimų. Vanduo dėl ypatingos svarbos kiekvienai juo besidalijančiai valstybei, yra vertybė, galinti paskatinti bendradarbiavimą ir kompromisų ieškojimą. Nors situacija regione atrodo grėsmingai, ypač po karinės viešosios retorikos ir grasinimų, išnagrinėjus TWINS dinamiką ir atsižvelgus į Oregono universiteto vandens konfliktų tyrimą, galima teigti, kad vandens karai regione neturėtų vykti. TWINS dinamika rodo, kad nesikeičianti situacija dėl priklausomybės nuo žemės ūkio, Aralo jūros ekologinė katastrofa, gali būti sprendžiamos tik sugrėsminus vandens saugumą ir sprendžiant klausimą specialiomis priemonėmis.

REKOMENDACIJOS

Vandens saugumas yra svarbus kiekvienos valstybės pamatinis dalykas, jo svarba priimant politinius sprendimus didėja. Vandens saugumas Centrinės Azijos valstybėse turi būti vertinamas kaip neatsiejama nacionalinio ir regioninio saugumo dalis kartu su ekonominiu, energetiniu, ekologiniu, maisto, socialiniu, humanitariniu saugumu. Analizuojant santykius regione turi būti įvertinta vandens saugumo svarba, vykdomos hidropolitikos istorinės ir dabartinės priežastys, taip pat besikeičiantys dinamiški valstybių santykiai dėl tarpvalstybinių vandenų.

1. Vandens sugrėsminimas Centrinėje Azijoje gali būti naudingas, ypač humanitariniam ir ekologiniam saugumui. Sugrėsminimo atveju pasitelkiamos ypatingos priemonės problemai spręsti. Kadangi dėl vandens išteklių rimtų karinių konfliktų nekyla dėl tos priežasties, jog šis išteklius yra pernelyg vertingas konfliktuojančioms pusėms, galima teigti, kad sugrėsminimas nesukeltų karinės grėsmės, o tik atvertų galimybes efektyvesniai kooperacijai ir dialogui.

2. Centrinės Azijos hidrohegemonui dera didinti derybines ir ideologines galias regiono ribose. Šiuo metu į hidrohegemono pozicijas pretenduojantis Tadžikistanas derybines ir ideologines galias didina tarptautinėje bendruomenėje. Tokias galias reikia didinti ir pačio regiono viduje, slopinant priešišką kylančių dėl vandens išteklių naudojimo žemupio valstybėse, ypač Uzbekistane. Įtraukiant žemupio valstybes į projektų svarstymus. Nors aukštupio hidroenergijos pirkėjai yra pietinėje Azijoje, tačiau dėl ilgalaikės viso regiono naudos ir perspektyvų, reikia išlaikyti energetinių mainų su žemupio valstybėmis tradiciją. Tuo pačiu skatinti žemupio ekonomikos diversifikavimą.

3. Aukštupio ir žemupio valstybės turėtų atgaivinti barterinių mainų tradiciją. Atsisakyti įstatymų dėl vandens kaip vienos valstybės nuosavybės, apmokestinant kitas vartotojas, idėjų. Vandens saugumo problemas spręsti padėtų esminis ekonomikos pakeitimas. Regiono valstybės turėtų padėti viena kitai diversifikuojant nuo žemės ūkio priklausomą ekonomiką, mažinti žemupio gyventojų priklausomybę nuo medvilnės pasėlių, mažinti Aralo jūros išsekimo pasekmes. Tą pasiekti galėtų padėti sumani hidrohegemono lyderystė.

4. Iškelti virtualaus vandens naudojimo idėją Centrinėje Azijoje. Centrinėje Azijoje sutelkus dėmesį į naujas bendrą regiono saugumą ir nacionalinius saugumus užtikrinančius veiksnius, ypač žemupio valstybėms, kurios galėtų diversifikuoti savo ekonomikas, ir naudotis pvz. virtualiu vandeniu taptų labiau konkurencingos ir nepriklausomos. Pavyzdžiu gali būti Kinija, Indija, kuriose paslaugų, technologijų ekonomiką kuria išsilavinę gyventojai. Tai ypač svarbi kryptis valstybėms, kurios turi ryžtingai imtis ekologiniam saugumui kenkiančios veiklos nutraukimo (tokia laikytina didelio masto irigacija natūraliai dykumų klimate). Nuolatiniai ginkluoti susidūrimai, kad ir mažo masto pasienyje, tarptautinės teisės pamatinės normos pažeidžiantis Uzbekistano grasinimas karu, gali tik gilinti įtampą, kuri prasiveržti didesnio pobūdžio konfliktais.

LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

1. Moksliniai šaltiniai:

Monografijos ir knygos

1. Buzan B., Waever O., *Regions and Powers The Structure of International Security*, Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2003.
2. Buzan B., *Žmonės, valstybės ir baimė*, Vilnius: Eugrimas, 1997, p. 239-288.
3. Brauch H. G., *Globalization and Environmental Challenges: Reconceptualizing Security*, Berlin-Heidelberg-New York: Springer Verlag, 2008, p. 27-43.
4. Brichieri-Colombi S., *The World Water Crisis – The Failures of Recourse Management*, London: I. B. Tauris, 2009.
5. Cooper R., *The post-modern state and the world order*, London: Demos Foreign Policy Centre, 1996, prieiga per internetą <<http://www.demos.co.uk/files/postmodernstate.pdf> [žiūrėta 2015-03-19]
6. Dinar A., *Bridges Over Water: Understanding Transboundary Water Conflict, Negotiation And Cooperation*, World Scientific Series on Energy and Resource Economics, London: World Scientific Publishing Company, 2007, p. 285-303.
7. Elhance P. A., *Hydropolitics in the Third World: Conflict and Cooperation in International River Basins*, Washington: US Institute of Peace Press, 2001.
8. Fedorenko V., *Prospects for Water Cooperation in Central Asia*, Washington: Rethink, 2014, p..
9. Fleming S. (red.), *War and Water*, Geneva: International Comitee of the Red Cross, 1998.
10. Jacobs M. I., *The Politics of Water in Africa: Norms, Environmental Regions and Transboundary Cooperation in the Orange-Senqu and Nile Rivers*, London-New York: Continuum, 2012, p. 208.
11. Jakutis A., Stepanovas A. ir kiti, *Ekonomikos teorija*, Vilnius: Eugrimas, 2005.
12. Janeliūnas T., *Komunikacinis saugumas*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2007, p. 7-76.
13. Lankford B., Bakker K., Zeitoun M., Conway D. (red.), *Water Security: Principles, Perspectives and Practices*, London: Earthscan, 2013.
14. Maertens L., *Environmental Securitization within the United Nations: A Political Ecology perspective*, Paris: Laboratoire de L'irsem, 2013.
15. Mares D.R., *Violent Peace – Militarized Interstate Bargaining in Latin America*, New York: Columbia University Press, 200.
16. Shtaltovna A., Hornidge A.K., *A comparative study on cotton production in Kazakhstan and Uzbekistan*, 2014, Bonn, prieiga per internetą <<http://www.fergananews.com/news/photos/2014/10/shtaltovna.pdf>> [žiūrėta 2015-03-19]

17. Schring J., Diebold A., *From the glaciers to the Aral sea – water unites*, p. 7, prieiga per internetą <http://www.waterunites-ca.org/themes/20-introduction.html?view=bookcat> [žiūrėta 2015-03-19]
18. Turton A., Henwood R., *Hydropolitics in the Developing World: A Southern African Perspective*, African Water Issues Research Unit, Pretoria, 2002, p. 13, prieiga per internetą http://www.internationalwaterlaw.org/bibliography/articles/hydropolitics_book.pdf [žiūrėta 2015-03-19]
19. Валентини К.Л., Оролбаев Э.Э., Абылгазиева А.К., *Водные проблемы Центральной Азии*, : Международный институт стратегических исследований при Президенте Кыргызской Республики, 2004, prieiga per internetą: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/zentralasien/50115.pdf> [žiūrėta 2015-03-10]
20. Zonn I.S., Glantz M.H., Kostianoy A.G., Kosarev A.N., *The Aral Sea Encyclopedia*, 2009, Berlin Heidelberg, prieiga per internetą < http://download.springer.com/static/pdf/212/bfm%253A978-3-540-85088-5%252F1.pdf?auth66=1426534217_cbe0b271db0fe45e667891c15cc39ec1&ext=.pdf> [žiūrėta 2015-03-19]

Straipsniai periodiniuose mokslo leidiniuose

21. Andrijauskas K., *Tarptautinių santykių analizės virsmai regionų iškilimo epochoje: regioninio lygmens galios asimetrijos teorinis modelis*, Logos, nr. 76, 2013, p.210, prieigaper internetą < http://litlogos.eu/L76/Logos_76_206_216_Andrijauskas_jr.pdf> žiūrėta [2015-03-19]
22. Asah T.S., *Transboundary hydro-politics and climate change rhetoric: an emerging hydro-security complex in the lake chad basin*, 2015, Wilet Interdisciplinary Reviews: Water, Volume 2, Issue 1, p. 37, prieiga per internetą: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/wat2.1057/full#wat21057-bib-0006> [žiūrėta 2015-03-10]
23. Balzacq T., *The Three Faces of Securitization: Political Agency, Audience and Context*, European Journal of International Relations, 2005, prieiga per internetą< http://www.guillaumenicaise.com/wp-content/uploads/2014/08/Balzacq_three-faces-of-securitization.pdf> [žiūrėta 2015-03-19]
24. Balzacq T., *Securitization Studies*, Academic Foresight, 2013, prieiga per internetą < <http://www.academic-foresights.com/Securitization.html>> [žiūrėta 2015-03-19]
25. Berry K. A., Hotten A. ir kiti, *Book Review: Lankford. B., Bakker, K; Zeitoun, M. and Conway, D., (Eds). 2013 Water Security: Principles, Perspectives, and Practices. London: Earthscan., Water Alternatives 7 (2), 2014*, prieiga per internetą < <http://www.water-alternatives.org/index.php/volume7/v7issue2/257-b7-2-3/file>> [žiūrėta 2015-03-19]
26. Buzan B., Waever O., *Macrosecuritisation and security constellations: reconsidering scale in securitisation theory*, Review of International Studies, 2009, p. 259, prieiga per internetą

- <<http://didierbig.com/students/readings/IPS2011/5/Waever%20Buzan%20macrosecuritization%202009.pdf>> [žiūrėta 2015-03-19]
27. Cascao A. E., Zeitoun M., *Power, Hegemony and Critical Hydropolitics*, 2010, London, p. 29, prieiga internete < <http://www.hidropolitikakademi.org/wp-content/uploads/2014/01/Power+Hegemony+and+Critical+Hydropolitics.pdf>> [žiūrėta 2015-03-19]
28. *Central Asia's Valuable Hydropower Potential*, Water Politics, 2013-04-24, prieiga per internetą < <http://www.waterpolitics.com/2013/08/24/central-asias-valuable-hydropower-potential/>> [žiūrėta 2015-03-29]
29. Cook C., Bakker K., *Water Security: Debating an emerging paradigm*, Global Environmental Change 22, 2012, p. 94-02, prieiga per internetą < <http://web.mit.edu/12.000/www/m2017/pdfs/watsec.pdf>> [žiūrėta 2015-03-19]
30. Cooley A, Laruelle M., *The Changing Logic of Russian Strategy in Central Asia: From Privileged Sphere to Divide and Rule?*, Ponars Eurasia, Policy Memo 261, George Washington University, 2013, prieigaper internetą < <http://www.ponarseurasia.org/article/new-policy-memo-changing-logic-russian-strategy-central-asia-privileged-sphere-divide-and>> [žiūrėta 2015-03-19]
31. Czywilis D., *Pojecie bezpieczeństwa międzynarodowego w ujęci teorini konstruktywizmu*, Rocznik bezpieczeństwa międzynarodowego, Wrocław, 2007, p. 277, prieiga per internetą http://www.rocznikbezpieczenstwa.dsw.edu.pl/fileadmin/user_upload/wydawnictwo/RBM/RBM_artykuly/2007_20.pdf
32. Dean J., *Rethinking Security in the New Century: return to the Grotean Pattern, Globalization and Environmental Challenges*, iš Brauch H.G. (red.) *Reconceptualizing Security in the 21st Century*, Berlin-Heidelberg-New York: Springer-Verlag, 2008, p. 207, prieiga internete: http://link.springer.com.skaitykla.mruni.eu/chapter/10.1007/978-3-319-06662-2_15#page-2 [žiūrėta 2015-03-10]
33. Dinar S., *The Geographical dimensions of Hydropolitics: International Freshwater in the Middle East, North Africa and Central Asia*, Eurasian Geography and Economics 1 (53), London: Routledge, 2012, prieiga per internetą <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.2747/1539-7216.53.1.115> [žiūrėta 2015-03-19]
34. Eshchanov B. R., Plaat Stultjes M. G., ir kiti, *Rogun Dam – Path to Energy Independence or Security Threat?*, Sustainability, Nr. 3, 2011, p. 1578.
35. Farnum R., *Hydro-Hegemony: Beyond the Basin*, Concept Brief prepared for HH7, prieiga per internetą <https://www.uea.ac.uk/documents/40159/5624523/HH+Beyond+the+Basin.pdf/538a07a2-b86e-48c9-a513-477e8d507b7f> [žiūrėta 2015-03-19]
36. Grey D., Sadoff W. C., *Sink or Swim? Water security for growth and development*, Water Policy 9, 2007, prieiga per internetą

<http://cip.management.dal.ca/publications/Water%20security%20for%20growth%20and%20development.pdf> [žiūrėta 2015-03-19]

37. Horsman S., *Afghanistan and Transboundary Water Management on the Amu Darya: a Political History*, Water and Development Publications, Helsinki University of Technology, 2006, p. 71-72, prieiga per internetą < http://water.tkk.fi/English/wr/research/global/material/CA_chapters/06-CA_Waters-Horsman.pdf > [žiūrėta 2015-03-19]

38. Jakerskog A., *Prologue – Special Issue on Hydro-Hegemony*, Water Policy 10, Supplement 2, 2008, prieiga per internetą http://www.siwi.org/documents/Resources/news_articles/waterpolicyhydrohegemonyandersj.pdf [žiūrėta 2015-03-19]

39. Jakniūnaitė D., *Kritinės saugumo studijos XXI amžiuje: kur krypti Lietuvos saugumo politika*, Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2013-2014, t. 12, 2014, p., 31-50, prieiga per internetą < <http://www.lka.lt/lt/mokslines-veiklos/leidiniai/lietuvos-metine-strategine-apzvalga.html> > [žiūrėta 2015-03-19]

40. Julien F., *Hydropolitics is what societies make of it (or Why We Need a Constructivist Approach to the Geopolitics of Water)*, International Journal of Sustainable Society, Volume 4, nr. 1/2, 2012, p. 46
Juraev S., *Central Asia's Cold War? Water and Politics in Uzbek-Tajik Relations*, PONARS Eurasia Policy Memo nr. 217, 2012, prieiga per internetą http://www.ponarseurasia.org/sites/default/files/policy-memos-pdf/pepm_217_Juraev_Sept2012_0.pdf [žiūrėta 2015-03-19]

41. Kehl J.R., *Hydropolitical complexes and asymmetrical power: conflict, cooperation, and governance of international river system*, American Sociological Association, Volume XVII, Nr. 1, 219 p., prieiga internete < <http://www.jwsr.org/wp-content/uploads/2013/02/Kehl-vol17n1.pdf> > [žiūrėta 2015-03-01]

42. Libert, *Water management in Central Asia and the activities of UNECE*, 2008, p. 36, prieiga internete http://water.tkk.fi/English/wr/research/global/material/CA_chapters/04-CA_Waters-Libert.pdf [žiūrėta 2015-03-19]

43. Libert B., Orolbaev E., Steklov Y., *Water and Energy Crisis in Central Asia, China and Eurasia Forum Quarterly*, Volume 6, Nr. 3, 2008, p. 9-20.

44. Makhmedov Y., Madmusoev M., Tavarov S., *Water and energy disputes between Tajikistan and Uzbekistan, and their negative influence on regional co-operation*, Norwegian Institute of International Affairs, 2012, p. 4.

45. Matsumoto K., *Transboundary groundwater and international Law: past practices and current implications*, Master research paper, 2002, Oregon state university, p. 45 < http://www.transboundarywaters.orst.edu/publications/abst_docs/Matsumoto.pdf > [žiūrėta 2015-03-19]

46. Mirumachi N., Allan T., *evisiting Transboundary Water Governance: Power, Conflict, Cooperation and the Political Economy*, London, 2008, prieiga internete < <http://www.newwater.uni-osnabrueck.de/caiwa/data/papers%20session/F3/CAIWA-FullPaper-MirumachiAllan25Oct07submitted2.pdf>> [žiūrėta 2015-03-18]
47. Mirumachi N., Chan K., *Anthropocentric Hydro Politics? Key Developments in the Analysis of International Transboundary Water Politics and some Suggestions for Moving Forward*, 2013, *Aquatic Procedia* 2 (2014) (9-15), prieiga per internetą http://ac.els-cdn.com/S2214241X14000042/1-s2.0-S2214241X14000042-main.pdf?_tid=577c3218-cbcb-11e4-a0fd-00000aab0f6b&acdnat=1426503673_d7262eb5ed727b93605bf0bf7c784573 [žiūrėta 2015-03-19]
48. Russ R. G., Zeller C. D., *From Mare Ligerum to Mare Reservarum*, *Marine Policy* 27 (2003), p. 75-78, 2002.
49. Sojamo S., *Illustrating co-existing conflict and cooperation in the Aral Sea Basin with TWINS approach*, 2008, Helsinki, prieiga internete http://water.tkk.fi/English/wr/research/global/material/CA_chapters/07-CA_Waters-Sojamo.pdf [žiūrėta 2015-03-15]
50. Saleh A. M. K., *Hydro-hegemony in the Nile Basin: a Sudanese perspective*, *Water Policy* 10 Supplement 2, 2008, p. 29-49, prieiga per internetą < <http://test.iwaponline.com/wp/010S2/0029/010S20029.pdf>> [žiūrėta 2015-03-19]
51. Turton A., *River basin commissions in Southern Africa*, Johannesburg, 2002, prieiga internete: <http://www.awiru.co.za/pdf/op3.pdf> [žiūrėta 2015-03-10]
52. Turton A., *A Hydropolitical Complex as a Factor in the International Relations of Contemporary Southern Africa*, Pretoria, 2003, prieiga internete http://www.anthonyturton.com/admin/my_documents/my_files/cambridge_paper_turton.pdf [žiūrėta 2015-03-19]
53. Turton A., *Hydro-Hegemony and Hydropolitical Complex Theory*, 2006, prieiga internete <http://www.kcl.ac.uk/sspp/departments/geography/research/epd/LWRG/Turton-HHHandHCT-SouthernAfrica.pdf> [žiūrėta 2015-03-15]
54. Turton A., Funke N., *Hydro-hegemony in the context of the Orange River Basin*, *Water Policy* 10 Supplement 2, 2008, p. 51, prieiga internete < <http://test.iwaponline.com/wp/010S2/0051/010S20051.pdf>> [žiūrėta 2015-03-19]
55. Waslekar S., Futehally I., ir kiti, *Water Cooperation for a Secure World*, Focus on the Middle East, Strategic Foresight Group, 2013, p. 1, prieiga internete http://www.strategicforesight.com/publication_pdf/20795water-cooperature-sm.pdf [žiūrėta 2015-03-19]

56. Wegerich K., Hydro-hegemony in the Amu Darya Basin, Water Policy 10 supplement 2, 2008, p. 71, prieiga internete < http://www.researchgate.net/profile/Kai_Wegerich/publication/40793746_Hydro-hegemony_in_the_Amu_Darya_Basin/links/02e7e52caaa54a1f61000000.pdf> [žiūrėta 2015-03-19]
57. Woodhouse M., Zeitoun M, Hydro-hegemony and international water law: grappling with the gaps of power and law, Water Policy nr. 10 Supplement 2, 2008, p. 111, prieiga per internetą https://www.uea.ac.uk/polopoly_fs/1.147015!WoodhouseZeitoun_HH_IWL_+ Power_HH_Special_Issue.pdf [žiūrėta 2015-03-19]
58. Votrin V., *Transboundary Water Disputes in Central Asia: using indicators of Water conflict in identifying water conflict potential*, 2003, Briuselis, prieiga internete http://www.transboundarywaters.orst.edu/publications/abst_docs/related_research/votrin/votrin_thesis.html [žiūrėta 2015-03-19]
59. Vinogradov S., *Transboundary Water Resources in the Former Soviet Union: Between Conflict and Cooperation*, prieiga per internetą http://lawschool.unm.edu/nrj/volumes/36/2/08_vinogradov_soviet.pdf [žiūrėta 2015-03-19]
60. Zapolskis M., *Ekosaugumo koncepcija tarptautiniuose santykiuose: samprata, bruožai, reikšmė*, Politologija 2012 (65) tomas, p. 115, prieiga internete < <http://www.zurnalai.vu.lt/politologija/article/view/1526/912>> [žiūrėta 2015-03-19]
61. Zeitoun M., *Violations, Opportunities and Power along the Jordan River*, Londonas, 2005, p. 7, prieiga internete https://www.uea.ac.uk/polopoly_fs/1.147021!Zeitoun_Violations_Opportunities_Power.pdf [žiūrėta 2015-03-15]
62. Zeitoun M., Allan J.A., *Power Hegemony Theory*, Water Policy 10 Supplement 2, 2008, prieiga internete https://www.uea.ac.uk/polopoly_fs/1.147022!ZeitounAllan_Power_Hegemony_Theory_HH_Special_Issue.pdf [žiūrėta 2015-03-19]
63. Zeitoun M., Warner J., Hydro-hegemony – a framework for analysis of trans-boundary water conflicts, Water Policy 8 (2006), 435-460, prieiga per internetą https://www.uea.ac.uk/polopoly_fs/1.147026!ZeitounWarner_HydroHegemony.pdf
64. Zeitoun M., Eid-Sabbagh K., ir kiti, Hydro-Hegemony in the Upper Jordan Waterscape: Control and Use of the Flows, Water Alternatives 6 (1), 2013, p. 86-106, prieiga internete < <http://www.water-alternatives.org/index.php/volume6/v6issue1/200-a6-1-5/file>> [žiūrėta 2015-03-19]
65. Warner J., *Contested Hydrohegemony: Hydraulic Control and Security in Turkey*, Water Alternatives 1 (2), p. 271-288, 2008, prieiga per internetą < <http://www.water-alternatives.org/index.php/allabs/32-a1-2-6/file>> [žiūrėta 2015-03-19]

66. Waslekar S., Futehally I., ir kiti, *Water Cooperation for a Secure World*, Focus on the Middle East, Mumbai: Strategic Foresight Group, 2013, p. 1, prieiga per internetą http://www.strategicforesight.com/publication_pdf/20795water-cooperature-sm.pdf [žiūrėta 2015-03-19]

2. Teisės ir kiti normatyviniai aktai

67. JT Vandens Konvencija (UN Watercourses convention), 1997m., prieiga internete <http://www.internationalwaterlaw.org/blog/category/un-watercourses-convention/> [žiūrėta 2015-03-19]

68. Convention on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses, 1997, prieiga internete http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/8_3_1997.pdf [žiūrėta 2015-03-19]

69. Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes, 1992, prieiga per internetą https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-5&chapter=27&lang=en [žiūrėta 2015-03-19]

70. Rezoliucija International Decade for Action, „Water for Life“, 2005-2015, Resolution adopted by the General Assembly, 2003-12-23, prieiga internete < http://waterforlifeconf2015.org/eng/wp-content/uploads/2015/01/Desjtiletie_eng.pdf > [žiūrėta 2015-03-19]

3. Kiti internetiniai šaltiniai

Organizacijų tinklapiai

71. Aquastat, *Geo-referenced dams database, Central Asia Region*, prieiga per internetą <http://www.fao.org/nr/water/aquastat/dams/index.stm> [žiūrėta 2015-03-19]

72. UN-Water, prieiga internete <http://www.unwater.org/water-cooperation-2013/water-cooperation/facts-and-figures/en/> [žiūrėta 2015-03-19]

73. *Water Security & the Global Water Agenda*, A UN-Water Analytical Brief, 2013, p. 6, prieiga internete: < http://www.unwater.org/fileadmin/user_upload/unwater_new/docs/1_analytical_brief_oct2013_web.pdf > [žiūrėta 2015-03-10]

74. *Water Security and the Global water Agenda*, A UN Water analytical Brief, 2013, prieiga internete <http://i.unu.edu/media/unu.edu/publication/34287/UNWater_watersecurity_analyticalbrief.pdf > [žiūrėta 2015-03-19]

75. *What is Water Cooperation*, UN Water Facts and figures, prieiga internete <http://www.unwater.org/water-cooperation-2013/water-cooperation/facts-and-figures/en/> [žiūrėta 2015-03-19]
76. *Ministerial Declaration of the Hague on Water Security in the 21st century*, Hague, 2000-03-22, prieiga per internetą http://www.hydrology.nl/images/docs/ihp/ISARM2010/The_Hague_Ministerial_Declaration_2000.pdf [žiūrėta 2015-03-19]
77. LR Aplinkos ministerijos informacija, 2013-03-21, prieiga internete http://www.am.lt/VI/article.php3?article_id=12859 [žiūrėta 2015-03-19]
78. The Ministerial Declaration from the Second World Water Forum, World Water Forum, Hague, 2000, prieiga internete http://www.idhc.org/esp/documents/Agua/Second_World_Water_Forum%5B1%5D.pdf [žiūrėta 2015-03-19]
79. *The Bubble Is Close to Bursting: A Forecast of the Main Economic and Geopolitical Water Issues Likely to Arise in the World during the Next Two Decades*, World Economic Forum Water Initiative, 2009, prieiga internete http://www3.weforum.org/docs/WEF_ManagingFutureWater%20Needs_DiscussionDocument_2009.pdf [žiūrėta 2015-03-19]
80. *Water Security: The Water-Food-Energy -Climate Nexus*, The World Economic Forum Water Initiative, 2011, Washington, prieiga internete http://www3.weforum.org/docs/WEF_WI_WaterSecurity_WaterFoodEnergyClimateNexus_2011.pdf [žiūrėta 2015-03-19]
81. *Global Risks 2015*, World Economic Forum, p. 14, prieiga internete <http://www.weforum.org/reports/global-risks-report-2015> [žiūrėta 2015-03-19]
82. *GWP strategy towards 2020, A Water Secure World*, Global Water Partnership, 2014, p. 21, prieiga internete http://www.gwp.org/Global/About%20GWP/Strategic%20documents/GWP_Strategy_Towards_2020.pdf [žiūrėta 2015-03-19]
83. *International Waters*, United Nations Development Programme, prieiga internete http://www.undp.org/content/undp/en/home/ourwork/environmentandenergy/focus_areas/water_and_ocean_governance/international-waters.html [žiūrėta 2015-03-19]
84. *Transboundary waters*, http://www.un.org/waterforlifedecade/transboundary_waters.shtml
85. *United Nations Watercourses Convention Enters Into Force*, Press Release, 2014-08-17, prieiga internete <http://www.unwater.org/news-events/news-details/en/c/241126/> [žiūrėta 2015-03-19]

86. The World Factbook, prieiga internete <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2119rank.html>; [žiūrėta 2015-03-19]
87. FAOSTAT, Food and Agriculture Data, prieiga internete <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2119rank.html> [žiūrėta 2015-03-19]
88. *Water and Energy Resources in Central Asia: Utilization and Development Issues*, Eurasian Development Bank, 2008, p. 10, prieiga internete http://www.eabr.org/general/upload/docs/Report_2_water_and_energy_EDB.pdf [žiūrėta 2015-03-19]
89. Assessment Studies for Proposed Rogun Hydropower Project in Tajikistan, The World Bank, 2014-09-01, prieiga internete < <https://www.worldbank.org/en/region/eca/brief/rogun-assessment-studies> > [žiūrėta 2015-03-19]
90. Key Issues for Consideration on the Proposed Rogun Hydropower Project, World Bank, 2014, prieiga internete https://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/eca/central-asia/World%20Bank%20Note%20-%20Key%20Issues%20for%20Consideration%20on%20Proposed%20Rogun%20Hydropower%20Project_eng.pdf [žiūrėta 2015-03-19]
91. Regional economic Outlook. Middle East and Central Asia Department, International Monetary Fund, 2014, p. 20, prieiga internete < <https://www.imf.org/external/pubs/ft/reo/2014/mcd/eng/pdf/menacca0514.pdf> > [žiūrėta 2015-03-19]
92. Dam Safety in Central Asia. Capacity-building and regional cooperation, Water Series Nr. 5, Economic Commission for Europe, 2007, prieiga internete < http://www.unece.org/fileadmin/DAM/publications/oes/WaterSeriesNo.5_E.pdf > [žiūrėta 2015-03-19]
93. High-level conference on water cooperation in Tajikistan, UN Educational, Scientific and Cultural Organization, 2013-08-07, <prieiga internete < http://www.unesco.org/new/en/media-services/single-view/news/high_level_conference_on_water_cooperation_in_tajikistan/#.VSd4v9ysVA0 > [žiūrėta 2015-03-19]

Kiti šaltiniai

94. *Amu Darya river basin*, Amu Darya Basin Network, prieiga internete < <http://amudaryabasin.net/content/amu-darya-river-basin> > [žiūrėta 2015-03-29]
95. *Aral sea*, NASA observatory, prieiga internete < http://earthobservatory.nasa.gov/Features/WorldOfChange/aral_sea.php > [žiūrėta 2015-03-19]
96. *Aral Sea, formation of the surface flow*, prieiga internete http://www.cawater-info.net/aral/water_e.htm [žiūrėta 2015-03-19]

97. Botting A., *Rogun dam: the Waiting game*, Diplomatic Courier, 2013-03-06, prieiga per internetą <http://www.diplomaticcourier.com/news/topics/energy/1454-rogun-dam-the-waiting-game> [žiūrėta 2015-03-20]
98. Ibatullin S., *International Fund for Saving the Aral Sea as a basis for regional cooperation in Central Asia*, 2010, Geneve, prieiga internete < http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/cep/ExtBureau16-17Mar2010/IFAS_EC_ppp_e.pdf> [žiūrėti 2015-03-29]
99. *Could geoengineering affect the global water cycle?*, 2009-10-09, prieiga internete: <http://environmentalresearchweb.org/cws/article/news/40599> [žiūrėta 2015-03-10]
100. Daly J. C. K., *Turkmenistan Grapples with Water Crisis*, Silkroadreporters, 2015-04-09, prieiga per internetą < <http://www.silkroadreporters.com/2015/04/09/turkmenistan-grapples-with-water-crisis/>> [žiūrėta 2015-04-15]
101. *Dam Safety in Central Asia. Capacity-building and regional cooperation*, Water Series Nr. 5, Economic Commission for Europe, 2007, prieiga internete < http://www.unece.org/fileadmin/DAM/publications/oes/WaterSeriesNo.5_E.pdf> [žiūrėta 2015-03-19]
102. *Electricity in central Asia, market and investment opportunity report*, World Energy Council, 2007, prieiga per internetą < http://www.worldenergy.org/wp-content/uploads/2012/10/PUB_Asia_Regional_Report_Electricity_Market_And_Investment_Opportunity_2007_WEC.pdf> [žiūrėta 2015-03-19]
103. *Environmental impacts, The Aral Sea Crisis*, prieiga per internetą < <http://www.columbia.edu/~tmt2120/environmental%20impacts.htm>> [žiūrėta 2015-03-20]
104. Espen B.E., *2015: the year geopolitics bites back?*, Agenda World Economic Forum, 2015, prieiga internete <https://agenda.weforum.org/2014/11/2015-year-geostrategic-competition/> [žiūrėta 2015-03-19]
105. *Festivities on occasion of the NATIONAL holiday „A Drop of Water – A Grain of Gold“ in Turkmenistan*, State News agency of Turkmenistan, 2015-04-05, prieiga per internetą < http://www.turkmenistan.gov.tm/_eng/?id=4647> [žiūrėta 2015-04-15]
106. Frenken K (red.), *Irrigation in Central Asia in figures*, AQUASTAT Survey, 2012, p. 36, prieiga internete < <http://www.fao.org/docrep/018/i3289e/i3289e.pdf>> [žiūrėta 2015-03-19]
107. Granit J., Jakerskog ir kt., *Regional Water Intelligence report Central Asia*, 2010, Stockholm, p. 7, prieiga internete < http://www.watergovernance.org/documents/WGF/Reports/Paper-15_RWIR_Aral_Sea.pdf> [žiūrėta 2015-03-19]
108. *Global Water Security*, Intelligence Community Assessment, 2012, p. 3, prieiga internete http://www.dni.gov/files/documents/Special%20Report_ICA%20Global%20Water%20Security.pdf [žiūrėta 2015-03-19]

109. *Global Water initiatives of Tajikistan, Water for life*, prieiga internete <<http://waterforlifeconf2015.org/eng/global-ny-e-vodny-e-initsiativy-tadzhikistana/>>
110. *Hydropolitics*, Hydropolitics Academy, prieiga internete <<http://www.hidropolitikakademi.org/en/hydropolitics>> [žiūrėta 2015-03-18]
111. International Crisis Group, *Water Pressures in Central Asia*, Europe and Central Asia Report Nr. 233, 2014, Briuselis, prieiga internete [http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/central-asia/233-water-pressures-in-central-asia.pdf](http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/europe/central-asia/233-water-pressures-in-central-asia.pdf) [žiūrėta 2015-03-19]
112. Исхақходжа И., *Этнополитические проблемы Каракалпакстана*, Ислам в СНГ, 2010-12-06, prieiga per internetą <<http://www.islamsng.com/uzb/pastfuture/642>> [žiūrėta 2015-03-19]
113. Janeliūnienė D., *Bendras upių baseinų valdymas su kitomis šalimis: efektyvi vandens apsauga ir tvarus vandens išteklių naudojimas*, internetinė svetainė alfa.lt, 2014-12-16, prieiga per internetą <http://www.alfa.lt/straipsnis/49777620/bendras-upiu-baseinu-valdymas-su-kitomis-salimis-efektyvi-vandens-apsauga-ir-tvarus-vandens-istekliu-naudojimas> [žiūrėta 2015-03-19]
114. Kazakov M., *History of Rogun and water and energy relations in Central Asia*, 2011-11-25, prieiga internete <<http://www.avesta.tj/eng/rogun/1142-history-of-rogun-and-water-and-energy-relations-in-central-asia.html>> [žiūrėta 2015-03-19]
115. Kezber M., *Life Without Water – The Aral Sea Basin, Changing Planet*, 2011-08-17, prieiga per internetą <<http://changing-planet.org/2011/08/17/life-without-water-the-aral-sea-basin/>> [žiūrėta 2015-03-20]
116. Kraak E., *Central Asia's dam debacle*, China Dialogue, 2012-03-01, prieiga per internetą <https://www.chinadialogue.net/article/4790-Central-Asia-s-dam-debacle> [žiūrėta 2015-03-19]
117. *Kyrgyzstan –Tajikistan: reducing cross-border water conflict*, IRIN news, 2005-02-09, prieiga per internetą <<http://www.irinnews.org/report/28206/kyrgyzstan-tajikistan-reducing-cross-border-water-conflict>> [žiūrėta 2015-03-19]
118. Levickaitė R., *Kaliningrado dovana Lietuvai: to nelinkėtum net priešui*, internetinė svetainė delfi.lt, 2015-04-09, prieigaper internetą <<http://grynas.delfi.lt/aplinka/kaliningrado-dovana-lietuvai-to-nelinketum-net-priesui.d?id=67652220>> [žiūrėta 2015-03-19]
119. McCaffrey S., *The UN Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses: Prospects and Pitfalls*, 1997, <http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/water/cwc/legal/UNConvention_McCaffrey.pdf>
120. Маннонов А., *Как Таджикистан вернул "Плотину" и Фарходское водохранилище*, 2011-08-19, prieiga internete <<http://news.tj/ru/news/kak-tadzhikistan-vernul-plotinu-i-farkhodskoe-vodokhranilishche>> [žiūrėta 2015-03-19]
121. *Raw Cotton*, Observatory of economic Complexity, Massachusetts Institute of Technology Media Lab, prieiga per internetą <<https://atlas.media.mit.edu/en/profile/hs/5201/>> [žiūrėta 2015-03-19]

122. *Рахмон и Медведев: встреча после демарша Душанбе*, BBC Russian.com, 2009-02-24, prieiga per internetą < http://news.bbc.co.uk/hi/russian/russia/newsid_7907000/7907306.stm> [žiūrėta 2015-03-20]
123. *Regional Water Intelligence Report Central Asia*, Regional Water Intelligence, 2010, p. 10, prieiga internete http://www.watergovernance.org/documents/WGF/Reports/Paper-15_RWIR_Aral_Sea.pdf [žiūrėta 2015-03-29]
124. Reif E., *Central Asian Water Security: The Aral Sea*, 2014-11-30, prieiga per internetą <http://elisereif.com/2014/11/30/central-asian-water-security-what-about-it/> [žiūrėta 2015-03-19]
125. Садбаев Б., *Водохранилища-узбекистана-убийцы- Аральского моря*, News Central Asia, 2011-07-14, prieiga per internetą < <http://www.newscentralasia.net/2011/07/14/водохранилища-узбекистана-убийцы-ар/>> [žiūrėta 2015-03-15]
126. Sadykov M., *Turkmenistan: soviet-Style Vanity Fuels Artificial Lake Project*, 2013-09-09, prieiga internete < <http://www.eurasianet.org/node/67476>> [žiūrėta 2015-03-19]
127. Saipov Z. S., *Relations Between Tajikistan and Uzbekistan continue downward*, 2014-12-10, prieiga internete <http://www.silkroadreporters.com/2014/12/10/relations-tajikistan-uzbekistan-continue-downward/> [žiūrėta 2015-03-19]
128. Sharipzhan M., *Central Asia, Water could lead to fire*, Radio Free Europe Radio Liberty, 2008-07-23, prieiga per internetą < http://www.rferl.org/content/Commentary_Water_Crisis_Central_Asia/1185586.html> [žiūrėta 2015-03-19]
129. *Secretary-General's Message on World Water Day*, United Nations, 2012 m. kovo 19, prieiga internete < <http://www.un.org/sg/STATEMENTS/index.asp?nid=5938>> [žiūrėta 2015-03-19]
130. *SIPRI Military Expenditure Database*, prieiga internete http://www.sipri.org/research/armaments/milex/milex_database;
131. Interviu su Helsinkio universiteto vandens tyrinėtoju O. Vallis, audio įrašas, prieiga internete <<http://www.nature.com/news/resources-curb-vast-water-use-in-central-asia-1.16017#/b1>> [klausyta 2015-03-19]
132. *The Transboundary Freshwater Dispute Database (TFDD)*, Oregon State University, prieiga internete <<http://www.transboundarywaters.orst.edu/database/index.html>> [žiūrėta 2015-03-19]
133. Tomberg I., *Energy industry in Central Asia: challenges and prospects*, 2012-04-26, prieiga internete < http://russiancouncil.ru/en/inner/?id_4=350#top> [žiūrėta 2015-03-19]
134. *Turkmen Ambassador: Uzbekistan, Turkmenistan relations reach new level*, 2012-09-08, prieiga internete < <http://en.trend.az/casia/uzbekistan/2063132.html>> [žiūrėta 2015-03-19]

135. United Nations Environment Programme *Hydropolitical Vulnerability and Resilience along International Waters, Asia*, , Nairobi, 2009, p. 70, prieiga per internetą < http://www.transboundarywaters.orst.edu/research/UNEP_Atlas/hydropolitical_AS.pdf> [žiūrėta 2015-03-19]
136. *Узбекистан должен предпринять срочные меры для укрепления своей гегемонии в ЦАП*, 2014-08-04, prieiga internete <http://www.centrasia.ru/news2.php?st=1407129600> [žiūrėta 2015-03-19]
137. Uzbekistan Leader Warns of Water Wars in Central Asia, 2012-09-07, prieiga internete < <http://www.eurasianet.org/node/65877>> [žiūrėta 2015-03-19]
138. *Water Security&the Global Water Agenda*, A UN-Water Analytical Brief, 2013, Ontario, prieiga internete http://www.unwater.org/downloads/watersecurity_analyticalbrief.pdf
139. *The „Food-Energy-Water“ Nexus*, UN Water, prieiga internete <http://www.unwater.org/topics/water-food-and-energy-nexus/en/> [žiūrėta 2015-03-19]
140. *Water conflict chronology*, Pacific Institute, prieiga internete < <http://www2.worldwater.org/chronology.html>> [žiūrėta 2015-03-19]
141. *Water Pressures in Central Asia*, Crisis Group Europe and Central Asia Report, N 233, 2014, p. 2, < [http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/central-asia/233-water-pressures-in-central-asia](http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/europe/central-asia/233-water-pressures-in-central-asia)>
142. Wegerich K., *How Central Asia responded to water management challenges*, International Water Management Institute, 2013-01-20, prieiga per internetą <https://www.youtube.com/watch?v=w9vPoxmgDzU> [žiūrėta 2015-03-20]
143. Winter C. T., *Hydrologic Cycle*, Water Encyclopedia, prieiga internete: <http://www.waterencyclopedia.com/Hy-La/Hydrologic-Cycle.html> [žiūrėta 2015-03-10]
144. *World Bank's thirsty for Hydropower*, Bretton Woods Project, 2014-02-27, prieiga internete <http://www.brettonwoodsproject.org/2014/02/world-banks-thirst-hydropower/> [žiūrėta 2015-03-19]
145. *World Hydro Potential and Development*, Norwegian Renewable Energy Partners, 2009, prieiga per internetą <http://www.intpow.com/index.php?id=487&download=1> [žiūrėta 2015-03-19]
146. Zeitoun M., *The Web of Water Security*, Water Security Symposium, 2011 prieiga internete <http://www.squ.edu.om/Portals/20/PDF/Water%20Security%20and%20Management/Mark%20Zeitoun.pdf> [žiūrėta 2015-03-19]

SANTRAUKA

J. Seferovič. Vandens saugumas ir hidropolitinių santykių dinamika Centrinėje Azijoje. Tarptautinės politikos ir ekonomikos magistro baigiamasis darbas. Vadovas prof. hab. dr. Egidijus Motieka. –Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Politikos ir vadybos fakultetas, Politikos mokslų institutas, 2015.

Vandens saugumo koncepcija yra nauja, bet vis dažniau naudojama tiek politinėje teorijoje tiek praktikoje. Vandens saugumas siejamas su visomis kitomis saugumo sritimis. Centrinės Azijos atveju vandens saugumas susijęs su ekologiniu, ekonominiu ir energetiniu saugumu. Nuo Šaltojo karo pabaigos prognozuojami vandens karai XXI a. nevyksta, magistro darbe minimi moksliniai tyrimai įrodo, kad kraštutinės tiek vandens karų, tiek vandens taikos koncepcijos neatitinka tikrovės. Tačiau vandens saugumas yra egzistencinės svarbos klausimas, ypač tarpvalstybinių vandenių jungiamuose hidropolitinio saugumo kompleksuose. Centrinės Azijos vandens saugumas formuoja tarptautinius valstybių santykius. Konstruktivizmo teorija aiškina, kad vandens saugumas kiekvienoje valstybėje yra tai, kuo ta valstybė jį laiko. Centrinėje Azijoje hidropolitiniai santykiai dinamiški, todėl keičiasi ir vandens saugumo samprata. Iš naujos, teorinės, tarpvalstybinių vandenių tyrimams skirtos TWINS matricos taikymo matyti, kad regione vanduo sugrėsminamas. Vandens sugrėsminimas gali paskatinti tiek konflikto gilėjimą, tiek kooperaciją. Hidropolitiniame saugumo komplekse taikomos tarptautinių santykių teorijos, todėl keičiantis galių pusiausvyrai galimas hidrohegemono iškilimas. Hidrohegemonas remiasi keturiais galios ramsčiais: geografine, fizine, derybine, švelniąja galiomis. Centrinėje Azijoje dėl hidrohegemonijos pozicijų vyksta konkuravimas. Po Pasaulio banko paramos CASA-1000 ir pritarimo Roguno užtvankos projektams, derybinę, geografinę, švelniąją galią ir potencialą hidrohegemonijai kaupia aukštupyje esantis Tadžikistanas. Tokių galių didėjimui įtaką daro ir trečiosios šalys bei tarptautinės organizacijos.

Reikšminiai žodžiai: vandens saugumas, hidropolitika, hidropolitinis saugumo kompleksas, hidrohegemonija, TWINS, Centrinė Azija.

SUMMARY

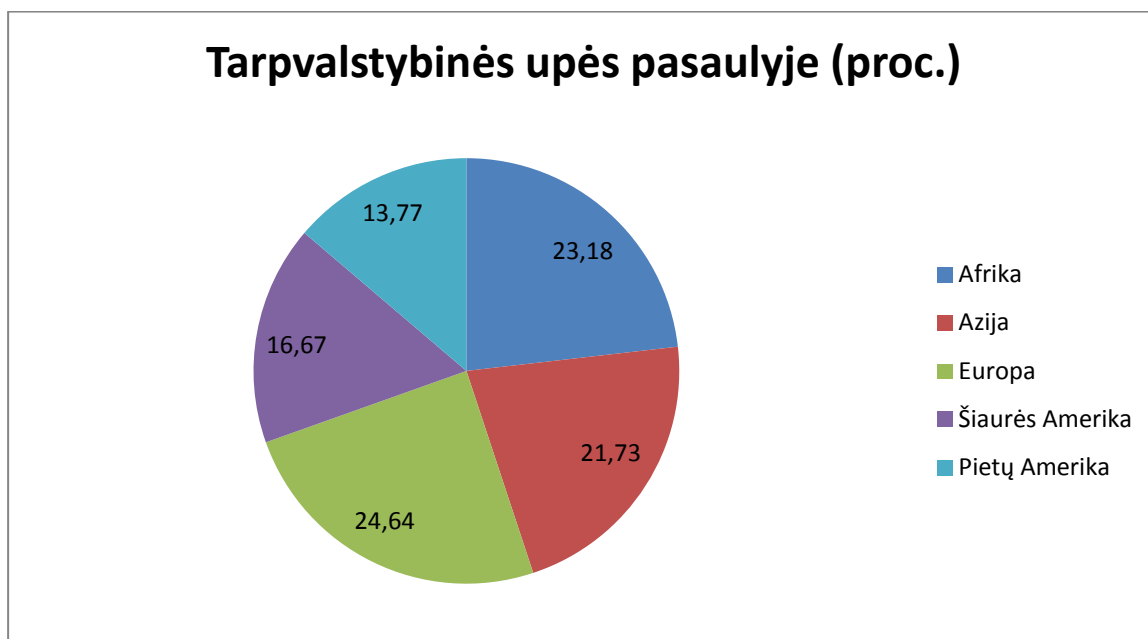
J. Seferovič. Water security and hydropolitical dynamics in Central Asia. International Politics and Economics Master's thesis. Supervisor prof. hab. dr. Egidijus Motieka. -Vilnius: Faculty of Politics and Management, Institute of Political Science, Mykolas Romeris University, 2015.

Water security of is a emerging paradigm, is also increasingly used both in political theory and practice. Water security is connected with all other security sectors. Central Asia water security is connected with ecological, economic and energy security. Since the end of the Cold War in IR literature was the predicted water wars in XXIst century. In this master's thesis used scientific research information shows, that the extreme of water wars, or the extreme of water peace are only theoretical. Even if water security is an issue of existential importance, particularly in transboundary waters case and hydropolitical security complexes. Central Asian water security forms the region state's international relations. Constructivist theory explains that water security is what particular country sees it. Central Asia hydropolitical relations are dynamic, so the concept of water security. New theoretical research matrix for transboundary waters TWINS and its application to Central Asia shows, that water here is securitized. Securitized transboundary waters can deepen conflict and cooperation. Hydropolitical security complex can be researched trough various international relations theories, in case of Central Asia analysing balance of power and rise of hydrohegemony. Hydrohegemony power is based on four pillars: the geographical, material, bargaining and ideational powers. Central Asia countries are competing for hydrohegemony positions. After World Bank support for CASA-1000 and Rogun Dam projects, negotiating, geographical, ideological powers are accumulated in the upper reaches of Central Asian transboundary waters. Tajikistan can become a hydrohegemony with support from third countries and international organizations.

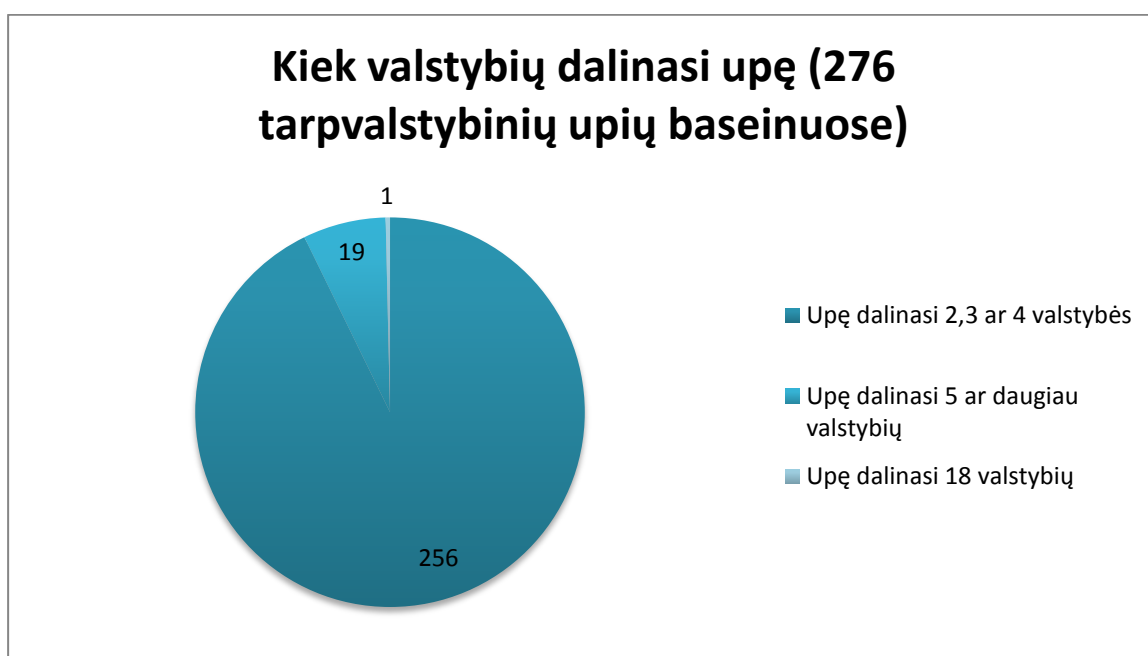
Keywords: Water security, Hydropolitics, Hydropolitical security complex, Hydrohegemony, TWINS, Central Asia.

PRIEDAI

Tarpvalstybinių vandenų baseinai pasaulyje.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal JT-Vandens (angl. UN-Water) informaciją, prieiga per internetą
<<http://www.unwater.org/statistics/statistics-detail/en/c/211763/>>

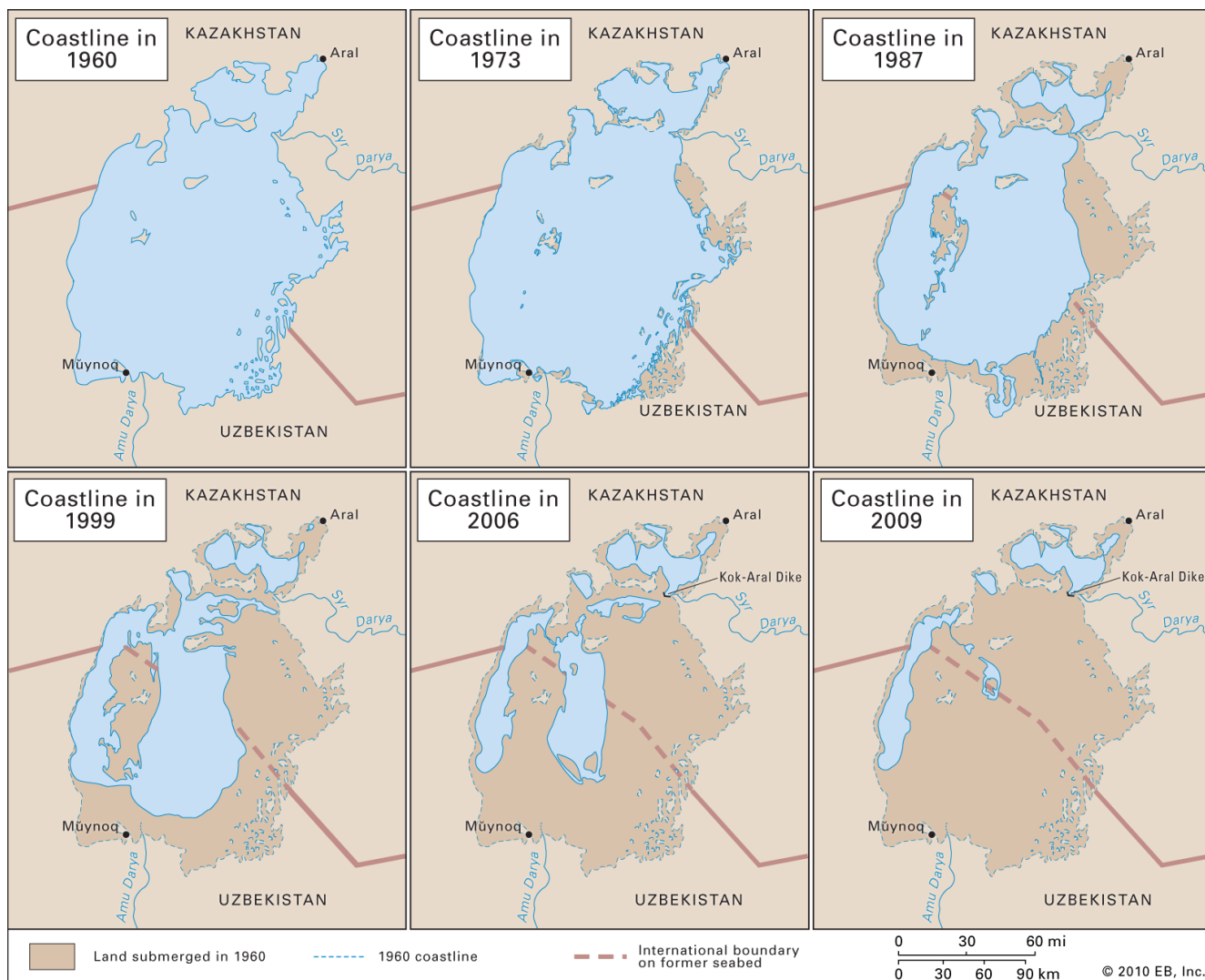
Šaltinis: sudaryta autorės pagal JT-Vandens (angl. UN-Water) informaciją, prieiga per internetą
<<http://www.unwater.org/statistics/statistics-detail/en/c/211763/>>

Aralo jūros baseinas.

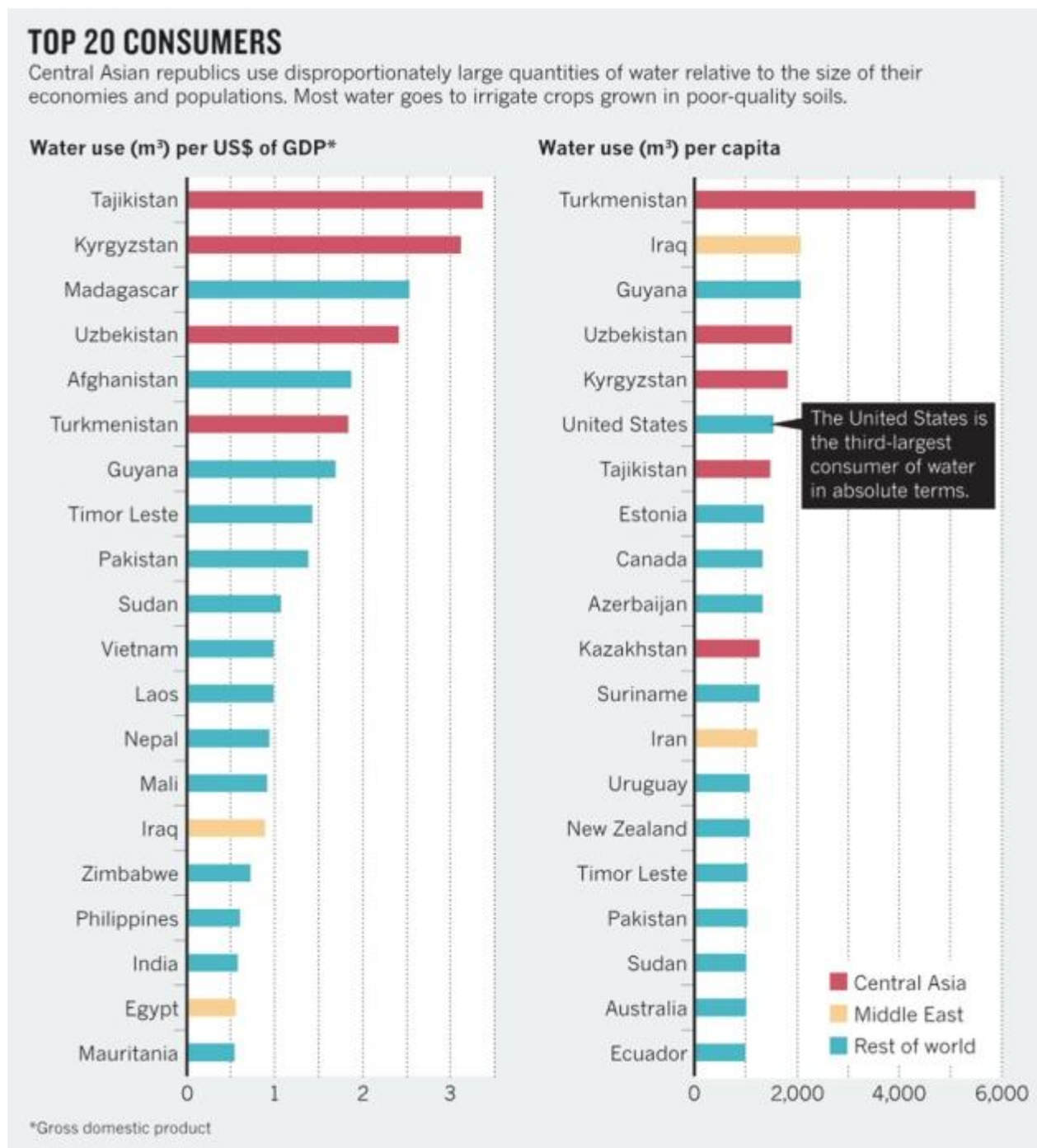
Šaltinis: „Royal Haskoning“ sudarytas žemėlapis, prieiga per internetą <
<http://www.karakalpak.com/stanaral.html>> [žiūrėta 2015-03-19]

Aralo jūros padėtis 1960-2009 m.

Šaltinis: Aral Sea, Encyclopaedia Britannica, prieiga per internetą <
<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/31983/Aral-Sea>> [žiūrėta 2015-03-19]

Daugiausia vandens sunaudojančios pasaulio valstybės.

Šaltinis: prieiga internete <http://www.nature.com/news/resources-curb-vast-water-use-in-central-asia-1.16017#/consumers> [žiūrėta 2015-03-19]

Materiali (karinė) galia.

Indikatoriai	Kazachstan as	Kirgizstana s	Uzbekistan as	Tadžikistan as	Turkmėnistan as
Globalfirepower.com reitingo vieta	66	78	54	81	90
Biudžetas	2,435,000,000 USD (2012)	212,000,000 USD (2012)	70,000,000 USD (?)	75,000,000 USD (?)	200,000,000 USD (?)
Žmogiškieji ištekliai	110,000 (aktyvas) 378,000 (rezervas)	16,300 (aktyvas) 10,000 (rezervas)	65,000 (aktyvas) 20,000 (rezervas)	6,000 (aktyvas) N/D (rezervas)	22,000 (aktyvas) 35,000 (rezervas)
Žemės sistemos	300 tankų	150 tankų	420 tankų	37 tankai	712 tankai
Oro galios	233 (skraidymo aparatus)	6	165 skraidymo aparatus	25	72
Jūros galios	15 (krantų apsaugos)	-	-	-	4 (krantų apsauga)
Ištekliai (nafta) ²⁸⁹	1,635,000 bbl/dieną	2,500 bbl/dieną	102,600 bbl/day	555 bbl/dieną	245,000 bbl/dieną
Įvertinimas (iš 5)	1	4	2	5	3

Šaltinis: parengta autorės pagal SIPRI Military Expenditure Database, prieiga per internetą http://www.sipri.org/research/armaments/milex/milex_database; The World Factbook, CIA, prieiga per internetą <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/uz.html> [žiūrėta 2015-04-10]

²⁸⁹ Nafta yra karo industrijos svarbi dalis, pvz. daugiausia naftos pasaulyje perka JAV kariuomenė, todėl turimi naftos ištekliai, nepriklausomybė nuo importo yra svarbi sudėtinė karinės galios dalis.